

arce Segoviensi constitui, ut adolescentes nobiles tractandis in acie tormentis bellicis erudirentur, ad eam recte instituendam duos e Societate viros designari voluit. Et Franciscus noster, de his a Gazzolæ Comite admonitus, duos sine mora Socios venire Segoviam fecit, quorum alter Mathematicam adolescentibus explicaret, alter Christianæ illorum institutioni, quæ voluntas erat Regis, incumberet. Sub idem fere tempus Procuratores quidam Americani, supplementum pro Missionibus Indicis scripturi, Matritum venerant. Oblatisque Regi precibus pro conscribendis aliquot Sociis, qui secum in Americam navigarent, Rex adeo superavit eorum vota, ut octoginta deligere benignissime concesserit. Sed ad propensam in Socios Caroli III voluntatem demonstrandam, nihil eo evidentius, quod ipse cuidam de his secum disserenti respondit. Quo tempore probrosa multa contra Jesuitas et scriptis libellis, et obtreptatorum linguis undique jactabantur, inter Hispaniæ Magnates nonnullus ausus est, quid de illis sentiret, Regem ipsum interrogare. Cui Rex: *Nullam ego, inquit, de Jesuitarum fidelitate, optimisque officiis suspicionem habeo. Cujus hoc tibi, et cuicunque alteri manifestissimum esse debet argumentum, quod filios meos etiamnum constitutos habeam sub illorum disciplina.* Enimvero a prudenti, atque amantissimo Patre, simulque Rege potentissimo, de præclara Jesuitarum opinione nullum hoc majus testimonium poterat exhiberi. Non deterius de illis opinabatur Marchio Scylacæus, Minister regius, Regique acceptus in primis. Præter alia notissima ejus benevolentiae signa, fama erat, cum aliqui veterem coram ipso recinerent cantilenam de superbis Jesuitarum opibus, quibus haud modica ærario fieri posset accessio, indignanter eos a se rejecisse, ineptias illas ajens, ignaro popello venditarent; cum ipse nosset optime quænam Jesuitarum essent facultates, quantaque inde imminerent incommoda, si modo illæ ad ærarium regium devolverentur.

Franciscus igitur spem inter et metum constitutus, cum decerni vix posset, utri potius adhærendum esset parti; neque illa, quæ privatim ipse noverat, palam cum aliis communicari oporteret; in administratione Provinciæ suæ quædam efficere cogeatur, quædam item dissimulare, quæ nonnullis for-

tasse displicerent, nedum ab omnibus probarentur. Quoniam notum illi erat, ex insidiis observari Socios, num aliqua in Orationibus ad populum dicerent, quæ malignam admittere possent interpretationem; taliaque a quibusdam improbis reputari quæ nonnunquam Oratores sacri adversus choreas, et spectacula proferre consueverunt; Concionatores admonendos censuit, ut auditores suos ad evitanda irritamenta omnia peccandi universim adhortarentur, ad eas tamen individuas periculorum species minime descenderent. Sed cum aliunde sciret, Sociorum literas aliquibus in locis resignari, admonitionem illam, conducto fidei viro, ad viciniorem Rectorem misit, ut is pari modo mitteret ad propinquum, atque ita deinceps in cæteros veniens, ad extremum usque perveniret. Quæ quidem literas mittendi ratio, ed admonitio ipsa, quæ mittebatur, satis erat insolita, sed, attenta conditione temporum, necessaria. Ob id etiam binos, aut ternos Rectores a litibus eo tempore abstinere jussit, quas adversarii contra quædam Collegiorum bona comminabantur, et quibus nulla tunc erat opportunitas. Quemdam item Sociorum, qui rem aggressus fuerat ad speciem sane utilissimam, sed aliquorum offensionibus obnoxiam, non sine commerita reprehensione ab incepto resilire fecit, in quo jam longe processerat. Is, inconsulto Provinciali, libellum supplicem scripserat, quem Guipuzcoanis offerre meditabatur. In eo auctoritatis, et eloquentiæ suæ, quarum utraque valebat plurimum, nervos omnes intenderat, ut ostenderet præstantissimæ illi Provinciæ honorificum fore, atque utile, si Lojolæ Seminarium quoddam erigeretur, in quo nobiles pueri Guipuzcoani, aliique finitimi bonis literis, et liberalibus artibus informarentur. Id effici sine magno dispendio posse, dummodo incultus quidam locus, ac derelictus ea lege Lojolensibus Sociis concederetur, ut illum arboribus consitum retinerent, cæsisque veteribus novas semper sufficere tenerentur. Inde magna in utramque partem commoda proventura. Nam Guipuzcoanis ea silva carbonem poterat subministrare, cujus penuria laborabant, ad officinas ferrarias promovendas; et Sociis tantundem reddere, quantum pro Seminarii sumptibus opus esset. Hæc ille ingeniose magis, quam prudenter pro ratione temporis excogitavit. Nam

con-

consilium istud nonnulli quidem ex nobiliorum ordine, qui promovere illud poterant, probaverunt: et cum ejus auctor non minus esset acer ac vehemens, quam eloquens et ingeniosus, sine mora libellum supplicem edidit, cui etiam ausus est Francisci nomen, eo penitus inscio, subscribere, atque ita Vallisoletum ad eum remisit. Sed nondum libellus venerat ad Franciscum, quando is quasdam accepit literas, quibus admonebatur, libelli argumentum non æque placere omnibus, et a quibusdam Guipuzcoæ primoribus non facile recipiendum. Franciscus, lecto illo, similiter improbavit, et auctorem graviter pro meritis castigatum, quod libellum suo nomine subscripsisset, a negotio illo jussit penitus abstinere. Id fuse propterea fuit exponendum, ne quis forte Francisco nostro libellum illum adjudicet, qui nomen ejus ferebat in calce.

Hæc inter annus incesserat præterlabentis seculi sexagesimus sextus, qui, frequentibus per Hispaniam tumultibus excitatis, pervigilium expulsionis Jesuitarum visus est fuisse. De Matritensi tumultu, qui Marchionem Scylacæum ab Hispania expulit, quem etiam paulo post secuti sunt Jesuitæ, ut ipse prædixerat navem Carthagine conscensurus, ab eis multo plura, qui propius erant, poterunt dici. Nobis hic ea tantum attingenda erunt, quæ facta sunt in Guipuzcoa, quippe intra illius Provinciæ terminos constituta, quam regebat Franciscus, cui proinde multæ occasiones fuerunt prudentiæ, patientiæque perhibendæ. Lojolense Collegium, S. Ignatii natale solum, duos inter populos æquo fere discrimine interjacet, quorum alteri Azpeithiæ, alteri Azcoithiæ nomen est inditum. Cum igitur aliqui de Azcoithiensium plebe, nescio quam annonæ caritatem obtendentes, tumultuari cœpissent, ad eorum sedandos animos plurimum juvit quinque Sociorum industria, qui eodem in oppido residebant. Sed perseverante querelarum causa, verebantur Guipuzcoæ Magistratus, ne turbulenti aliqui Azpeithiam usque pertransirent, et illius incolæ concitarent. Propterea eorum princeps, quem Delegatum ibi vocant, Lojolæ Rectorem, Joannem Baptistam Mendizabalem rogavit, ut structores, et lapidas, qui magno numero in Collegio illo laborabant, de ipsorum officio commoneret, ne unquam seditiosis adjungerentur, si forte novi ali-

n n 2

quid

quid adversus Azpeithienses tentare vellent. Egit Mendizabal accuratissime quæcumque rogatus fuerat; sed illius verba non omnes operæ libenti animo susceperunt, quinimo aliquis elata voce respondit, tumultuantium partes sibi potius esse amplectendas. De his Rector sine mora Delegatum admonuit. Nec diu post seditiosi denuo insurgunt, adiutique a nonnullis opificum, tumultum præbent Azpeithiæ, qui nonnisi multis Curionum, ac Sociorum Lojolensium precibus, et obtestationibus sedari potuit. Atque ita demum sedatus fuerat, ut artifices illi ad sua quisque opera reversi fuerint. Pauci tamen abierant dies, cum Guipuzcoæ Prætor, qui sedem tunc habebat Azpeithiæ, manipulo militum stipatus, Lojolam venit, et eorum multos, qui levigandis marmoribus, dolandisve lignis intenti erant, alios in templi atrio, alios vero intra Collegii septa comprehendi, et in custodiam deduci jussit. Ut rescivit hoc Parochus Azpeithiæ, cujus intra fines situm est Collegium, de violata immunitate loci apud Prætorem conquestus est. Sed brevi ab ea querela recessit, et Lojolæ Rectorem monuit, ut ipse causam illam susciperet defendendam. Is viam arripuit, quæ minuendæ offensioni, et invidiæ declinandæ commodissima videbatur. Socium cum literis Pompelonem misit, ut Episcopus diocesanus de his edoctus, quæ Lojolæ contigerant, quid opus facto esset, ipse decerneret. Episcopus peritum eo legavit Judicem, qui, perspecto locorum situ, asyli jus læsum fuisse, ac proinde vinctos in libertatem asserendos, pronuntiavit; quanquam ejus deinde sententia Martiti fuit improbata.

Dum hæc Lojolæ fierent, longe inde Franciscus aberat, qui Vallisolero profectus Villamgarsiam, in Torozii montis oppidulo, cui Mudarra nomen, fasciculum literarum accepit, quibus eum Lojolensis Rector de operariis in Collegio captis admonebat. Ex eodem oppido responsum dedit: Capturæ locum non ita sibi esse cognitum, ut statuere inde posset, violatane fuisset immunitas: id ab aliquo potius externorum judicandum, cujus sententiæ standum erat ab utraque partium. Post non multos dies aliæ sane quam prolixæ afferuntur ei literæ, in quibus Guipuzcoæ Magistratus conquerebantur, vano quodam immunitatis obtentu suspensam esse reorum cau-

sam,

sam, qui tumultum excitaverant Azpeithiæ: id cuidam Sociorum præsertim imputandum, qui Pompelonem ad Episcopum adierat, ut eum ad inhibendum justitiæ cursum induceret: nonnullos opificum adhuc in Collegii substructionibus retineri, quorum fuerat in conflanda seditione audacior impudentia: se denique ad Matritense Consilium querelas suas non detulisse propter debitam Francisco ipsi, et sanctæ Lojolæ domui reverentiam. Ob eam observantiæ significationem multas Franciscus egit gratias. Cætera querelarum capita non aliis querelis, quod citra injuriam efficere potuisset, refutanda credidit; sed patienti potius animo perferenda censuit, et, quoniam in lubrico versabatur, prudenti ac miti responsione delinienda. Igitur ad Magistratus respondit: Quidquid perperam gestum esset a Sociis, se penitus improbare, neque ullam errati purificationem recusaturum: Socium illum, cujus ipsi acriorem indolem incusabant, in aliud Collegium, imo etiam in diocesim aliam protinus amandandum: Rectori vero præscribere, ut quoscumque opifices Delegatus designaret, sine mora dimitteret e Collegio. Responsum hoc ita Magistratum animos mitigavit, ut eorum primus, iterum ad Franciscum scribens, nihil ultra deprecari, ac plene sibi satisfactum fuisse, responderit. Verumtamen Societatis æmuli, cum tota illa controversia citius opinione sua, sedatiusque quam vellent, dirempta fuisset, novam inde ordiri stropham decreverunt. Post menses aliquot, quando nullus jam de Guipuzcoanis turbis sermo erat, vir quidam (quem latendi studium non ita potuit obnubere, quin satis agnosceretur) primam illam Magistratus epistolam ad Franciscum typis edidit, ac per omnes fere Hispaniæ provincias divulgavit. In furtiva illa editione, quæ duobus in locis longissime distantibus effecta est, ut conjectura non levis indicabat, variationes erant aliquæ non magni momenti; sed de Francisci epistola, qua ipse querelis omnibus satisfecerat, nullum in ea verbum, nullaque omnino mentio. Id Delegato ipsi, et Assessoribus ejus ita visum est iniquum, ut ille rem prorsus incredibilem judicaverit, donec excusam epistolam ab ignota manu recepit: hi autem Francisco promiserint, in generali Provinciæ conventu, qui proxime fieret, de fraudulenta literarum editione diligenter inquirendum, in

eosque severissime animadvertendum, qui suam ad hoc operam contulissent. Sed oblatam injuriæ vindicationem Franciscus promississimo ipsius animo non admisit.

Gliscebant interea rumor, et varius de Jesuitarum rebus opinandi modus majores addebant animos adversariis. Matriti præsertim, quo multa prædictæ epistolæ missa fuerant exempla, invidiosi adeo sermones habebantur, ut Franciscus de his admonitus ab amicis, animum tandem induxerit ad regiam S. Ildefonsi Villam, in quam Rex tum diverterat, proficisci. Convenerant eodem per illos dies Procerum multi, alique primarii viri, ut in solemniis S. Ludovici, quæ in diem incidunt vigesimam quintam Augusti, Regem salutarent, et osculationi manuum de more interessent. Postridie ejus diei venit eo Franciscus, secum afferens et literas, quas a Guipuzcoanis acceperat cum variationum annotatione, quæ in earum editione factæ erant, et quas ipse rescripserat ad eosdem. De iis omnibus singillatim locutus est ad Ministros: eorumque singuli et vultu, et verbis significarunt, injustam epistolæ Guipuzcoanæ divulgationem quanta cum indignatione improbarent, nec Francisci causam coram Rege tueri, dum se occasio ferret, prætermitturos. Confessarium etiam Regis convenire voluit, qui ostendit ei literarum exemplum editum, quod a tabellario Bætico allatum sibi fuisse suspicabatur. Auditis deinde cum admiratione Francisci responsis, effrontem illorum impudentiam vituperavit, qui subdolam epistolæ curaverant editionem: et quantam ipse apud Regem habebat auctoritatem et gratiam, ad Francisci, ac Sociorum ejus defensionem conferre promisit. Inter Optimates ad eos præsertim adivit, qui aliquo in Aula munere fungebantur, ut et ipsi de totius rei serie melius instructi, de illa solidius possent ante Regem inferre sermonem. Neque ullus fuit inter eos, quin prompte suum pro tam justa petitione obtulerit patrocinium. Post hæc accessit ad Regem, cui manum osculatus est reverenter, nec minores ab eo accepit benevoli, ac reverentis animi significationes. Nam postmodum Rex ipse cubiculario suo Pinio dixit: *Religiosus hic pauper, qui paulo ante ad me venit, Ducatum Granatæ ad Egam repudiavit, ut Societati Jesu nomen daret.* Nec semel deinde per Confessarii sui literas Fran-

cisci precibus Deo commendari petivit.

Biduum, neque illud integrum, in ea Villa permansit, in qua multi eum magnis sunt honoribus prosecuti. A Ministris, et Proceribus ad prandium invitatus, accumbere delegit apud popularem suum Michaellem Muzquium, Ministrum ærarii regii. Idemque pridie fecerat apud Arcorum Ducem, qui Præfectus erat prætorio. Hic multi aderant Optimates, qui Franciscum non tanquam sibi æqualem, sed longe superiorem aspiciebant propter opinionem virtutum ejus, et animum generosum, quo fluxi honoris titulis humilitatem prætulerat Societatis. Et vero ille inter Hispaniæ Magnates non ut eorum aliquis, sed ut magnus inter Christi pauperes apparebat: quod et modesto vultu, et morum ac verborum simplicitate, atque insuper vestimentorum vilitate demonstravit. Quocirca Marchionis Grimaldi, qui erat secretioris scrinii Custos, facetum quoddam dictum fuit eo tempore celebratum. Dum Regem Aulici mensæ jamjam accubiturum opperiebantur, inter illos Franciscus aderat: et Grimaldus, intento digito in Francisci vestem, quæ fortuito disrupta fuerat, coram aliis audientibus dixit: *Idiaquezius, ut video, de stirpe Gironum venit*. Ludebat in ambiguo vocis *Gironum*, quæ cognomentum est Oxunensium Ducum, et vulgi sermone vestem indicat dilaceratam. Riserunt ad Grimaldi jocum non pauci, quamvis ex neglecto Francisci cultu cognoscerent, quantum ille a mundano fastu abhorreret. Ab honoribus pariter, qui sibi deferebantur, sic abhorrebat, ut altero postquam venerat in Villam die, sub vespere ad Collegium recesserit Segoviense. Voluisset frater ejus Ignatius, Granatæ Dux, qui cum aliis eodem venerat, ut secum Franciscus Matritum usque procederet: non tantum ut Ducem uxorem suam inviseret, filiosque agnosceret parvulos, quod gratissimum sibi fuisset; sed ut Matriti, ubi præcipuum erat robur adversariorum, idem efficeret, quod fecerat ad S. Ildephonsi. Atque utinam fratri, multis eum roganti, Franciscus obsecundasset! fortasse teterrimum illum nimbum, unde tempestas horribili fragore tandem increpuit, prudentia et industria sua dissipare, quod deinde tentavit frustra, mitioribus adhuc rebus, obtinuisset. Sed ille modo, cum Regis, et regio-

giorum animos ad protegendam justitiæ causam tam bene cerneret animatos, Matriri vero Præpositus resideret Toletanæ provinciæ, alique viri gravissimi, qui se melius obviam ire periculis poterant, siquid aliqui machinarentur; suam ibi præsentiam minus credidit necessariam. Vallisoletum igitur recta contendit, ut inde alia provinciæ suæ negotia expediret.

Sed ne ibi quidem diu potuit optata quiete potiri. Cum jam undique Societas impeteretur, alia ex aliis oriebantur incommoda, quibus difficile admodum erat occurrere tempestive. Multi amicorum apud Socios conquerebantur, quod ingeminatas in eos plagas plusquam Harpocratico silentio ferrent, neque auderent mutire quidquam contra volitantes satyras, infamesque libellos, quibus carpebantur illorum mores, et Institutum ipsum impie, ac probrose sugillabatur. Inde insectatorum numerum, et audaciam crescere; cum ii præsertim, qui longe ab Jesuitarum consortio aberant, vera esse crederent, quæ illis objiciebantur, utpote nullis eorum impugnata responsis, sed potius taciturnitate ipsa quodammodo confirmata. Hæc apud Sociorum quosdam vim tantam habuerunt, ut pene religioni ducerent diuturniori indulgere silentio. Inter illos, qui Francisco suberant, quidam Instituti Societatis defensionem, quæ paulo ante prodierat in Gallia, Hispanice convertendam, ac typis etiam vulgandam curavit. Quod ut legitime, ac tuto efficeret, a Typographiarum Judice facultatem petiit, qui tamen propter durissima tempora eam expresse concedere non est ausus, sed petenti respondit: *Multa esse, ad quæ præstanda, si potestas rogetur, deneganda sit, quæ tamen, si fiant, omnino debeant dissimulari.* Responsum hoc Socius ille ita est interpretatus, ut sibi permissum esse crediderit, quod petebat. Itaque librum edidit, inscio penitus Provinciali, qui de his nihil ante cognovit, quam Vallisoletum regressus fuisset. Hic primum, acceptis Matriri literis, factus est certior, editionem illam, et alias ejusdem argumenti non ad Typorum Judicem, sed ad severiores alios fuisse delatas, multamque inde obloquendi materiam, et criminandi ansam Societatis æmulos arripuisse. Ut rescivit hæc Franciscus, graviter in Sacerdotem illum animadvertit, qui, se inscio, curaverat editionem: nec solum a Rectoris munere amovit, quo fungebatur,

tur, sed ab illa etiam urbe, in qua multos ducebat annos cum magna civium approbatione, in aliam non æque sibi commodam relegavit.

Cum literas per eos dies ad Castrum S. Ildephonsi missurus esset, ut iis gratias ageret, qui se ibi liberaliter exceperant, eadem usus est occasione, ut aliquam de inopinato illo eventu mentionem faceret. Super hoc ad Grimaldum, et Confessarium Regis scripsit, quorum benevolentiam, dum apud eos mansit, expertus fuerat singularem. Utrique dolorem intimum exponebat, quem rediens senserat, cognita subditi Sacerdotis imprudentia, qui librum ausus erat excudere, neque obtenta facultate sua, nec regni legibus, quæ circa rem erant typographicam, satis religiose observatis. Huic se continuo promeritam irrogasse poenam, et gubernandi privatum munere, in remotum aliud Collegium amandasse. Rogabat eos propterea, ut apud Regem excusatam vellent Societatem Jesu, quæ delicta in alumnis suis minime dissimularet, sed eos ad exactam cogeret obedientiam, quam omnes erga decreta Regis, ac Domini sui fideliter exhibere tenebantur. His Francisci literis rescribens Confessarius, post consuetas urbanitatis formulas ajebat: „ Asseruisse sibi Regem, cui accep-
„ tam ab eo recitaverat epistolam, de Francisci rectitudine
„ plene esse persuasum: nunquam de illo credidisse quid-
„ quam, nec in posterum crediturum, quod virtuti ejus dis-
„ sentiret, et a nobilitate sui sanguinis abhorreret. Cæterum
„ de negotio illo, post auditas eorum sententias, quos admi-
„ nistrandæ justitiæ constituerat, id tandem decreturum, quod
„ æquitati congruentius existimaret. „ Idem fere ajebat Gri-
malus, cujus responsum, ut alterum etiam Confessarii, sæpe vidit Franciscus Gonzalius, qui tunc Idiaquezio a secretis erat, et a quo nos hæc omnia accepimus, ut pleraque alia, quæ de illo diximus. Gonzalius enim, qui multos cum Idiaquezio vixit annos; postquam is fato concessit, præclara illius collegit facta; nobisque latine vertenda tradidit. Idemque asserit, super controversia illa librorum nihil novi accidisse, dum Franciscus provinciam tenuit. Eam susceperat initio mensis Januarii millesimi septingentesimi sexagesimi quarti. Ut autem præfecturam, quanto citius posset dimitteret, de his

mature providerat, quæ ad successorem deligendum spectabant. Acceptisque Roma literis, quibus Ignatio Osorio provincia deferebatur, illum Salmantica, ubi Rectorem agebat, Vallisoletum arcessivit: et in ipsis Januarii Nonis 1767, quamvis multa reluctantem, et excusantem multa, successorem sibi datum declaravit, ac sese illi humillime subjecit. Eodem tempore renunciabatur ipse Salmantini Collegii Rector: sed antequam eo accederet, Matritum, jubente Præposito Generali, proficisci debuit, ut Societatis rebus, quæ vehementius in dies singulos oppugnabantur, quanta posset virium contentione succurreret.

Rigebant gelu omnia, et militaris via per eos dies alta erat nive impedita. Incensus tamen obediendi studio, subveniendique Societati, pro qua vitam ipsam prodigere non dubitasset, postridie festum Epiphaniarum difficile suscepit iter: superatoque non sine periculo Guadarramæ jugo, ubi currum reperit in altissima hærentem nive, Matritum ante Januarii medium pervenit: relictoque Imperiali Collegio, in quo recipi solebant hospites, ad tirocinium divertit, cujus Rectorem de his curaverat præmonendum. Ibi Magnates quosdam, Consiliariosque regios convenire cœpit, initio urbanitatis, ac veteris amicitiae nomine, deinde ut Societatis causam iisdem commendaret. Hanc omnes justissimam agnoscebant, et pro illa plerique quidquid possent, naviter effecturos profitebantur. Nonnulli tamen implexam negotii hujus difficultatem non obscure significabant: cum vix nosse dicerent, quinam essent constituti Judices ad cognoscendas peculiares aliquot causas, pro quibus, ab excitata Matriti seditione, novum quoddam erectum erat tribunal, quod nova etiam appellatione Consilium vocabant Extraordinarium. Ut de his certior Franciscus fieret, ad Præsidem accessit Consilii, a quo rem obtinere tanto sperabat firmius, quanto is hactenus Idiaqueziarum genti plura dederat intimæ familiaritatis indicia. In primo tamen ad eum ingressu, in quo solum urbanis utrinque officiis certatum est, ad inexpectatum Francisci adventum conturbatus fuit Præses, ut ab iis ego audivi, qui congressui illi adfuerunt, et quotidiana fere consuetudine perspectum illum habebant ad unguem. Deinde sæpe ad eundem rediit, et indi-

eari sibi Judices postulavit, quibuscum agere de his rebus posset, quarum causa tam incommodam susceperat profectionem. Sed nunquam hoc liquido explorare potuit, cum sermonem alio traheret Præses; vel, propositum urgente Francisco, solum dixerit, non semper eosdem, sed hos modo, modoque illos ad Regis arbitrium designari. Fortasse Francisco voluit laborem eripere supervacaneum, cum jam de Sociorum sorte decumum esset: vel forte ab imperterritum illius animo timuit, ne Judices, aut Regem adiens, ad perficienda suscepta consilia moram aliquam, atque etiam obicem interponeret. Nam licet Rivadaviæ Comes, qui Matrilo venerat Vallisoletum, cum Franciscus inde Matritum moverat, cognito hujus discessu dixerit; *sero illum profectum fuisse, cum jam decreta esset ruina Jesuitarum*; tamen deinde constitit, non ante vigesimam nonam Januarii diem induci potuisse Regem, ut consultum Extraordinarii Consilii approbaret ad exilium Sociis omnibus indicendum. Suppetebat ergo Francisco tempus, ut exitialem illam plagam avertere conaretur, nisi alia suis conatibus obstitissent. Neque id ab eo frustra tentandum fuisse, persuadebat tum Regis erga illum propensus animus, et eximia de virtutibus ejus præconcepta opinio; tum Francisci flagrantissimus in Societatem amor, pro qua se dimicationi capitis libenter objecisset, ut ipse Provinciali Toletano asseruit; tum etiam postulorum ejus æquitas manifesta, cum id unice intenderet, ne Societas indicta causa condemnaretur, eidemque potestas fieret ad objecta sibi crimina respondendi: quod sperari profecto poterat a justissimo Rege fuisse obtenturum.

Sed hinc adversariorum artibus, inde amicorum nimia credulitate remoratus, ac denique Sociorum etiam consiliis impeditus, quos recti conscientia securos reddidit; non ea, quæ volebat animo, et quæ maxime opportuna fuissent, effecit. Enimvero, dum Matrilo restitit, tanta fuit in quibusdam dissimulandi cura, tantumque in aliis simulationis studium, ut quamvis timor alicujus impendentis mali non penitus resedisset, haud levia tamen essent indicia, quæ procellam excitatam in Socios paulatim remittere, ac demum omnino sedandam ostendebant. Post illum etiam diem, quo Rex tandem

Societatem ab omni ditione sua decreverat expellendam, quædam ab auctoribus non ineptis asserebantur, quæ spem magnam facerent proxime secuturæ tranquillitatis. Magnates aliqui, Sociorum benevolentissimi, cum reverterentur ex Regia, quæ tunc erat in Pardo (nemus est Matrito proximum, in quod Reges interdum secedere consueverunt) lætissimis eos nuntiis consolabantur. Ex iis quidam et emunctæ naris, et fidei non ambigux Franciscum certiorum reddidit, circa Jesuitas aliam esse rerum faciem in Aula: desiisse jam suspectos, odiososque sermones illos, qui prius adversum eos conserebantur, omniaque tranquillam innuere serenitatem. Nec verba tantum, sed facta quoque lætioris fortunæ fiduciam conferebant. Prodierat ante menses aliquot Extraordinarii Consilii decretum, ne Socii per Cantabriam expeditiones sacras susciperent, neve in regione illa cuiquam hominum externorum meditanda proponerent spiritualia S. Ignatii exercitia. Id adeo fideliter a Sociis servatum est, ut incunctanter in domos suas Lojola dimissi fuerint, interruptis commentationibus, quotquot iisdem in Collegio illo exercebantur. Multis deinde literis apud Consilii Præsidem Franciscus institit, ut inhibitionem illam tollere dignaretur. Hic autem spem bonam facere, propensam ad obsequia voluntatem ostendere, Francisci orationibus se valde commendare, diem tandem ex die ducere: donec modo ad iteratas Francisci preces, in ipsis fere Novendialibus S. Xaverii, et imminente jam Sociorum omnium ab Hispaniæ finibus expulsionem, liberam Cantabriæ Sociis facultatem concessit ineundi Missiones sacras, et meditationes S. Ignatii privatim, ac publice proponendi. Quædam alia per idem tempus acciderunt, quæ vel perspicacissimi cujusquam oculos facile perstrinxissent. Antonius Mourinus provinciæ Toletanæ Præpositus, cujus eminenti sapientiæ par prudentia erat, et utramque morum integritas corquabat, propter invalescentes obloquiorum turbines longiorem Matriti moram fecerat, ut iis promptius occurreret, quæ usus postulasset. Sed cum videret Matritensi Professorum domui causam fuisse adjudicatam, quæ pridem in supremo Senatu disceptabatur; ac pro domo illa quemdam summa orationis contentione dixisse, qui vulgo inter acerrimos Jesuitarum

rum adversarios recensebatur; aliaque fieri animadverteret, quæ nullum prudenti viro relinquerent suspicandi locum, diutius Matriti morandum sibi esse non censuit. Quapropter ad inspectionem provinciæ discessurus, nullo se timore sollicitari Francisco nostro dixit, neque ulterius movendum quidquam, cum jam omnia tranquille fluere viderentur. Sed vix Murgim venerat, quæ non longe Matrito abest, cum Socii omnes, quamvis nullus eorum in judicium vocatus fuisset, abire jussi sunt ab Hispania.

CAPUT XIII.

*Cum cæteris Hispania Sociis Franciscus ejicitur
in exilium.*

Negotium Rex dederat Arandæ Comiti, Supremi Senatus Præsidi, ut decretum illud exequeretur, quo Societatis homines justis de causis, quas in regio animo reservabat, ab omni dititione sua in perpetuum expellere constituerat. Ut hoc uniformi ubique locorum tenore fieret, a vigesima die Martii opportuna monita direxit Comes ad Prætores, et Judices urbium, atque oppidorum, in quibus degebant Socii, quos ab omnibus civiliter, decenter, ac liberaliter haberi præcipiebat; cum hæc esset voluntas Regis, cujus sub patrocínio, quamvis exilii poena damnati, considerari debebant, dum exacte illi regiis mandatis obtemperarent. Monita illa cum decreto Regis inclusa erant fasciculo literarum, qui non ante quartum Nonas Apriles resignari jubebatur, ut in ea nocte, vel certe albescente sequenti die Sociis omnibus exilium indiceretur. Matriti vero et in propinquis eidem locis, vel quia jam aliquid emanabat, vel alia quadam de causa, in ipsa nocte, quæ præcessit primam lucem Aprilis Socii omnes comprehensi fuerunt: et Matritenses, pro quibus Comes peculiariter ediderat ordinationes, ante auroram educti fuerunt Getafium, inde in duas divisi turmas Carthaginem deducendi.

Franciscus in tristissima illa nocte, præter communem omnium calamitatem, aliud quiddam imminere sibi subtimuit, quod

quod exilio ipso sine comparatione tulisset acerbius. Postquam Judex decretum Regis omnibus denuntiaverat, seorsum illum accepit, eique in aurem insusurravit, probabile sibi esse, nonnullos ab Arandæ Comite in Hispania fore retinendos. Quæ Judicis verba in eo rerum articulo non alio respicere videbantur, nisi ut Francisco spem injiceret infortunium suorum fratrum feliciter evadendi: in quo ego, non quidem voluisse fallere, sed falsum esse Judicem, affirmabo. Dum tamen spes illa verisimilis haberi potuit, molestissima solitudine Francisci vexavit animum, nihil impensius veriti, quam ne disjungeretur a Sociis, et ne in eo discrimine, ut Nazianzenus de Machabæis ajebat, periculis ereptus, mala victoria superaret. Ut autem labores constanter ferret, qui durissimi sane fuerunt in hac ultima vitæ suæ periodo, jam inde ab initio exilii se ipse in hunc modum interrogabat: *Ecquidnam præstantius erit? adversis me vinci? an potius eadem a me superari?* Et cum postremum hoc tenendum esse sine ulla hæsitazione decerneret, omnes generosi animi vires adversus irruentium malorum impetus sic exerebat, et excelsæ mentis aciem ad superna, permansuraque bona adeo irretorto dirigebat obtutu, ut numquam (quod ab eo sæpe audivimus) melancholicum fuisse, nunquam correptum esse tristitia meminisset. Tanti est in rebus turbidis animum non abjicere, sed illum attenta meditatione, et fiducia divini Numinis confirmare!

Carthaginem cum Matritensibus deportatus, quindenos fere dies in Hospitali domo regia consedit, dum cæteri adventabant Socii, et classis ad Tyrrheni maris litora instruebatur. Hic nihil de pristina tranquillitate decedens, placido vultu erigebat omnes, eosque jucundo et amœno sermone recreabat. Extremo Aprili navem conscendit, quæ brevissimo dierum spatio Centumcellas appulit, quo Socii omnes initio erant destinati. Sed Clemente XIII, cujus notus erat in Societatem amor, justis alioqui de causis descensionem in ditio-
ne sua non permittente, dirigendus fuit alio cursus, et in Corsicam secedendum, donec ulteriora Matrito jussa reciperentur. Ob eam causam Franciscus super maris undas, ab uno in alterum delatus portum, quinque integros menses per-
seve-

severavit: quantum satis utique fuisset, ut in ultimam Americam navigaret. Duos circiter menses in portu S. Florentii constitit, qui sinus Nebiensis dicitur ab antiquo Nebio, cujus nihil jam superest, præter ruinas, et nomen Episcopatus. Inde Adjacium Urcinium, deinde Genuam, rursumque Adjacium contendit, ubi tandem expositi fuerunt Toletani Socii. Hic debitas rependit grates illius classis Præfecto Francisco Veræ, qui, ut omnes honorati viri, et strenui militis explevit numeros, ita etiam nullam erga Socios humanitatis, ac beneficentiæ partem prætermisit. Idem fecit primariis militibus Prætorix navis, in quam ipse cum itineris comite paucisque aliis receptus, semper ab urbanissimis viris liberaliter fuerat habitus. Sed et ipsi, perspectis in longa navigatione Francisci moribus, multum erga illum affecti fuerant. Mirabantur enim ingenuam hominis facilitatem, qua se cæteris, quasi neminem dignitate præcederet, in rebus etiam incommodis æquiparabat: laudabant studium juvandi animos, quo promptas classiariis præbebat aures, qui suam ad expianda peccata operam expetebant: sæpe illum, inter nautas considentem, suspexerunt longa cum iisdem colloquia serere vel de mysteriis fidei, vel de vitiorum fuga, vel de Sanctorum, ac Mariæ Virginis veneratione. Jam ergo rediturus ad suos, quos noverat consedissee Calvii, Toletanis Patribus valedixit, quorum jucunda consuetudine, fraternaue caritate novem fere mensibus usus fuerat: et litus in conducto lembo radens, Calviensem portum brevi trajectu tenuit die 28 Septembris, quinto scilicet mense postquam se mari commiserat in Hispania.

Adventus ejus lætitiâ Sociorum auxit, qui post labores inenarrabiles in illius urbis ingressu, deindeque in obsidione molestissima toleratos, nonnullam habere inceperant, abeuntibus obsessoribus, tranquillitatem. Sed quanquam cessarat clamor et timor bellicus, quorum ab utroque procul Franciscus fuerat, haud pauca tamen, nec levia supererant incommoda, quorum multa subeunda illi ex æquo fuerunt cum cæteris, nonnulla ipse caritate, et industria sua quam plurimis delinivit. Conticente jam armorum strepitu, de constituendis convenienti ordine Sociorum domibus (cum in primo

mo ad urbem accessu, et in repentina Corsorum irruptione multi se, ubicunque aliquis pateret aditus, indiscriminatim coniecissent) Ignatius Osorius, qui universis præerat, cogitavit. Francisco gubernandam domum attribuit, in qua omnes adolescentes, qui sacras audituri erant literas, collocaverat, eisdemque propterea S. Aloysii nomen imposuit. Hæc inter ampliores illius urbis domos numerabatur; si tamen domorum amplitudini locus esse poterat intra brevissimum totius urbis spatium. Sed receptis in ea Sociis octoginta septem, quibus et sacellum, et gymnasium, et triclinium, et alix communes erant officinæ designandæ, ad privatam incolentium habitationem adeo modicum unicuique relinquebatur, ut jam domus omnium angustissima videretur. Rectoris habitaculum apothecæ mercatorix speciem referebat: in eoque tres simul alii, vel quatuor degebant Socii, quorum lectuli, et unica pro Rectore mensa, totius extensionem cubiculi vix non undelibet occupabant. Cæteris intra domum illam neque laxior, neque commodior obtigit habitatio. Sed tamen inter eas loci angustias nulla erat animorum contractio; cum omnes vigilantia Rectoris cura et frequentem haberent cum Deo consuetudinem, unde vera descendunt animi gaudia, et constantem in tractandis literis assiduitatem, quæ aditum inertis præcludebat otio, unde mœror, et luctus, et sexcenta alia gi-
gnuntur incommoda.

Quæcunque ad religiosæ disciplinæ vitæ conferunt, ap-
tissimo erant ordine constituta. Certa omnibus decumbendi, surgendique hora: designata meditationi, et conscientix discussionibus tempora, illa per horam integram statim a somno, hæc per quadrantem ante prandium, et cubationem: definita spatia temporum pro celebrando, vel spectando altaris Sacrificio: quotidiana ex litaniarum ordine Sanctorum invocatio, et piorum lectio librorum ad semihoram: frequens Sacramentorum usus in Dominicis saltem, ac festis diebus, et frequentes item macerationes corporis vel in cœnaculo coram aliis, vel privatim ad Superioris, aut Confessarii singulorum arbitrium. His accedebant anniversarius dierum octo secessus ad commentanda S. Ignatii exercitia, aliique triduanæ ante duplicem votorum instaurationem, quæ a junioribus peragebantur,
ex

ex quibus maximam partem Francisci familia coalescebat. Atque in his præsertim diebus frequentiores erant adhortationes de religiosæ perfectionis studio (quanquam id sæpe alias fiebat) et collationes de rebus sacris. Eorum demum nihil ibi desiderasses, quæ usui esse solent ad pietatem, et profectum spiritus promovendum. Et cum cæteros Rector suis provocaret exemplis, aut si quem tardiores adverteret, verborum etiam urgeret stimulis, vigeat in ea domo strenuus ad perfectionem conatus, et inter graves durissimi exilii ærumnas promptus ad labores animus, atque innocentix testis minime fucata lætitia. Non minor Rectoris erat cura, ut in studia literarum adolescentes illi toto pectore incumberent. Frustra necessaria tractandis scientiis adminicula in ea tunc urbe requireres, quæ diuturni calamitatibus afflicta belli, assueta potius erat armis, quam libris. Sed Franciscus Romam scripsit, indeque et ex aliis continentis urbibus sufficientem librorum copiam obtinuit, quibus instructi Magistri pariter, et Discipuli, quaternas quotidie habebant scholas, unam de Scriptura sacra, de Theologia morali alteram, duplicem de scholastica, ut Salmanticæ, ac Pintix fiebat. Quotidianis lectionum repetitionibus, et collationibus addebantur interdum concertationes publicæ, ad easque Franciscus, præter veteranos provinciæ suæ Magistros, spectatissimos quosdam e Bætica, qui Calvii remanserant, invitabat: ipse etiam, quippe in eo certandi genere strenuus, propositas disputationi theses nonnunquam oppugnavit. Tantusque aderat Sociorum numerus, quantum in ejusmodi ludis nemo unquam alibi conspexisse meminerat: quod, ut honorem literario spectaculo, dignitatemque augebat, sic etiam concertatorum exaccuebat industriam, ut in his facultatibus diligentius exercerentur, quarum erant sub tam frequenti et erudito consessu specimen edituri.

Ut suaviorem laborem illum, aliosque passim occurrentes efficeret, liberalis erat in recreationibus concedendis, et iis, quæ ad quotidianum victum pertinent, subministrandis. Postquam rebelles Corsi, pactis induciis, ab obsidione recesserant, locum prope urbem in sphæristerii formam accommodare fecit, ubi juvenes pila nonnunquam luderent (quod in

Hispania vel apud religiosos viros erat in usu) ut et animum ab studiis severioribus relaxarent, et corporis valetudini exercitatione illa consulerent. In eo loco Franciscus spectaculum præbere voluit, quod risum, an teneras moverit lacrymas, dubitares. Inter spectatores alios ibi aderat quodam die, cum repente in arenam descendens, ternos ex ordine Rectorum ad se vocat: ac totidem conditionis ejusdem ex adversa parte designatis, contra ipsos lusionem ipse cum suis instituit, cæteris inspectantibus, et stupentibus. Nam, ut olim ludendi peritus esset, in ea tamen obessi jam corporis gravitate, si minus mittendæ pilæ, retorquendæ saltem, atque sistendæ satis erat ineptus: proptereaque in medium prodiisse videbatur, non tam ut luderet, quam ut ab aliis illuderetur. Neque collusorum omnium erat ipse ineptissimus; cum eorum aliqui nunquam ex professo in eo ludendi genere fuissent exerciti. Et tamen ille lusus perjucundus fuit omnibus, atque ad intentum a Francisco finem peropportunus. Neque enim is alio spectabat, quam ut sui despicientia nonnullam adstantibus exhilarandi animi occasionem offerret inter gravissimas, quibus undique impetebantur, afflictiones. Unde Sionxi Regis æmulatus exemplum, qui ante Dominum totis saltare viribus non erubuit, quamvis nonnemini pro deridiculo fuerit habitus; ipse etiam coram fratribus suis ludere, subsilireque voluit, ut eos inter multiplices dolendi causas innocuo illo recrearet oblectamento. Quod si actionem illam voluisset aliquis austerioris ingenii tanquam ætati viri, vel ejusdem dignitati minus congruentem vituperare, poterat utique Rector cum eodem prudentissimo Rege reponere: Propter Dominum *et ludam, et vilior fiam plusquam factus sum: et ero humilis in oculis meis: et .. gloriosior apparebo.* 2. Reg. 6. 22.

Sed qui joculari opportune voluit, serio quoque noverat exigere, ut quam quisque officii partem domi suæ suscep-
rat, in eadem tuenda totis unguibus adlaboraret. Ac ne ullus prætextus esset laboris subterfugiendi, de rebus ad vitam necessariis nihil deesse cuiquam, quantum calamitosa ferebant tempora, permittebat. At vero in egentissima omnium urbe qui tandem poterat numerosam adeo familiam sustentare? Id quidem nunquam intra Calvium obtinuisset, nisi multas ten-

rasset vias, ut aliunde subsidia compararet. Nam Genua non modo libros, sed alia etiam vestiendis, alendisque Sociis comportare fecit. Deinde portitores aliquot, qui Labrone, ac Neapoli, soluta obsidione, ad Calviense litus adverterant, spe lucri allexit, ut in advehendis pergerent commeatibus, quorum ipse vim magnam, nullo unquam sumptu deterritus, coemebat. Missis præterea in ulteriora Corsorum oppida domesticarum rerum administris, non pauca inde alimenta conquisivit: et inter alia coegit arietum gregem, quem pastoribus custodiendum tradidit, indeque suorum, ac nonnunquam aliorum etiam necessitati subvenit. Ad eas in vicina oppida profectiones inter alios designaverat Augustinum Cuestam, virum sane industrium et officiosum, expediti corporis et ingenii, nec minoris ad pietatis studia diligentia, qui tum Calvii, tum etiam in Italico itinere multa libenter devoravit incommoda, ut suorum fratrum, quos intime diligebat, levamini deserviret. Is ante paucos annos Bononiæ decessit, magnumque sui reliquit desiderium inter Hispanos, et Bononieneses, quorum plurimos sibi obstrinxerat ingenuitate morum, et officiorum multigena exhibitione. Hujus igitur, aliorumque usus opera diligenti, potuit Franciscus in ea temporum difficultate frequentissimam illam domum ita sustinere, ut singulis, aut valentibus, aut ægrotantibus, quantum opus habebant, subministraret. Inde autem conjecturam licebit capere, nunquam ab illa pactione recessisse, de qua ipse duobus post annis, cum adhuc Bononiæ juventutem regeret, ad Hispaniæ Assistentem, Franciscum de Montibus, sic Romam scribebat XV Kal. Feb. 1770. *Quid ego senserim, quidve tenuerim in hac juvenum multitudine gubernanda, paucis tibi possim exponere. Id enim in conventionem quadam vertitur, quam ipse cum Domino jam inde a commoratione Corsica iniit. Nempe ut eos ego a tentatione famis, aliisque id genus indigentis, juvante Deo, liberare contenderem: Deusque vicissim a reliquis tentationibus eosdem eripere dignaretur. Hæc hactenus insistere conatus sum via, eandemque premam in posterum.*

Ad ea jam rediens, quæ Calvii perferenda fuerunt incommoda, hæc sane circa domorum angustias maxime percrebuerunt, postquam eo regressi sunt Galli, ut rebellantes

Corsos subjugarent. Cum enim certæ pro militibus nullæ ibi essent stationes, plerique Sociorum vel suis ejecti sunt sedibus, ut eas Præfectis relinquerent militaribus, vel in arctissimam redacti fuerunt habitationem, ut locum darent ejectis. Quid tum Francisco acciderit, ipsius literæ ostendent, quas dedit eo tempore ad quemdam Societatis virum in continenti commorantem Italia, cujus industria bonam inde obtinuerat librorum copiam. Hic erat P. Aloysius Mozzius, qui deinde Bergomi ob egregias ipsius dotes inter Canonicos primum, modo autem inter Prælatos adscriptus, suum ibi otium optime collocavit, præclaris opusculis adversus protervam Jansenistarum hæresim, atque impiam Philosophorum ævi nostri sectam evulgatis, quæ multam apud sapientes, et apud ipsum Pontificem Max. Pium VI. commendationem promeruerunt. Huic ergo Franciscus noster ita Calvio scribebat. „ De nos-
 „ trorum accessione laborum, quos omnino negare non pos-
 „ sumus, quantum tibi doleat, ex tuis literis manifeste per-
 „ spicio. Sed tamen aliquam spero dolori tuo afferre conso-
 „ lationem, iisdem laboribus exponendis, et fortitudine com-
 „ memoranda, qua illi (divinæ Majestati sint laudes) perferun-
 „ tur. Nusquam alio per Dei misericordiam laborum pondus
 „ gravius incubuit, quam in hanc domum nostram, quæ S.
 „ Aloysii Gonzagæ nomine distinguitur a reliquis. Nactus e-
 „ go eram, ut universi juvenes, qui Theologiam discunt, eo-
 „ rumque Magistri sub eodem tecto reciperentur: et quod
 „ unice ad aliquam ipsorum deerat commoditatem, id tandem
 „ perfectum fuerat in matutino diei 26. Maii. Sed ecce tibi
 „ post meridiem ejusdem diei primæ Gallorum copix repente
 „ huc appelluntur, duabusque paulo amplius horis ab earum
 „ adventu, dimidia nobis domus eripitur: et qui adhuc satis
 „ degebamus anguste, nocte illa intra reliquam compacti do-
 „ mum, angustissime pernoctavimus. Postridie vero coacti
 „ sumus totam vacuare domum, ab eaque dejecti, nullum,
 „ quem subiremus, locum habebamus. Eodem die Julianus
 „ Fonseca cum tironibus, et Rhetoricæ auditoribus, quibus
 „ præerat, jussus fuit ædibus suis excedere. Cum ii tenerio-
 „ res essent, de constituendo illis domicilio agi cœptum est
 „ ante omnia: eductisque ab una domo, ut in alias commi-
 gra-

„grarent, pluribus antiquiorum, prima illa juventutis portio
„eodem die fuit collocata, ut etiam Philosophi omnes, quo-
„rum domum Galli reliquerunt intactam. Erat autem, dile-
„cte Pater, dolendumne dicam? an potius jucundissimum?
„incanos videre senes, variisque oppressos valetudinum incom-
„modis, qui suam libentissime deserebant habitationem, ut
„eam cederent adolescentulis. Ego certe in transmigratione
„illa, quæ brevi peracta est horarum spatio, duos eminere
„affectus animadverti: singularem in senioribus voluptatem,
„qua de veteri decedebant hospitio: et laudabilem in ju-
„nioribus verecundiam, quod illorum occupare locum coge-
„rentur. Omnia ad amussim exacta sunt obedientiæ, et sic
„omnia cesserunt pulchre. Interea manebam ipse sub dio cum
„Sociis circiter nonaginta, in quibus illi omnes erant, qui
„theologicis vacant studiis: neque ullum pro iis erat recep-
„taculum, in quo cibum, aut somnum caperent eo die. Sed
„primum illud incommodum facile aliorum caritas, cumulateque
„superavit: nec mihi tot licuit hospites concedere, quot se-
„niores provinciæ Socii deposcebant, qui certatim omnes vo-
„carunt ad prandium. Noctu pariter ad eosdem diverterunt,
„præter nonnullos, quos retinui mecum in domo, quam eo
„die contra spem omnem inveni, tantique conduxì, quanti
„eam locare voluerunt Corsi: quanquam, pensione jam pac-
„ta, propius nihil est factum, quam ut hanc etiam Galli sibi
„desumerent. Alias subinde, atque alias in vicinia conduxì
„domos, quas rejecerant Galli: et sic tandem sub diversis
„tectis, sed proxime inter se dissitis, omnes iterum congre-
„gati fuimus. Eodem modo ad hanc usque diem, quamvis non
„sine incommodis, habitamus. Nam primum extra tecta pro-
„dire omnes debent, ut meridie, ac vesperi veniant in cœ-
„naculum, quod longum est ulnas septem cum dimidia, la-
„tum autem sex, ut alias tibi, credo, indicavi. Aditum ad
„illud præbent atriola duo, pariete divisa intermedio, cujus
„partem demoliti sumus, appositisque ibi scalis ligneis, quas
„nos ipsi fecimus, per eas descendimus in cœnaculum. Hoc
„sane adeo æstuosum est, atque fervidum, ut confirmare ti-
„bi possim, a furni similitudine non abhorrire. Et tamen in
„eo ternæ quotidie scholæ de re theologica juvenibus ex-
pli-

„plicatæ fuerunt, et quarta de libris sacris. Deinde non mi-
„nus molestum est (quod non nisi præfatus honorem dixe-
„rim) exonerandi alvi causa foras semper etiam per noctem
„ire; cum nulla sit in hac domo, neque omnino esse pos-
„sit, ad requisita naturæ opportunitas, sed tantum in alia
„proxima, ex qua tamen immunditiæ quotidie efferendæ sunt
„in mare. Jam illud dici vix potest, quam operosum sit ap-
„tum studiis locum reperire; non quod abacorum deficiat co-
„pia, quam in prima comparavimus domo; sed quia nus-
„quam collocari sic possunt, ut necessarium lumen accipi-
„ant. Proinde juvenum alii super lectum operantur studiis,
„alii super scalas, nonnulli circum ipsam domum sedentes
„ad umbram, quam mane fundit in hoc latus, post meri-
„diem vero in adversum. Præterea quotidianæ spiritus exerci-
„tationes non eo, qui nostri moris est, ordine haberi pos-
„sunt; sed alii eas aliis in locis peragunt, prout cuique per-
„missum fuerit. Etenim quamvis ædium domina conclave
„quoddam ad constituendam aram benevole nobis concesserit,
„id tamen ut plurimum frumenti acervis contractum est,
„et impeditum: unde ad audiendum Sacrum, divinamque
„percipiendam synaxim, necesse est, ut alii post alios in-
„grediantur. His accedit, quod eadem femina, ejusque an-
„cillæ nonnunquam rei sacræ nobiscum adesse volunt. Con-
„tingit etiam interdum, ut, cum nos eo venimus ad discu-
„tiendum animum, ad litanias, vel novenarias fundendas pre-
„ces, illæ nihilominus in cribrando tritico prope nos ip-
„sos pergant. Neque ab hoc eas opere detertere contendi-
„mus, sed potius habemus gratiam, quod in his rerum an-
„gustiis loci hujus quamvis incommodi liberum nobis usum
„permittant. Id tandem haud in minimis laboribus reponen-
„dum, nullam hic esse collocandis infirmis commoditatem.
„Sed Deus huic malo ita providit, ut ab eo tempore, cum
„a Gallis ejecti sumus, nemo nostrum graviter ægrotaverit.
„In præsentem quidem plures quadraginta fluxu ventris labo-
„ramus; nullus tamen propterea grave quid patitur. Hæc
„tenus Francisci literæ: cujus humilitati tribuendum est, illud
„præterisse silentio, quod reliquis magno fuit exemplo, sibi
„autem, ut ego quidem existimo, jucundissimæ consolationi.

Quo

Quo die mutanda fuit sedes, ipse nobilibus humeris sellam imposuit, et manu peram apprehendit: eaque suppellectili onustus, coram Gallorum ducibus, quibus non erat ignotus, in publicam processit viam, ut aliquid de labore suorum participaret. Illud etiam, quippe mitis erat et humilis corde, adjungere prætermisit: a militibus Gallis non admodum humaniter extra tecta se modo ejectum, qui ante illos sex annos tria Gallorum millia domi suæ liberalissime receperat.

Sed inter multas, nimiumque difficiles curas providendi tot Sociis de habitatione, de libris, deque omnis generis com-
meatu, nihil unquam fuit ei potius, quam ut omnes suæ traditos potestati, ac præsertim juvenes intra religiosi fines officii sedulo contineret. Curabat ipse in primis, aliosque fidissimos adhibebat, ut Scholastici ab iis longe abstracti, quæ ipsorum animos male possent afficere, in divinarum rerum, et scientiarum tractatione diligenter exercerentur. Quæcunque spatia temporum aut pietatis officiis, aut Scholæ exercitationibus, aut honestæ non darent recreationi, omnes intenti erant literario solvendo penso, quod Magistri singulis designassent. Idque inter graves molestias, et locorum angustias non modo constanter, sed libenter etiam, et alacriter peragebant; cum sincerum Rectoris animum animadverterent, quo ipsorum commodis paterno semper invigilabat affectu. Habebantur etiam statis temporibus adhortationes, quarum ab ipso Rectore, dum commoratus est Calvii, fere omnes habitæ fuerunt. Agebat in his plerumque de constantia in adversis, de servanda Deo fide, de amore vocationis vel inter succrescentes ærumnas retinendo, deque aliis illi maxime tempori convenientibus: quæ omnia magno eloquentiæ robore, ac pari fervore spiritus pertractabat. Disserebat aliquando contra quorundam opinandi modum, qui per eos præsertim dies, cum urbs hostibus invadenda credebatur, licitum esse affirmabant, fuga salutem quærere, neque in notabili adeo rerum omnium perturbatione crimini vertendum esse, si quisquam a Societate deficeret. Hanc opinionem, vel errorem potius, dissimulandæ obtentum ignaviæ, dum acriter ac solide refutaret, in hæc verba cum vehementi animi commotione prorupit: *Si quando (quod avertat Deus) meditari*

me fugam audieritis, crura mihi, oro vos, ante confringere, quam gressum unum ad Societatem deserendam conficiam. Nec vero sine fructu fuit ejus in adhortandis ad perseverantiam subditis diligentia. Etenim inter laborum invicem sibi succedentium incursus, et, quod majorem ad pervertendum vim habet, inter prava quorundam exempla (quatuordecim eo tempore Calvio aufugerunt: Sacerdotes decem, quorum aliqui magisteriis, aliisque honoribus decorati fuerant; duo tamen ad relicta redierunt signa: Logicæ auditor unus, et laici tres) omnes qui Francisco suberant, in quibus juvenum pars erat maxima, constanter in statione illa difficili perstiterunt.

Ad externorum profectum spiritalem vix quidquam poterant Socii, quippe nondum vernaculæ periti linguæ, nisi eos vitæ exemplis, ac precibus adjuvarent. Francisco tamen non defuit occasio perhibendi amoris intimi, quo religiosissimum Capuccinorum Ordinem semper fuerat persecutus. Quidam eorum laicus, jubente Prætorè Calvii, missus erat in vicina Corsorum oppida, ut literas ad Magistratus ferret, quibus Rex Christianissimus habitatores Insulæ ad obedientiam sibi debitam hortabatur. Sed primum ingressus oppidum, ne longius ad ingratam procederet legationem, in arctissimam custodiam traditur. Prætor, ut vicem redderet, Cœnobii Præsidem, qui natus erat eodem loco, in vinculis retinendum statuit, donec propinqui ejus et populares libertatem laico concessissent. Dimisit ergo milites in Cœnobium, non longe ab urbe dissitum, qui Custodem ad se adducerent, quem simul cum ejus socio detrusit in carcerem. Hispani lacrymas tenere vix poterant, cum tales viros nullo suo merito tam indecore haberi conspicerent. Franciscus duos statim misit, qui vinctos suis verbis inviserent, et in afflictione consolarentur: cibum etiam, quo vires reficerent, suppediavit: egressusque domo nihil non apud Gallorum præfectos effecit, ut e custodia venerabilem senem eriperet, qui paulo post in Cœnobium cum socio rediit.

CAPUT XIV.

Relicta Corsica, in continentem pertransit Italiam.

Qui dies sanctissimo Galliarum Regi Ludovico Nono sacer est, idem felix, faustusque fuit Hispanis, qui tertium-decimum jam mensem in urbe Calvio exulabant. Sub vesperum illius diei certus affertur nuntius, Christianissimum Regem (cui Genuenses vel ad certum tempus, vel in perpetuum cecidisse Corsicam dicebantur) Jesuitas, in ea manentes Insula, omnes inde exportari decrevisse. Non æque certus erat nec profectionis dies, nec terminus deportationis. Quidam enim, inter quos ipse Præfectus rei bellicæ, propediem discedendum esse affirmabant: et sane postera die conspectæ sunt naves Gallicæ viginti quatuor, quæ cursum ad eam Insulam dirigebant, e quibus tredecim intrarunt Calvium. Inde autem effectum est, ut Hispani non pauca, quæ in quotidianum sumptum comparaverant, vili pretio vendiderint: eademque postmodum, dilata per vicienos dies conscensione, carius emere coacti fuerint. Ignotum pariter erat iisdem, quonam essent devehendi. Nam Præfectus navium, a quo id Ignatius Osorius, qui Sociis præerat, curaverat exquirendum, ad Liguriam transvehendos esse respondit: *sed ibi aderunt*, adjunxit, *qui locum vobis indicent, in quo sedem constituatis*. Responsum hoc ancipites reddebat Socios super his, quæ paranda essent ad profectionem. Nam si Ligustica in ora consisterent, multa secum in navibus afferre poterant, quæ pro instruenda ibi domo deservirent. Si vero longius progrediendum esset, frustra suppellectilem illam assumerent, quam itinere terrestri nec tuto possent, nec sine majore dispendio deportare. Verum his, aliisque gravioribus prætermissis, quæ cunctis fere communia erant Sociis, ad ea, quæ Francisci magis sunt propria, deveniamus.

Conscensis medio Septembri navibus, et advenientibus qui Argajolæ, Adjacii, Bonifaciique consederant, omnes a Cæsiæ litore ad oram Liguriæ secundis solverunt ventis: quamquam mare propter exortam paulo ante procellam ita con-

vulsum erat ac tumidum, ut in præcedentis anni multo longiore navigatione nunquam adeo violenter jactati fuerint. Francisco navis obtigit, quæ *Virgo de Gratia* nominabatur, in eamque illati fuerunt centum sexaginta Socii. His victum subministrare per dies decem ab incepta navigatione, ita in se Galli receperant, ut omnes nautarum more habendi essent ex Trugueti decreto, qui Telone per id tempus rem maritimam administrabat. Propterea Franciscus convenientem commeatus copiam, quantum quidem obtineri Calvii poterat, intra navem immitti fecit, ut suorum commodis aliqua ex parte provideret. Illud tamen cavere nullo modo potuit, ne plerique vectorum satis incommode pernoctarent. Navis enim, quamvis omnium esset maxima, postquam arculæ, aliaque imposita fuerunt impedimenta, nonnisi collocandis septuaginta lectulis locum dabat: nec latius palmorum trium spatium singulis relinquebatur culcitis, quæ sine fulcro super ipsos navigii asses sternebantur. Ne autem Sociorum pars major noctem extra lectum ducere cogeretur, Franciscus certas servari vices statuit, ut alii ad mediam usque noctem, alii reliquas horas lectulos occuparent. Nonnulli vero, qui suam aliis concedebant vicem, super navis foros integram agebant noctem, lodice obvoluti, vel pallio, donec omnes sub tabulato manere coacti sunt a Navarcho pertimescente, ne quis in mare vehementi agitatione detruderetur. Sed inter molestias illas, et nautarum fraudes, qui reposita in Sociorum usum non semel expilarunt, constanti omnes procedebant animo, Rectoris impulsu exemplo, nullum aut lecti, aut mensæ incommodum recusantis, et adversa omnia læto vultu excipientis, tanquam a Deo profecta, in cujus laudes cum gratiarum actione frequenter erumpebat.

Post quartum molestæ navigationis diem Genuensem tenuerunt portum, in quo longiorem fecerunt moram, ventis obnoxii et imbris, sed habitaculi præsertim angustiis maxime coarctati. Rector, quoniam alia non poterat, hoc saltem arcere incommodum deliberavit: conductaque celoce capacioris alvei, quæ illuc Epidauro venerat, transvectos in eam Socios, quos Calvio secum duxerat, latius ibi, ac decentius collocavit. Hic etiam locum designavit in puppi, quo Magi-
stri

stri aliquot, et seniores accederent ad prandendum; cum ipse interim aut in latere navis recubans, aut insidens tabulato, cibum juvenibus immistus sumeret. Multa per eos viginti dies, quibus ad Genuam constiterunt, habenda fuerunt colloquia inter Sociorum Præpositos, et Gallicæ classis Præfectos: ad quæ plerumque Franciscus non modo ut peritus Interpres, sed tanquam præcipuæ auctoritatis Consiliarius adhibebatur. Suadebant initio Galli, ut novis ibi conductis navibus, Centumcellas Socii contenderent, inde Romam brevissimo itinere perventuri. Quod Præpositis cum persuadere nullo modo possent, ab eis deinde petierunt, ut unciales argenteos quinque pro singulis Sociorum penderent ad necessarios itineris sumptus, donec Reipub. fines excessissent. Verum ne id quidem obtinere potuerunt, quippe inter Socios ipsos non deerant, qui profectionem illam procurarent. Postremo Galli multas repetendi Telonis causas adducere, Sociosque urgere vehementer, ut in alia navigia pertransirent. His annuendum censuerunt Socii, relictisque Gallorum navibus, quæ novas in Corsicam advecturæ erant copias, Castellani in alias sex insiluerunt, pro quarum binis naulum solverunt Galli.

E navibus, decernente Reipub. Senatu, qui tantam hominum multitudinem ad eas redactam angustias contagioni judicabat obnoxiam, receptis humaniter ægrotis intra urbem, cæteri ad proximum Lœmocomium translati sunt. Inde Franciscus post dies decem missus est ab Osorio Segestam Tigulliorum, ut tercentis, qui cum ipso adnavigabant, et aliis, qui subinde erant adventuri, hospitium ibi quæreret, ac de ratione ageret terrestris itineris ineundi. Utrumque ille, Belengerio Prætoræ amicam ei opem conferente, brevissime confecit. Segestam vigesima prima Octobris appulsus, ipse cum juvenibus, aliisque subditis in publicum Nosocomium divergit: aliorum plerosque ad Cœnobîa S. Dominici, S. Francisci, Capuccinorumque Patrum destinavit, quorum omnium singularis fuit caritas erga Socios: nonnullos in Mercatorum quadam domo, aliisque privatis ædibus collocavit. Ut lembi, quibus Socii advehebantur, litori propinquabant, procedebat ipse ad molem, indeque omnes ad designata diversoria dirigebat. Interea cum agasonibus, et jumentorum loca-

toribus egit: datisque et acceptis syngraphis, de vecturæ pretio usque ad Parmensium fines cum iisdem convenit. Post triduum, peractis jam quæ ad profectionem Sociorum omnium requirebantur, ipse ante alios cum bono suorum agmine iter arripuit. Sed quoniam hoc per salebrosos Apennini anfractus habendum erat, divinam prius implorandam opem statuit. Agebantur per eos dies magno populi accursu Novendiales in templo Segestæ preces ad S. Aloysii aram, pii cujusdam civis impensis, ut Sociis, quos amabat intime, fausta omnia comprecaretur. Huc ergo, pridie quam discederet, cum Theologiæ candidatis omnibus venit: peractoque in eadem ara Sacrificio, singulos cœlesti Viatico contra imminetia periculosa viæ discrimina communivit: quod jucundissimum frequenti populo fuit spectaculum. Postera die, quæ Octobris erat vigesima quarta, cum iisdem Theologiæ studiosis, aliisque ad septuaginta, Varesium, salvis omnibus, venit. Aderat ibi Genuensium Antistes, qui Franciscum, et aliquot Sacerdotes ad eum salutandum ingressos, benignissime accepit, et magna laborum commiseratione, quos mari terraque jactati patiebantur, prosecutus est.

Sub auroram sequentis diei rem sacram fecit ad Virgines Augustinianas, et nonnullos comitum incruenta Hostia communicavit. Inde per altissimum S. Crucis montem progressi, et millia passuum emensi tredecim, Burgotarum incolumes pervenerunt. Hoc primum est Genua per viam illam egressis Parmensis ditionis oppidum. Ut eo ventum est, Franciscus Doctorem Nolam convenit, quem delegaverat Dux Parmæ Ferdinandus I, ut advenientes Hispanos exules decenti hospitio reciperet, et qua posset benignitate prosequeretur. Is autem votis piissimi Ducis obsecutus, tres bene spatiosas domos excipiendis hospitibus designavit. Ad eas Franciscus et viæ comites cum divertissent, paratos ibi lectulos, mensasque instructas, et reliquam suppellectilem necessariam invenerunt: culinæ quoque ministras, et famulos, qui cœnantibus inservirent. Præcesserant eadem via plerique Americanorum, qui nondum uncias acceperant argenti signati quindecim, quas Rex Catholicus singulis Sociis ad profectionem illam præceperat erogari. Propterea eorum multi, post calcatas ab extremis no-

vi Orbis partibus undas immensurabiles , breve illud , sed asperrimum iter pedibus confecerunt . Horum vicem miseratus Dux Parmæ , præter victum , et hospitium per diem integrum gratis eis concessum , jumenta etiam , quibus ad Forum usque novum deveherentur , atque insuper octo argenti uncias liberalissime donavit . Eximiam hanc benignissimi Principis largitatem , quantum poterant , imitati Burgotareses , insignem et ipsi misericordiam erga prætereuntes Socios exhibuerunt . Nam cum plures interdum convenirent , quam quos designata hospitâ commode caperent , Sacerdotes , et primores populi certatim eos in suas ducebant domos , et humanissime habebant . Eminuit inter cæteros Dominici Tardiani , ejusque piæ conjugis caritas incomparabilis . Hi enim , dum illac pertransierunt Socii , octo plerumque suæ assidere faciebant mensæ : sub finemque mensæ mittebant , qui vias oppidi concursaret , et quoscunque reperiret impransos , ad se advenire compelleret . Fiebatque non raro , ut nonnulli denuo accederent , quos vel inopia , vel pudor , ne cibum quærerent , detinuerat : eosque optimi Conjuges pari amore , parique liberalitate tractabant . Iidem infirmos aliquot domi suæ curandos susceperunt , donec restituta omni fomentum genere valetudine , inceptum iter possent pergere sine periculo . Apud eosdem diutissime hospitati fuerunt Petrus Diazius , Joannes Lucas Guzmanus , et Augustinus Cuesta : quorum ille a Peruvix Sociis , alter a Paraquariis , tertius a Castellanis , et Mexicanis designati fuerant ad sarcinas custodiendas : earum enim pars maxima , quod alibi diximus , deficiente jumentorum copia , detinenda fuit ibi , permissa unicuique manticula , quæ posset in ephippiis accommodari . Quid illis Tardianus fecerit , ab hoc uno illius facto , quod ex Augustino ego accepi , facile agnoveris . Renuebat is in frigidissimis Januarii diebus foculum , qui eidem instanter offerebatur , intra suum habere cubiculum . Propterea Dominicus , ejusque uxor vehementer illum urgebant , ut saltem ad caminum frequenter accederet , ad quem ipsi sedere consueverant . Quoties autem iteratis eorum cedebat precibus , Dominicus linteo , quod igni applicitum exalfecerat , involutas Augustini manus , ut promptius undique calefierent , suis ipse manibus leniter comprimebat . Enimvero cum par-
vulo

vulo dilecto filio quid amplius, quæso, aut quid potuisset blandius efficere? Nec solum nobiles, et opulenti, sed vulgares etiam homines, pauperesque feminæ pietatem in Socios pro suis quisque viribus exercuerunt. Alii enim aut panem, aut caseum prætereuntibus offerebant: alii vero aut unum, aut bina ovorum paria, aut minuta quædam æra donabant, quæ tanto erant pretiosiora, quanto magis dissimulanter intra galerum, dum audiendo Sacro intenti erant Socii, conjiciebantur. Tam prolixam et Principis, et sui populi beneficentiam, cum id suaderet locus, non potui, quin aliqua ex parte commemorarem: ut inter eos, qui nostra legerint, hoc saltem constet animi gratissimi testimonium.

Cum Franciscus Burgotari diem unum, sicut cæteri, restitisset, conductis ibi equis in biduum, profectionem addiæ VI Kal. Novemb. paraverat, et indixerat. Sed effuso imbre superveniente, non nisi V Kal. ejusdem mensis profecti sunt, qui dies Apostolorum Simonis, et Judæ memoriæ consecratur: indeque progressi, Forum novum duobus itineribus advenerunt. Totus ille tractus frequentioribus clivis, quos eminentes asperant cautes, et horrore vallis altissimæ, per quam fluvius Tarus rapide volvitur, ineptam ac deterrimam viam præbet itinerantibus. Accedebat per eos dies ex præcedentium imbrium copia lubricitas major, quæ per salebrosam crepidinem incedentibus et pavorem augebat, et periculum: cœnosi quoque lacus occurrebant, quos prætervehi sine discrimine pauci admodum poterant in ea præsertim vel equorum apparatione nimis incommoda, vel equitum dexteritate non magna. In eo itinere Francisci labor fuit maximus; cum sollicita illius caritas ad aliorum cavenda pericula redderet intentissimum. Ubicumque difficiliore aditus occurrissent, præsto ipse aderat, aut etiam ad eosdem explorandos præcurrebat: ibique manens, donec præterisset longissimus comitatus, admonebat omnes paulatim, cauteque incedere, continereque jumenta, ne duo simul, quod assueta erant facere, progredierentur. Sæpe alias huc illuc discurrens, modoque ad primos veniens, modo regressus ad ultimos, unumquemque consilio, aut ope, qua forte indigeret, adjuvabat. Neque ullus erat in toto agmine, quamvis hoc ex juvenibus maxi-

nam constaret partem, qui dexterius illo vel desiliret ab equo, vel in eum rursus inscenderet. Equitandi peritia, quam adolescens adeptus erat, ut diximus, magno illi fuit usui, ut nunc suæ, atque aliorum prospiceret incolumitati. Ipse enim per declivia, et ardua regebat equum ex arte, minusque proinde obnoxius periculo decidendi, facilius poterat, promptiusque cæteris subvenire. Quanquam nullus fuit, Deo bene juvante, in difficillimo itinere casus admodum periculosus. In trajectu quidem fluminis adolescens, et Sacerdos, qui pone sequebatur, in cæca saxa impingentes, prolapsi sunt: sed inde, nisi quod uterque bene madidus emersit, sine ulla læsione corporis evaserunt. In his autem, cæterisque laboribus nulla major erat viatoribus consolatio, quam paternus sui ductoris amor, quo laborantium miserebatur, et auxilium, unde unde posset, afferebat. Postquam vero in diversoria pervenissent, ille omnes humanissime accipere, singillatimque salutare: de vario itinerum eventu sermonem inferre: aliosque de perite moderatis equis, ne in præcipiti loco ruerent, collaudare; alios de susceptis etiam levibus offensionibus consolari: sed præcipue Deo, et tutelaribus Angelis immortales gratias agere, quod fortunassent iter, atque omnes tandem, ut indesinenter ipse deprecabatur, de tantis periculis eruisent.

Forum novum ingressis, cum jam inde omnia plana et amoena essent, fere omnis est periculorum timor ereptus. In conductis itaque curribus, ac rhedis Parmam prætervecti, primum Regii, deinde Mutinæ pernoctarunt. Regiensium tam effusa fuit erga omnes Hispanos exules benevolentia, ut nunquam interitura sit apud eos grata humanissimorum civium recordatio. In utraque illa urbe Itali degebant Socii, quorum conspectu cœperunt Franciscus, et ejusdem comites recreari. Collegium Mutinense regebat ea tempestate Joannes Granellius, Atestinæ Bibliothecæ Præfectus, editis Lectionibus sacris super historicis veteris Testamenti libris, aliisque politioris literaturæ operibus celebris inter nostri temporis eruditos. Is, cum audisset adventare Franciscum, magno stipatum juvenum comitatu, duos in antecessum miserat Adjuutores ad diversorium, in quo recipiendi erant, ut eorum sarcinulas colligerent, in tutoque collocarent: Franciscum autem,

tem, ut in Collegium diverteret, invitavit. Sed excusavit ille suorum juvenum curam, ne oblatum hospitium admittere cogeretur. Postera tamen die, quæ Sanctorum universitati dicata erat, cum iisdem mature veniens in Collegii templum, ibi operatus est sacris, atque omnes cœlesti mensa communicavit. Postmodum Granellius, missis in triclinium adolescentibus, ubi eis copiosum jentaculum apposuit, Franciscum, aliosque Sacerdotes secum duxit in cubiculum, ut eos potione reficeret chocolati. Deinde quemdam e Collegii Patribus designavit, qui peregrinos ad Estensem deduceret Bibliothecam: multaque alia præstitit fraternæ caritatis officia, quibus Franciscum, et qui cum eo venerant, mire sibi devinxit. Hi paulo post in Collegium regressi, Orationem sacram audierunt, quæ de more habita fuit eo die in laudem Sanctorum omnium. Eidem interfuit Pontifex Mutinensis Josephus Maria Foglianus: cui discedenti obviam cum suis occurrit Franciscus, ut debitum ei reverentiæ obsequium exhiberet. Non potuit Antistes optimus eorum aspectu majorem in modum non commoveri; genua quippe ante illum flexerant, ut moris est in Hispania coram Episcopis facere. Cœpit eos suavissime amplecti, sæpeque illi obortæ sunt lacrymæ, dum oculos præsertim conjiceret in adolescentes, quorum placidam modestamque lætitiā in tantis laboribus admirabatur. Beatos identidem appellabat, quibus talia pati contigerat: Deumque agebat, prædestinationem ipsorum ad gloriam sempiternam iisdem laboribus confirmasse. Inter hæc, aliaque dulcissima verba, et iteratas benedictiones ab eis tandem discessit. Quidam huic simile accidit Regii, ubi etiam Episcopus ejus urbis Joannes Maria Castelvetus nonnullos eorum videre voluit, qui tirocinium paulo ante absolverant. Tres ad eum missi cum Sacerdote, quos Præsul humanissimus paterna indulgentia diu secum, familiariterque detinuit, multa super exilio, et vario itinerum eventu rogans: quæ omnia intentis auribus, partimque libenti, partim miseranti auscultavit animo, donec, eorum collaudata constantia, et munusculis in singulos distributis, urbanissime illos dimisit.

Granellius post meridiem ad Idiaquezium veniens, primum illum perduxit ad salutandum Episcopum: deinde ad
Fe-

Felicem Antonium Biancum, qui Francisco III Mutinensium Duci a sanctioribus consiliis erat: postremo ad Principem Marianam Herculanam de Martiano, quæ Societatis erat studiosissima. Ubique autem magna cum benevolentia, et præcipui honoris significationibus exceptus est: deindeque urbani hujus officii fructum, quem mox videbimus, reportavit. In eadem urbe literas accepit a provinciæ Præposito Ignatio Osorio, qui Bononiam processerat, ut inde Sociorum Rectoribus certas in Bononiensi territorio sedes designaret, in quibus singuli cum attributis unicuique Sociis commorarentur. Scripsit ergo ad Franciscum, ut Panzanum cum omnibus, quos e Liguria secum duxerat, adveniret: his denuo adjuncti fuerunt aliqui, unde in eum locum quinque supra centum convenerunt. Est autem Panzanum in Mutinensis, Bononiensisque ditionis confinio, non longe a Scultenna flumine, pagus exiguus, qui Bononiæ in temporalibus subest, in spiritualibus Abbari paret Nonantulano. Ad australem plagam in conspectu habet arcem Urbanam, paucisque inde ad orientem passibus Castrum Francum occurrit, quod aliis Forum Gallorum appellatur. Malvasiæ Comites, qui Bononiæ tunc inter Senatorias familias recensebantur, præter alia, quæ Panzani possident, Villam ibidem habent prope Parochialem eadem ejusdem pagi, Sanctis Philippo et Jacobo Apostolis dedicatam. Franciscus ad eam Villam, ad quam pridie Sacerdotem unum, et laicos duos præmiserat, cum manipulo suorum venit secunda die Novembris 1768: duobusque insequentibus diebus cæteri hospites, et incolumes advenerunt. Nullus erat, quin de contacto Pontificio solo, quod aliqui desilientes e curru venerabundi sunt osculati, vehementer sibi gratularetur: omnesque sub communi populi Christiani Parente, Clemente XIII, sedem pacificam, et tranquillam sibi vitam promittebant.

CAPUT XV.

De illius in Panzanensi Villa commoratione.

Post labores, et errores varios, quos Franciscus per undeviginti menses terra marique subierat, ad eam modo regionem deportatus, quam et salubritas cœli, et soli ubertas, et incolarum humanitas exteris commendabilem reddit et appetendam; optatam demum quietem, et felicem rerum copiam pro suorum sustentatione sodalium facile assecuturus esse videbatur. Et tamen per menses non amplius undecim, quos in eo loco vixit, tam grave negotiorum pondus sustinuit, ut multorum frangendis viribus suffecisset: solam Francisci mentem tantæ molis capacem debilitare non potuit. In conquirenda vero suppellectili, cæterisque domesticis rebus constituendis multas initio reperit difficultates, quas tandem labore, et industria superavit. Domus, quam intraverat inhabitandam, licet ampla et spatiosa esset, modicam tamen præbebat hospitibus commoditatem. Facta enim pro æstivis præsertim ardoribus declinandis, longa constabat aularum serie, in quibus seni, vel octoni collocandi erant, nullo contra ingruentia jam frigora munimento. Cubicula vero, in quibus singuli habitare possent, aut bini, pauca erant, et ex iis quædam sibi dominus reservaverat. Nulla insuper utensilia pro sternendis lectulis, nulla vel culinæ instrumenta, vel triclinii. His accedebat vestimentorum inopia, cum multi ea tantum haberent, quæ gestabant Calvii, ubi sub æstuoso cœlo leviter incedebant induti: egressique inde, viatorias arculas, in quibus reliquam vestem incluserant, relinquere coacti sunt in itinere, neque illas ante quintam Februarii diem receperunt.

Cum tam multis simul esset occurrendum necessitatibus, Franciscus ita omnibus providere studebat, ut gravioribus potiore curam impenderet. Et quoniam ex difficili profectio-
ne defarigatis nihil magis necessarium erat, quam defessa curare corpora, nullam prætermisit industriam, ut suum unicuique stratum citissime appareretur. Tantamque in eo voluit adhiberi diligentiam, ut quinta nocte postquam primi
Pan-

Panzanum venerant, omnes aut laneam, aut stramineam habuerint culcitam ad recumbendum, quanquam nondum fulcro suspensam. His deinde fulcris elaborandis quemdam ab Oso-rio Adjutorem obtinuit in fabrilibus peritissimum: quædam etiam alibi compacta coemit, ut rem totam promptius expediret. Interea ipse nullum lecti fulcimentum admisit, donec omnes ad unum subditi, ne Coquo quidem excepto, qualecunque illud levamen obtinuissent. Quin etiam culcitam, quæ facta solo stramine utebatur, dum aliquis ob contractam invaletudinem molliore indigeret lectulo, eidem jubebat apponi, atque ipse interim in sella ducebat noctes, quod jam pridem in Collegiis inter meridiandum assuetus erat efficere. Ut facilius de lecto Sociis omnibus provideret, multum ei Granellius, multum Mariana contulit Herculana. Hæc enim stramentarias culcitas viginti quatuor, ac totidem pro eis fulcra dono misit: ille commodavit aliquas lana confertas, et Fratrem Benedictum Corradinum per dies aliquot Panzanum misit, ut Hispanos in disponendis lectulis, aliisque domesticis officiis adjuvaret. Quantum porro strenua illius opera sint adjuti, Franciscus in his ad Granellium literis die quinta Novembris indicavit. „Hodie proficiscitur Mutinam noster Benedictus Corradinus, quem multis nominibus nostrum appello. Noster enim dux fuit, noster hospitator, noster œconomus, nos- ter in comparanda suppellectile, necessariisque rebus procu- randis, dignoscendisque monetis Doctor eximius, et cari- rissimus. Hodie, inquam, proficiscitur, data tamen fide quamprimum revertendi; illius enim opera, et adjumento per dies adhuc paucos indigemus. Etenim revera in hac regione vivendi tirocinium ponimus: indigent ergo tiro- nes suo Magistro. Sat, superque (quæ Reverentiæ vestræ fa- cilitas, et humanitas est) his omnibus significavi, quam vel- lemus omnes, ut per te Benedicto nostro quantocius rever- tendi facultas fiat. „Facta quidem illi fuit a Granellio, qui beneficium hoc aliis etiam cumulavit. Vestes aliquot Sacer- dotes, et vasa quædam sacra Francisco dedit utenda, donec alia pro domo sua comparasset. Illum etiam egregie juvit apud Episcopum Mutinensem, quoties initiandi fuerunt juve- nes, quos semper in Collegio suo liberali recepit hospitio,

neque unquam de Francisco, et illius familia benemereri prætermisit.

Dum is ea, quæ ad lectum pertinent, diligenter expedire conabatur, omnem interea movebat lapidem, ut rem aliam, quæ sibi maxime cordi erat, deproperaret. Inter Socios, quos secum Panzanum duxerat, amplius sexaginta juvenes numerabantur, quos utilibus intentos studiis, quam primum fieri posset, desiderabat. Sed retentis Burgotari primum, deindeque in Foro novo plerisque libris, quos pro illorum usu Calvii comparaverat, novas modo tentavit vias, ne tandiu cessarent juvenes, dum ea volumina reciperentur. Propterea jam inde ab altero adventus sui die literas misit Bononiam, et Mutinam, ac postmodum Ferrariam, et in Germaniam, ut libros conquireret undecunque. Hac usus industria, et nullo unquam pondere deterritus impensarum, decentissimam Bibliothecam instruxit, quam deinde advectis Parma libris locupletavit. Sic potuit et literarium juvenibus aperire ludum, et extra ludum illos cum cæteris convenienti lectionis pabulo distinere. Nam et sacros, et profanos, et historicos, et asceticos, et varix vario idiomate literaturæ collegit libros, ut omnes opportunam haberent mentis pro singulorum conditione, ac pro temporum diversitate alimoniam. Sub idem tempus religiosæ vitæ actiones ita in ea domo ad usitatæ disciplinæ formam revocavit, ut omnia ibi perinde, atque olim in Collegiis, observarentur. Ut autem literarum, et virtutum studia majori omnes conatu, ac debita cum intentione susciperent, post aliquam requiem a laboriosa peregrinatione concessam, cunctis exercitium spiritus ex S. Ignatii formula per octo dies indixit. Inter cæteros Panzanum venerat Petrus Calatayudius, quem Franciscus per confragosos Apennini saltus lectica deportari, et in toto illo itinere mitius haberi curaverat, ut pretiosam ejus vitam produceret, quantum posset; eumque deinde usque ad obitum domi suæ retinuit. Nunc ergo illius uti opera statuit, ut juvenibus meditationum capita exponeret, atque omnes ad instaurandum fervorem animi suis adhortationibus incitaret. Qui cum esset in eo dicendi genere versatissimus, et nihil ab eo quisquam audiret, quod factis non videret expressum, mirum quam acres ad per-

fectionem stimulos subdiderit universis. Postquam hæc jacta fuerant virtutum fundamenta, tum demum Franciscus discipulos, et Magistros ad doctrinarum studia, scholasque convertit. Omnia denique in eum modum disposuit, quem ipse in literis indicavit, quas dedit ad Præpositum Generalem postridie Idus Decembris ejusdem anni. Inter alia suæ domus negotia, de quibus ad Præpositum referebat, hæc ibi adjunxit: *S. Ignatii exercitia omnes una peregimus: constitutus est domesticarum actionum ordo: et consueto jam more literarum habentur exercitationes. Videor autem mihi sine ulla verborum exaggeratione dicturus, in hac domo ita omnia procedere, sicut posset in præsentī rerum statu desiderari.*

Sed spiritalis ille recessus, cui Panzani vacarunt Socii, fabulæ occasionem dedit, cujus origo paulo altius repetenda est, ut his, quæ modo dicam, majus quoddam lumen accedat. Non diu post expulsos ab Hispania Socios, multa tentarunt Societatis æmuli, ut persuaderent populis, ad quos venturi erant exules, et exilium illud, et reliquas suorum fratrum calamitates non alia de causa in Jesuitarum capita recidisse, nisi propter intemperantes ipsorum mores, et audacem dominandi cupidinem, qua potiri omnibus, atque omnia perturbare conabantur. His quidem coloribus accedentes ad Corsicam depinxerunt, deindeque in Italiam pertranseuntes similibus pigmentis adumbrarunt. Sed et paucis ante Hispanorum expulsionem annis vir quidam nobilis, *Qui mores hominum multorum vidit, et urbes*, cum Roma in patriam suam reverteretur, famosum libellum per varias Italiæ urbes disseminavit, in quo Monita quædam ad Principes continebantur, ut caverent sibi ab artibus Jesuitarum. Neque apud Principes tantum, sed apud vulgares etiam homines Jesuitarum nomen, et mores proscindebantur. Tanta erat, ac tam foeda librorum colluvies, quæ contra Societatem ea tempestate prohibat! Nempe illuc non pauci respicere videbantur, ut id aliqua ex parte perficerent, quod suadebat olim Jesuitarum, et bonorum omnium infensissimus inimicus. *Jesuita vero, qui se maxime nobis opponunt, aut necandi, aut si hoc commode fieri non potest, ejiciendi, aut certe mendaciis, et calumniis opprimendi sunt.* (Calvinus Aphor. 15. de modo propagandi
Cal-

Calvinismum.) Et quoniam ex perseveranti calumniarum iteratione semper aliquid hæret, ut vere agebat protervus idem divinæ contemptor veritatis, multi de Jesuitis, quos nunquam introspexerant, ex calumniatorum sententia judicabant.

Inde autem effectum est, ut Panzanenses, apud quos Hispani Socii turpissime descripti fuerant, de illorum adventu perinde solliciti essent, ac timidi, quasi ad eos profligatorum turma militum adventaret: precesque in ipsorum templo indictæ sunt publice, ut Deus pagum illum ab imminenti contagionis periculo liberaret. Tribus deinde ab adventu hebdomadis, cum Hispanos animadverterent diem unum, alterum, plures intra domum contineri, neque in agros, ut initio fecerant, prodire deambulatum; vehementer illi admirari, et curiosius in tam diuturni recessus causam inquirere. Cum autem audissent, *Jesuitas intentos esse exercitiis*, boni illi agricolæ, qui vix alia exercitia noverant, nisi quæ milites in proxima Urbana arce agitabant, firmissime persuasi sunt, aliosque in eandem adduxerunt sententiam, Jesuitas Hispanos in spatioso illo Palatio, quod arcis speciem aliquam referebat, militari peragendo exercitio per dies aliquot incubuisse. Sed hic error, quem rusticorum simplicitas peperit, apud eosdem non adolevit. Quam enormiter falsi fuissent, ipsimet cito agnoverunt, cum Jesuitas alia omnia, quam militarem artem, exercere perspicerent: cum viderent eos frequenter in templo divinis operantes, et ministrantes, longasque fundentes preces cum animi, et corporis modestia singulari: cum sæpe illos aspicerent, dum prodibant in agrum, non plumbeos, sed precatorios tractare globulos, et Coronam Mariæ Virginis alternis recitare: nonnullos etiam colloquia secum miscentes audirent, quæ meram pietatem, et religionis studium redolebant. Duo tamen inter cætera valuerunt maxime, ut rustici homines præposteram exuerent opinionem, quam de Jesuitis ob disseminatas præceperant detractiones. Primum, quod ii mendicorum catervæ non modicæ, qui quotidie ad petendam stipem accedebant, panem, et jusculum sub meridiem elargiebantur. Alterum erat exemplum Pastoris sui Josephi Belletti, rectissimi viri, et in curando suo grege diligentissimi. Is pro candore animi, quem gerebat, fassus est ingenue,

de

de adventuris hospitibus injectum fuisse sibi timorem , cum multa contra illos audisset , quibus ad creandam invidiam nihil esse poterat efficientius . Sed idem , simul eos agnovit , dilexit impense , atque intima cum illis conjunctus est amicitia . Sic autem eorum consuetudine capiebatur , ut apud suos , et apud externos Hispanorum laudator esset perpetuus : multas enim ad amicos mittebat literas , in quibus de Jesuitarum moribus , et doctrina præclaram aliquam adjungebat commendationem . Inde vero Panzanenses incolæ , qui verbis Archipresbyteri sui multum ex merito deferebant , timorem cum Jesuitis agendi penitus deposuerunt , atque illos tanto amore prosequiebantur , ut eorum discessum non minus acerbe tulerint , quam adventum .

Interea rumorem illum , qui Panzani ortus erat de militari Jesuitarum exercitatione , grandioribus deformatum mendaciis vulgaverat fama , quæ semper *Mobilitate viget , viresque acquirit eundo* . Nonnulli Bononiæ , atque alibi affirmabant , qui Panzani constiterant , Jesuitas bellica tractare instrumenta , igniferas habere cannas , et glandes æneas fabricari . His , credo , rumoribus permotus vulgaris quidam homo (nisi forte submissus fuerat ab alio , qui rem clanculum explorare percuperet) Castrum Francum venit , ubi tum multi consederant Hispanorum : et quemdam ex Rectoribus remotis arbitris allocutus , conficiendique nitrati pulveris artem se callere præfatus , multis illum deprecabatur , ut aliquam sibi commendationem ad Panzani Rectorem daret , qua is ad conducendam in ministerium illud operam suam permoveretur . Tantam hominis aut fatuitatem , aut impudentiam Rector ille ferre non potuit : itaque severioribus acceptum verbis a se dimisit , ac de stultissima illius petitione Idiaquezium admonuit . Nihil hunc movit maligna susurratio , quæ Bononiæ latius serpebat in dies , et in aures etiam honoratissimas insilliebat . Almu Hispanorum Collegium regebat in ea urbe Joachimus Quintanus , qui multam apud Bononienses inivit gratiam , et multorum sibi junxerat amicitias . Venit is quodam die ad primarium civem , cujus eminebat dignitas inter cæteros , eumque de prolusionibus bellicis loquentem audiit , quas Jesuitæ instituisse Panzani dicebantur . Renuebat iis habere-

bere fidem Quintanus, cum sexcenta alia contra Jesuitas jactata fuissent, quæ tandem inter calumnias enumeranda esse, dies ipsa prodiderat. Id tamen, reposuit illi vir princeps, exploratum equidem, ac liquido compertum habeo. Ad eam fortasse dirimendam controversiam, quæ Bononienses in diversa distrahebat studia, inducti sunt Senatores aliqui Panzanum cum Malvasia Comite proficisci, ut Rectori, cujus illustre genus noverant, de adventu gratularentur, simulque de his certiores fierent, quæ multorum sermonibus spargebantur. Excepit eos Rector quanta potuit humanitate, nonnullisque sermonibus ultro citroque habitis, cubicula, et dormitoria, totamque perlustrarunt domum. Nihil in ea, quod religiosos dedeceret viros, magnam imo vero multarum rerum inopiam observarunt. Nam pleræque cameræ vel storeis, vel crassioribus linteis arcendo utcumque frigori distinguebantur: lectuli vel solo hærentes adhuc, vel stragulis male contexti. Pro ferreis fistulis multas Christi confixi æneas imagines suspexerunt: quod si voluissent curiosius investigare omnia, pro gladiis, proque falcatis ensibus non pauca reperissent inter Socios macerandi sui corporis instrumenta. Postquam domum undique inspexerant, ad habitaculum Comitis recesserunt: et cum advenit prandendi tempus, descendit ad eos Rector, qui familiare cum ipsis colloquium habuit. Tunc vero nobilissimi Senatores de sermunculis per urbem sparsis, quibus nullam ipsi fidem adjunxerant, magno cum risu, ac pene cum indignatione fecerunt verba. Mirari satis non poterant, qui tandem commentum illud aut ab aliquo fingi, aut a quoquam pro certo reputari potuisset. Exinde malignus ille rumor Bononiæ saltem, ac per omnem circa regionem omnino contigit. Franciscus de hac fabula, quæ Matritum usque pervasit, sic postmodum scribebat: *Propius nihil est factum, quam ut me Panzani Regem appellarent, sicut Nicolaum olim Regem appellaverant Paraquaria.*

Verum ipse majorem gerebat animum, quam ut calumniis dejici, aut ullis posset negotiorum molibus perturbari. Ad expediendas occurrentes necessitates, quæ in prioribus præsertim mensibus pene erant innumerabiles, tanta hinc industria, tanta inde tranquillitate incumbibat, ut aliis cessare nunquam,

aliis

aliis nihil moliri, videri posset. Cum Italice nondum perfecte nosset, satis prolixas, beneque digestas fere quotidie mittebat literas Latinas, Hispanas, Gallicas pro personarum conditione diversa, ad quas illæ dimittebantur. In eis publica suæ domus, et aliarum, atque etiam privata multorum negotia pertractabat: nec solum de comparanda supellectile, conquirendisque agebat libris, sed etiam de Sanctorum imaginibus, de ciliciis, ac flagellis, et aliis, quæ ad pietatem faciunt, obtinendis. Non pauca super conditionibus locatæ domus ad Comitum Malvasiam scripsit: quem etiam deprecatorem apud Senatum adhibuit, ut liceret sibi boves cedere, vel arietes pro solo Hispanorum usu, qui Panzani commorabantur. Multa etiam scribere Burgotarum debuit, ut eos in operandi modo instrueret, qui remanserant ad sarcinas: et postquam, reseratis arculis, scripta omnia sublata fuerunt, nihil intentatum reliquit, ut ea recuperare niteretur. Osorius quoque multa illi per id tempus demandabat, ut habitationem Sociis quæreret, qui substiterant ad Castrumfrancum, donec sedes iisdem certæ designarentur: ad quas ipse nonnunquam profectus est inspiciendas; de aliis per locorum peritos cognoscebat. His accedebant salutationes non infrequentes, quarum aliquot suadebat urbanitas, alias vero domesticorum caritas exigebat. Cum prope arcem habitaret Urbanam, officii sui duxit Præfectum, et Centuriones invisere, quos deinde propensos expertus est ad obsequium. Adveniente postmodum ad lustrandum præsidium illud Ignatio Boncompagno Ludovisio ex Plumbini Principibus, qui Bononiæ Prolegati munereungebatur, ad eum quoque salutandum accessit cum plerisque Rectoribus, qui remanserant Castrifranchi. Perhumaniter eos accepit generosus Juvenis, multaque grati animi dedit indicia ob eam delati sibi honoris significationem. Sed multo frequentior erat Sociorum ex aliis provinciis, et maxime transmarinis, ad Panzani Villam adventus, ut Franciscum reviserent, quo Magistro in tirocinio, vel alibi usi fuerant, aut etiam ut eum de facie nossent, cujus erat inter ipsos fama celebratissima. Multi quoque ad Petrum veniebant Calatayudum, cujus scripta legerant, et facta modo suspicere, contemplarique ora desiderabant. Liberaliter excipiebat omnes

Franciscus, ac ne quid inde detrimenti caperet domus illa, omnibus ære suo alimenta subministrabat. Nihil tamen mirabilius erat, quam hominem innumeris intentum rebus, nulli non diligenter insistere, ac simul cum hospitibus ita familiariter, atque humaniter agere, quasi nihil aliud instaret agendum.

In primo post adventum mense quiddam aggressus est, quod Osorius præmaturum existimavit: ideoque conatum ejus tantisper inhibendum censuit, unde nobile quoddam obedientiæ, quamvis Francisco minime inusitatum, eluxit exemplum. Nonnulli erant juvenes, quibus in Hispania propter ætatem ad Sacerdotium aspirare non licuit: iis multo plures accesserant Calvij, ubi theologica studia non pauci absolverant, et nullus erat, a quo promoveri possent, Sacrorum Minister. His omnibus a Corsica discessuris spem fecerant Osorius, et Idiaquezius obtinendi Sacerdotii, cum ad continentem devenissent: quod iisdem incitamento fuit maximo, ut gravissimas profectionis hujus molestias majori cum alacritate perferrent. Indicto postmodum in ditionem Pontificiam itinere, quibusdam illorum dixit Osorius, sperare se ad proximum Natalem Domini sacris eorum primitiis esse adfuturum: et Franciscum, quem præcedere cum juvenibus jussit, hujus etiam gerendi negotii opportuniæ occasioni jusserat imminere. Is ergo, perspecta benevolentia, quam erga juvenes ostenderat Episcopus Mutinensis, cum eodem rem illam feliciter conficiendam esse sperabat: et quanquam nihil tum Antistiti significavit, cum ad eum ingressus est alloquendum, de his tamen cum Granellio egit, qui de obtinenda petitione certissimum illum reddidit. Post non multos dies Panzanum venit Osorius, ab eoque Franciscus interrogavit, possetne Mutinensis Præsulis animum explorare circa juvenes ad sacros Ordines promovendos? Quod cum probasset Osorius, ille sub Novembris finem ad Episcopum scripsit, et epistolam secunda Decembris die Castrifranchi reliquit, ut inde Mutinam mitteretur. Sed nondum perlata erat, cum novas ipse accepit literas a Granellio, qui Episcopum alloqui præoccupaverat, eumque ad obsequium ita promptum invenit, ut proximum decimi mensis jejuniorum triduum pro conferendis Ordinibus designaverit. His acceptis literis, Franciscus juvenibus suis diem indixit, intra quam per-

riculum subituri essent de re morali: et Rectorem illum, sub quo alii juvenes initiandi tertiam probationem agebant Castrifranchi, ut idem ipse faceret, admonuit: ac sine mora de his omnibus ad Præpositum Osorium scripsit. Huic præpropera visa est Francisci diligentia, et in præsentī rerum cursu non admodum opportuna. Nam iidem illi juvenes, qui Castrumfrancum venerant ante mensem, propter immodicum locationis pretium in eadem manere domo non poterant, ac per eos dies in aliud erant oppidum migraturi; quod inopportunum erat, ut se legitime ad recipiendos Ordines præpararent. Propterea Osorius Idiaquezio rescripsit, ut quantum posset eniteretur pro differenda sacrorum Ordinum celebratione: simulque illi significavit, ne plus justo suis juvenibus indulgeret, qui nimis avide Sacerdotii apicem desiderabant.

Responsum hoc Francisco nonnullum doloris sensum iniecit, ut ipse in literis ad Osorium ingenue testatus est. *Id tamen, aiebat, nihilo me segniorem efficiet ad obediendum. Quod si aliquid, aut vero aliqua singillatim nosti, de mea nimia erga juvenes indulgentia, scis profecto, posse te de his me libere commonere: et ego commonitionem tuam libenter accipiam.* Hic erat Francisci nostri erga majores suos animi candor, et ingenuitas. Ut autem Osorii mandatum exequeretur, hanc denuo dedit epistolam ad Episcopum Mutinensem. „ Illustrissi- „ me Præsul: Explicare scribendo minime possum, quot grati „ animi significationibus, et quo lætitiæ sensu ex literis Pa- „ tris Rectoris ad me datis cognovimus tuam illam eximiam „ benignitatem, caritatemque insignem, qua dignatus es res- „ pondere, paratissimum te esse ad sacros Ordines juvenibus „ nostris conferendos. Pro hoc beneficio magnas tibi, et im- „ mortales gratias et agimus, et habemus. Sed tua ipsa hu- „ manissima caritas, quæ illis initiandis dies 17. 18. et 21. „ designat, in difficultatem non levem nos conjecit. Certio- „ rem feci de tua adversus nos benignitate Patrem Provincia- „ lem, qui prope Bononiam degit, et quem justissime urget diffi- „ cultas tam cito beneficium tuum accipiendi. In eo videli- „ cet difficultas sita est, quod sat temporis non intercedit ante „ statas dies, quo possint præmitti examina, et ea omnia, „ quæ pro more, et instituto nostro præmitti debent ante-

„quam candidati ad sacros Ordines accedant. Imo pars ini-
 „tiandorum, quæ in hac domo degit, exercitia quidem spi-
 „ritualia jam peregerat: sed pars altera eorum, qui Theo-
 „logiæ curriculum absolverant, non potuere exercitia incho-
 „are. Collecti fuerant interim in quendam Castrifranchi do-
 „mum prope Panzanum; sed hodiernum domo carent, et in
 „quodam diversorio publico versantur, hodie, vel crastina
 „die profecturi, et recepturi se in Castrum S. Joannis, ubi
 „pro illis quædam domus nuperrime conducta est. In tanta
 „sane rerum, et itineris perturbatione vix, aut ne vix qui-
 „dem sperari poterat, ut se ad sacros Ordines tam paucos
 „intra dies rite compararent. Quapropter, Ill^me Præsul, a te
 „etiam atque etiam efflagito, ut æqui bonique habeas con-
 „cedere inducias, quas postulare cogimur. Erit tempus op-
 „portunum, quo tanta ista tua benevolentia uti possimus.
 „Interim non solum meo, sed præsertim Reverendi Patris
 „Provincialis, et totius Provinciæ nomine gratias iterum at-
 „que iterum ago pro singulari tua caritate, qua exules pe-
 „regrinos, et afflictos recreas, atque erigis. Deus O. M.
 „te quam diutissime incolumem tueatur. Panzano 8 Decem-
 „bris 1768.

Ex hujus narratione facti, quæ pluribus exequenda fuit,
 ut manifestius paterent omnia, videre hinc licet integritatem
 Osorii, qui notam inurbani non timuit in retardando bene-
 ficii usu, quod ei conferebatur, ut ne aliquid eorum præter-
 mitteret, quibus ex Societatis lege probandi erant juvenes,
 antequam ad Sacerdotalem gradum ascenderent: inde vero
 perfectum obedientiæ studium, quod hic Franciscus noster,
 ut sæpe alias, ostendit. Cum enim purgare se potuisset a-
 pud Episcopum Mutinensem, exposita simpliciter Osorii res-
 ponsione, qui tam promptam celebrationem Ordinum non pro-
 babat, nullam in eum voluit offensionis partem rejicere, quam
 subvereri poterat ex recusato Præsulis beneficio. Imo vero
 sententiam Præpositi sui justissimam duxit, eamque tueri co-
 natus est, et efficacium rationum pondere confirmare. Itaque
 omnes obedientiæ fideliter explevit numeros, cum et impe-
 rata prompte sit executus, et ad illa exequenda voluntatis et
 intellectus firma adhæsiōne incubuerit. Hinc etiam promissam
 obe-

obedienti viro victoriam reportavit . Nam Episcopus Foglianus allatas a Francisco rationes æquissimas reputavit , eidemque humanissime respondit : Quod efficere Decembri mense promiserat , quovis alio tempore , quod ipse , ac Reverendus P. Provincialis opportunius existimassent , æque libenti animo præstiturum . Datam fidem exsolvit proximo Febuario 1769 , benevolentissime receptis juvenibus quotquot ad eum missi fuerunt pro Sacerdotali dignitate obtinenda , quos deinceps in filiorum loco habiturum se esse promisit .

Franciscus in illa Panzani solitudine multa meditabatur , ac tentabat multa , ut aliorum exulum commodis inserviret ; sed eorum maxime , qui tirones in exilium ea conditione venerant , ut nihil essent a Catholico Rege pro annua sustentatione percepturi . Nondum tertium egerat in eo loco mensem , cum has dedit literas ad P. Jacobum Andream , qui Romæ negotia Societatis Hispaniensis procurabat , et tunc in Æmiliam missus fuerat , ut de constituenda exulibus sede cum Præpositis ageret provinciarum . „ Procul , inquit , a Panzani „ finibus (cum Panzanensis ager hujusmodi non ferat fructus) „ quædam mihi venit aureorum summa , in eorum præsertim „ missa subsidium , qui carent pensione regia . Et quanquam „ tota meo relinquebatur arbitrio , tamen et donatoris menti „ congruentius , et Deo acceptius fore existimavi , si ea disper- „ tiretur . Propterea commodam nactus opportunitatem , id mi- „ si ad Baticos , quod ipsorum olim tironibus respondere ju- „ dicavi . Ex Toletanis nemo erat , cui non solveretur pensio . „ Quot vero essent inter Aragonienses , quibus ea non pende- „ retur , jam diu est , cum a Josepho Pignatelio per literas „ exquisieram : ab eoque tandem intellexi , esse viginti septem . „ Pro his mitto tibi aureos itidem viginti septem , quos puto „ esse Mediolanenses , neque illorum agnosco pretium , nam „ hæc ipsa moneta est , in qua ego donationem accepi . Ef- „ fice , precor , ut ad Pignatellii manus perveniant , in eorum , „ quos dixi , opem aliquam impendendi . Vellem equidem am- „ plius iisdem mittere : sed quanto pluribus subveniendum fuit , „ tanto minus potuit ad singulos pertinere . Hoc tibi certo „ confirmare possum , beneficii auctorem ad id elargiendum „ fuisse permotum ex amore Societatis , et miseratione filiorum „ ejus

„ejus, quorum precibus commendari Deo vehementer cupit. „
 Noluit Franciscus benefactorem in his literis indicare, vel quia
 latere volebat ipse, vel alia forte de causa, quæ in ea tem-
 pestate silentio illum præterire suadebat. Nunc autem nihil
 prohibet dicere, munus illud, ut ex ephemeride apparet, quam
 Franciscus Panzani scripsit, profectum fuisse ab Aloysio Moz-
 zio, qui Theologiam eo tempore Mediolani audiebat, deinde-
 que ob indefessum tuendæ avitæ religionis studium clarissi-
 mum assecutus est nomen, ut alibi significavimus.

Quamquam omnibus sine ullo provinciarum discrimine
 subvenire Franciscus pro viribus studebat, præcipuam tamen
 industriæ suæ partem ad eos sublevandos convertit, qui sine
 pensione venerant ex provincia Castellana. His multa eroga-
 bat ipse, de summa illa detrahens, quam pro privatis suis ne-
 cessitatibus liberaliter a propinquis recipiebat. Sed cum hæc
 satis esse non possent, ut omnium occurreret indigentis, dif-
 ficile dictu est, quam ingeniosa ejus caritas fuerit, ut alio-
 rum animos ad misericordiam excitaret. Ab eo jam tempore
 cum Romam profectus fuerat ad comitia Societatis, nonnulla
 intercedebat ipsi cum Bristolensi Comite necessitudo, quem
 Taurini noverat Oratorem Regis Anglici, ubi cum illo sermo-
 nes aliquot habuit familiares. Missus deinde Comes ad lega-
 tionem Hispanam, de Francisco nonnunquam colloquebatur
 cum ejus fratre Granatensi Duce, quem rogabat etiam, ut mul-
 tam illi salutem, cum ad eum scriberet, suis verbis imperti-
 retur: et aliquando Franciscus ad Comitem ipsum scripsit.
 Veterem hanc recolens amicitiam, non dubitavit literas modo
 ad Bristolensem mittere, in quibus largitatem ejus commemo-
 rans, quam Taurini erga miseros exercebat, ac præsertim er-
 ga religiosas Virgines Capuccinas, orabat cum, ut aliquam be-
 neficentiæ partem in eos vellet adolescentes ostendere, qui
 perpetuum exilium amplexi fuerant sponte, ut constantes in
 religiosæ vitæ genere permanerent, quod matura deliberatio-
 ne susceperant. *Ego quidem, addebat, nullius egeo, cum frater
 meus Granata Dux, consentiente Rege, ita mihi succurrat, ut
 aliquorum egestatem levare possim, non tamen omnium.* Hoc idem
 in aliis iterabat epistolis, in quibus collaudata constantia juve-
 num, et exposita illos alendi difficultate, suppliciter opem ali-
 quam

quam implorabat. Cum per id tempus publici afferrent nuntii, Cardinales de Corduba, et de Solis ad electionem Romani Pontificis adventuros, literas disposuit, quas tradere utrique cogitabat, cum illi Mutinam, aut Bononiam devenissent. *Inopiam subiisse (ajebat eorum alteri) non erubesco: sed inde valde conturbor, quod eidem subjectos viderim meos in Christo fratres. Neque ideo aliquid pro hac domo peto, in qua mediocriter ex pensione regia sustentamur. Hoc unum deprecor, ut in subsidium juvenum viginti sex, qui nulla pensione gaudent, nonnihil velis pro liberali pietate tua concedere.* Has tamen literas ad Cardinalem non misit, cum is Romam profectus sit alia via. Ad alios etiam scripsit, ut opem his juvenibus impetraret, quos gravissimæ tentationes, et labores asperrimi nunquam a vitæ proposito deterruerant, proindeque digniores erant, ut aliorum sublevarentur auxilio.

Cum deinde Præpositus Generalis ex indulto Pontificio facultatem fecit exulibus Sociis, ut stipendium pro dicenda Missa possent accipere, non segnis fuit in ea captanda occasione, ut juvenibus, aliisque indigentibus opitularetur. Et quoniam Bononiensis regio, aliæque Pontificiæ ditionis urbes plenæ tunc erant Jesuitis non solum Siculis, Parmensibus, Neapolitanis, et Hispanis, sed etiam Lusitanis, quibus quotidianum Missæ stipendium unicus fundus, et unica erat pensio; ne his forte detrimento esset, longius procedendum sibi esse duxit, ut Missarum quæreret stipendia. Uno die literas sub eodem exemplo dedit ad Præpositos provinciæ Mediolanensis, et Sardinæ, et ad Rectorem Collegii Taurinensis. Quarum literarum hæc erat clausula, quæ diligentem Francisci curam in his tractandis rebus ostendit. „ Quod si intergrum tibi fuerit aliqua stipendia mittere, vellem primum, „ ut mihi mitterentur per epistolam, quam vocant *Cambialem*, „ alicui negotiatori Bononiensi datam. Deinde, ut per privatam „ alteram epistolam mihi indicetur numerus dicendarum Missarum, et stipendium pro unaquaque. Insuper an Missæ celebrandæ sint pro defunctis, vel propter alios fines. Hæ enim „ nim cautelæ mihi proderunt, ne in scrupulos aliquos, vel „ dubitationes incidam, atque ut melius obligationibus satisfaci- „ am. „ Nonnullas etiam misit epistolas ad quosdam Germa-

manix Socios, præsertim ad Antonium Bozizium Collegii Tergestini Rectorem, a quo stipendia quædam pro Missis accepit, et eleemosynas aliquot sine ullo concessas onere: quas tamen ille certo Sacrificiorum numero rependendas curavit. In his autem Francisci ad Bozizium literis, præter sinceram et innocuam ejus festivitatem, videre licet illius grati animi magnitudinem, quam semper ad Ignatii exemplum, quod sæpe ipse commemorabat, erga bene de se meritos exhibuit. Quod unam, aut alteram ejus epistolam proferentes, abunde possumus confirmare.

Septima Augusti die 1769 ita Bozizio scribebat. „ Vix lo-
 „ cum concedis gratiis agendis, cum ecce iterum gratias age-
 „ re cogis. Certas mecum, tecum certo. Sed cum ego gra-
 „ tiarum actione, et memori animo certo, certas tu benefi-
 „ ciis, et pecuniis certas. Do manus, et non solum perho-
 „ norifice, sed etiam utilissime succumbo, dum tu palmam,
 „ ego pecuniam tuli. Accipio nempe tuam epistolam die 26
 „ Julii datam, summasque collatas a Patribus Angerero, et
 „ Foreggero, quibus per literas grati animi testificationem si-
 „ gnifico. Cum te in hoc caritatis certamine victorem appel-
 „ laverim, fidus profecto armiger non tam honoris, quam grati
 „ animi causa, nominandus mihi est iste tui Collegii Minis-
 „ ter, qui tam impigram operam, tantamque diligentiam adhi-
 „ buit in levatione nostra procuranda. Vale plurimum. „ In
 altera, quam paulo post ad eundem misit, sic inter alia loquitur.
 „ Quanquam in alia 16 Augusti data, mihi auctor sis, et auctor
 „ profecto iniquus, ut obsequio accepto, gratiarum actionis
 „ ne meminisse quidem deberem; tamen probe noveris, fore me
 „ omnino nedum pietatis, sed etiam humanitatis sensu abhorren-
 „ tem, si id mihi culpæ adhæreret, ut tuorum me caperet obli-
 „ vio beneficiorum, quæ a te per injuriam, et per modestiam
 „ obsequia appellantur. Neque minor et injuria, et modestia
 „ tua est, cum me erroris insimulas inde, quod nollem deposi-
 „ ta nostrorum eleemosynæ causa imminutum iri. Parco qui-
 „ dem injuriæ, modestiæ parcere non possum. Rea illa est,
 „ et rea erit, quando ita fuerit mecum locuta. Profiteris te
 „ in tua admonitione jocari: non negabo in mea me nugari
 „ objurgatione. Cum adducar ut credam, accepturum me ali-
 quas

„ quas literas a Patre Angerero, tunc iterum scribam isti Pa-
 „ trifamilias, qui te teste, et me experto, profert de thesau-
 „ ro suo nova, et vetera. Tu vero, optime Pater, ne præ-
 „ termittas amplissimas ei agere gratias pro novissimis stipendiis.
 „ Missæ autem statim celebrabuntur, nam ut Sacerdotes His-
 „ pani in proverbio habent, cum carent stipendiis, Coronas
 „ vacuas habemus. „ Ex iis agnosci etiam potest egregia pie-
 tas Tergestinatorum Patrum, et illorum caritas vere germana,
 qui de raudusculo peculii sui detrahere non dubitarunt, ut
 inopiam suorum fratrum sublevarent. His autem, aliorumque
 subsidiis necessitati subventum est indigentium, donec Fran-
 ciscus, et literis, et rogatoribus interpositis, a Catholico Re-
 ge tandem obtinuit, ut omnibus, qui de tirocinio venerant
 in exilium, annua pensio perinde, ac cæteris, solveretur.

CAPUT XVI.

Bononia sedem sibi, suisque constituit.

Quamquam Panzani recte omnia procedere videbantur,
 cum et interius disciplinæ vigeret ordo, magnusque es-
 set ad literarum studium ardor, et exterius benevo-
 lentia incolarum accederet, qui novos hospites mirifice dili-
 gebant; Francisco tamen justis de causis solitudo illa non ad-
 modum probabatur. Dolebat illi multorum non leve incom-
 modum, quod ex ipsa domus constitutione capiebant: multi
 enim hiberno tempore aut nullum poterant contra frigora mu-
 nimentum obijcere, aut convenienti erant ad legendum, et
 scribendum luce privandi. Pro comparando necessario victu,
 Castrumfrancum ad duo fere millia quotidie procedendum e-
 rat obsonatoribus, semelque per hebdomadem Bononiam agen-
 dum erat iter quindecim millium: quod in illa domestici te-
 nuitate census non modicum addebat quotidianis sumptibus in-
 crementum. Alia his non levioris momenti accedebant, prop-
 ter quæ Franciscus in animum induxit sedem illam relinquere,
 aliamque conquirere, ubi suos ante futuræ hiemis frigora col-
 locaret. Postquam in Centensi urbe, ad quam ipse profectus

est, frustra egerat de conducenda quadam domo, quæ recipiendis Panzani Sociis opportuna judicabatur, cogitationes suas ad quærendum Bononiæ domicilium tota contentione redegit. Sed antequam illud obtinere potuisset, quasi Deus in exercenda ejus obedientia, probandaque patientia, et humilitate gauderet, graves adeo superandæ fuerunt difficultates, ut et virtutum illarum ope, et inexsuperabili constantia sua opus fuerit, ut res tandem ad exitum perduceretur.

Noverat ex literis Præpositi Societatis ad Osorium, qui eas cum Francisco ipso communicaverat, commorationem Sociorum in Bononiæ urbe a Generali non improbari; quamquam nulla erat in his literis de Scholasticis expressa mentio. Osorius idem, cum Panzani domum inspiceret, gratissimum sibi fore indicaverat, si pro Theologiæ auditoribus obtineri posset Exercitiorum domus, quam habebant Bononienses Socii tirocinio S. Ignatii continentem. Franciscus, qui de petendo Asceterio illo jam antea cogitaverat, his maxime incitatus, consilium suum omni ope promovere perrexit. Sed cum hoc, postquam multa tentaverat, nulla via succederet, nihilo remissius conversus est ad aliam ibi domum perquirendam. Eam industrii cujusdam discipuli sui opera, qui Bononiæ degebat, tandem invenit, et ducentis aureis Romanis conduxit. Vix tamen transacta erat pactio, cum literas accepit Roma, quibus admonebatur, non placere Præposito Generali, ut studiosi Theologiæ juvenes Bononiam deducerentur. His literis, quæ minus constantem virum non modice perturbassent, nihil ipse visus est commoveri; sed statim animum ad indicatam Præpositi voluntatem exequendam tota intentione virium induxit. Proinde ad discipulum, qui Bononiensem domum conduxerat, sine cunctatione scripsit, ut quocumque honesto modo posset, ab inito contractu resiliret. *Si melior est, ajebat illi, obedientia, quam victima, pro comperto tenendum est, potiozem etiam esse, quam aureos. Videte igitur (alloquebatur simul Panzani Procuratorem, quem ea de causa Bononiam miserat) quenam iniri via possit, ut a contractu recedamus, oblata etiam aliqua pecunia summa pro his, qua hactenus confecta fuerunt. Neque vos angere velim, aut nimium super iis, qua promittenda sunt, litigare.... Osculemur Dei*

Dei manum, qui vos diu incolumes servet. Talis erat illius tranquillitas in adversis, et tam submissa erga Deum reverentia!

Discipulus mandata Magistri sui non continuo credidit exequenda: sed prius ad eum scripsit, et quanta potuit eloquentiæ vi, persuadere conatus est, ut Præpositum Generalem certiores redderet, quem in locum adducta res fuisset; cum sperari prudenter posset, ut, his cognitis, sententiam mutaret suam, ne ipse cum tanto dispendio, et, quod præcipuum erat, cum ingenti dedecore tam cito a fide data discederet. Hæc sane minime contemnenda videbantur, et quemcunque alium, non æque solida virtute præditum, maxime permovissent. Quantum vero apud Franciscum effecerint, ex ejus literis agnosci poterit, quas decima octava Julii ad discipulum misit. Præerat is cuidam Sociorum domui, quam vocabant Martyrum Japonensium: atque huc alludens Franciscus, ita suam epistolam auspicabatur: „Noli, quæso, con-
 „tendere, ut in Japonia tantum sint Martyres: sine, ama-
 „bo te, ut Panzani quoque inveniantur. Hic jam ex me ha-
 „bes, de sinistro conductæ domus eventu nonnihil humani-
 „tus doluisse; sed cruorem mihi fluere nondum aspicio. I-
 „gnoscite mihi, Patres: quid mihi expediat, ipse novi. Non
 „equidem diffitebor, vetus hoc Anachoretarum axioma non
 „raro velamen esse, quo fraudulenter judicium proprium ob-
 „tegatur. In præsentia tamen ab ea fraude videor mihi pror-
 „sus immunis. „Post hæc rationes adducit efficacissimas, ex
 doctrina S. Ignatii super electione rerum desumptas, propter
 quas ostendit, nihil movendum esse ulterius, neque oportere
 se rursus ad Generalem scribere (ad eum paulo ante scripserat,
 cum agebatur de obtinenda Exercitiorum domo) sed illius voluntati
 se plene, perfecteque submittere. Deinde sic pergit: „Animus,
 „qui fidus esse solet, nescio quid mihi præ-
 „sagire, ac pro certo spondere videtur, hanc obedientiæ
 „cæcæ occasionem inter illas annumerandam esse, quas so-
 „let Deus felici exitu secundare. Denique benigne feres, o-
 „pinor, quod in hoc tibi morem non geram. Etenim, ut
 „tibi vel intima manifestem, super his, quæ ad consulendu-
 „m honori meo pertinent, quædam habeo cum S. Paren-

„te Ignatio foedera constituta, quæ violare nullo modo velim. „ His innixus erat humilitatis, et obedientiæ firmis-
simis fundamentis.

Nec vana fuit spes illa felicitis exitus, quam animo præsentiebat. Quasi enim unice voluisset Deus Francisci nostri, ut Abrahami olim, tentare obedientiam; postquam illum ad obsequendum in re difficili paratissimum vidit, magna facta est, et insperata rerum conversio. In ipso S. Ignatii natali die, cujus ob reverentiam decreverat de tuendo honore nunquam contendere, cum Procurator, et discipulus a conductione domus nondum abiissent, liberam habuit a Præposito Generali facultatem cum suis omnibus Bononiam commigrandi. Hoc accepto nuntio, nonnullos eo misit, qui de accommodanda, et instruenda curarent domo, antequam ad eam venirent cæteri. Sita erat in S. Felicis via, ex adversum fere Parochialem ædem S. Nicolai: et quanquam tunc spectabat ad Comitem Franciscum Aldobrandum, tamen a Fontanello quodam nobili Mutinensi viro, qui eam olim habuerat, Fontanelli domus appellabatur. Ad eam Septembri mense Panzano venerunt Socii, exceptis juvenibus, qui tertium Theologiæ cursum absolverant: hi enim recta profecti sunt Britonorum, ut Sacris initiarentur, indeque sub initium Octobris ad Fontanelli redierunt domum. Nullum Francisco erat dubium, quin Episcopus Foglianus juvenes illos, si ad eum missi fuissent, libenter promovisset ad Sacerdotium, ut jam antea cum aliis fecerat. Sed cum certo aliunde nosset, hanc ejus humanitatem in Aula quadam fuisse improbatam, noluit benemerentem Præsulem immeritis exponere querimoniis. Annuente igitur, probanteque Osorio, Sacerdotem quendam misit cum literis ad Episcopos Romandiolæ, inter quos facile inventus est, qui ad humillimas ejus preces inflecteretur. Franciscus Episcopus Britonoriensis de Comitibus Columbanis prompto, libentique animo recepturum esse respondit, quotquot ad eum pro suscipiendis Ordinibus mitterentur. Nunc ergo duodecim juvenes, qui ad eum missi fuerant, ad Presbyteratum evexit: deincepsque omnes, qui ad Sacerdotium promovendi fuerunt, pari benignitate consecravit.

Interea Franciscus noster, qui nullam de aliis benemerendi

di occasionem prætermittebat, profectionem suorum ad Bononiensem domum acceleravit, ut Panzani locum daret nonnullis, qui eo venire valetudinis causa desiderabant. Rogatus fuerat a Laurentio Uriarte (is familiam ducebat adolescentium, qui Philosophiam discebant in Lavinis) possetne aliquos tantisper domi suæ recipere, dum afflictae vires cœli mutatione reficerent. Cui Franciscus incunctanter respondit, non solum ægrotantibus, sed cunctis etiam, qui ad Lavinum habitabant, libenter se domum illam concessurum, quam propediem relinquere cogitabat; et ex conventionis jure usque ad ultimam Octobris lucem poterat retinere. Cum igitur plerosque suorum Bononiam præmisisset, et qui Theologica studia confecerant, in urbem Centi, ubi tertium probandi erant, destinasset; antequam ipse inde discederet, Mutinam profectus est, ut Antistiti Fogliano, Rectori Granellio, aliisque benevolis valediceret. Ad Vicarum etiam Nonantulæ adivit, et Præfectum Urbanæ arcis, et alios, quorum benevolentiam expertus fuerat, dum in sede illa permansit, debitisque illorum humanitati gratiis persolutis, eam memori semper animo colere repromisit. Demum trigesima die Septembris 1769 Panzano Bononiam venit, moerentibus, ac dolentibus illius Parochiæ incolis, qui Francisci beneficentia, ejusque ac Sociorum moribus ita fuerant capti, ut perpetuam in eo loco mansionem illorum esse desiderassent. Præ cæteris Archipresbyter Bellettus doluit, qui se felicem tales adeptus hospites reputabat, proindeque ipsorum modo ferebat ægrius desiderium; et abeuntes multis est lacrymis prosecutus. Ad memoriam vero facti hujus in subsequutura tempora transmittendam, inscriptionem in templo posuit, quæ Sociorum adventum, commorationem in pago illo, et discedentium vota pro felicitate Panzanensium indicabat.

CAPUT XVII.

*De his, quæ Bononia gessit: ubi provinciam iterum
suscipit gubernandam.*

Quam hactenus secutus fuerat in administratione sui muneris viam, eandem Bononiæ tenuit, eique perseveranter insistens, æqualem industriæ suæ fructum reportavit. Erga potestatem Ecclesiasticam, et Civilem, quod efficere solitus fuerat ubique, debitum observantiæ officium promptus exsolvit. Nam primo post adventum die ad Archiepiscopum, et Prolegatum adiit, ut illis reverentiam, et convenientem utrique submissionem exhiberet. Domi vero, in quam præter aliorum competentem numerum, juvenes convenerant sexaginta novem, haud minorem, quam alibi, adhibuit curam, ut religiosarum vigeret legum observantia. Sacellum erexit, in eoque aliquot aras constituit, quarum una sedes assidua erat augustissimi Sacramenti. Huc Socii quotidie recurrebant, ut meditationibus sacris insisterent, ut divina participarent, vel celebrarent, ut preces Mariæ Virgini, cunctisque Coelicolis funderent, ut animum iterata examinatione discernerent, ut lumen pro rebus dubiis, solatium ac robur pro adversis impetrarent. Huc etiam conveniebant statis diebus ad audiendas adhortationes, in quibus de religiosi viri officiis cum perfectione adimplendis agebatur. Neque his contentus ad promovendam virtutem adjumentis, alia quædam privatim Franciscus usurpabat, quæ non minus ad domestici decorem ordinis efficiebant. Nam hos modo alloquens, modoque illos, nunc obsecrans, nunc etiam arguens, unumquemque ad præscriptum servandum, atque ad explenda diligenter munera stimulabat. Multam etiam operam dabat, ut inter juvenes florent studia literarum, quæ non segnius in illa domo, quam Salmanticæ olim, urgebantur: nisi quod ad ea certamina, quæ ineunda erant more academico, ab externorum concursu justis de causis abstinendum censuit; solumque provinciæ suæ Magistros, ut cum propugnatoribus manus consererent, advocabat. In his vero, quæ ad sustentandam honeste vitam spe-

spectant, memor illius pacti, quod in Corsica inivisse cum Deo diximus, nunquam deparcus erat in subministrando vic-tui necessaria, neque in iis animi relaxationibus permittendis, quæ viros non dedecent religiosos. Sed dum ipse aliorum commodo, vel sui negligens, benignitèr studebat, ferventibus interea votis Dominum obsecrabat, ut supernis eos adjuvaret auxiliis, quibus et Diabolicas superarent insidias, et ad des-tinatum perfectionis culmen studio nunquam intermisso con-tenderent.

Ut expeditior esset ad curam domesticorum, quantum ipsi prudentia permetteret, et urbanitas, ab externorum fami-liaritate abstinebat. Quoniam vero inter multos, qui ejus consuetudinem expetebant, non omnes excludere decenter po-terat, ita nonnullorum salutationibus, et colloctionibus in-dulgebat, ut neque frequenter, neque diu cum illis ageret, opportuneque misceret inter loquendum monita, quæ animum ad cœlestia revocarent. Et quam obtinebat apud eos gratiam, ad patrocinando convertit exules, quos non semel eorum auctoritate defendit, quibus ipse familiariter utebatur. Pec-u-liaria patrocinii hujus commemorari possent exempla, nisi præstaret, recenti adhuc rerum memoria, nihil super his di-cere singillatim. Non tamen eodem pede, quo cives, Socie-tatis homines metiebatur, quibus et facilem ad se aditum da-bat, et frequentius hanc officiorum vicissitudinem exhibebat. A primo in urbem adventu Rectores omnes invisit, qui Col-legiis præerant Italarum: deincepsque omnes ad unam adivit domos, quas Hispani, cujuscunque provinciæ forent, aut in-tra urbem, aut in ejus suburbiis incolebant. Omnes enim pa-ri amplectebatur affectu, atque omnibus facto ipso significa-bat, inter Ignatii filios, quamvis regionum, aut provinciarum diversitate discretos, quanta esse deberet, animorum consensio conjunctioque voluntatum. Diligentissimus etiam erat in ade-undis, et consolandis ægrotis: quod si omnes, propter exce-dentem eorum numerum, adire ipse non posset, mittebat ali-quem, qui verbis suis inviseret, et subsidia, quæ ab eo spe-rari poterant, offerret. Adeo nota erat illius circa ægrotan-tes cura, ut qui minimo labore vellent de infirmorum nu-mero, deque illorum valetudine agnoscere, satis haberent u-
nam

nam Francisci domum adire, in qua certa de his erat, exactaque notitia. Multi etiam, antequam eum quavis alia de causa convenirent, diligenter inquirebant de infirmorum statu, qui in ipsorum vicinia erant, ut interrogationibus satisfacerent, quas super his facturum esse minime dubitabant. Sed dum ægrotos omni ope fovere studebat, nullum erat auxilii genus, quod non libenter cæteris exhiberet. Hic etiam per literas ad pios amicos subsidia perrexit quærere, quibus indigentium occurreret necessitati. Ab eis non pauca pro celebrandis Missis recepit stipendia, inter quæ jure quodam præcipuo memoranda sunt plurima diversis accepta temporibus ab illustri Confessore Christi P. Nolhaco, qui Avenione, dum Parochi munus ad S. Symphoriani cum insigni animorum fructu perageret, a sicariis Jacobinis de Valleclosa impie cum multis aliis Catholicis fuit trucidatus medio fere Octobri 1791.

Dum his Franciscus, aliisque caritatis operibus, ac præsertim debilioribus confirmandis erat intentus, novum subire onus debuit, quod illi propter adversam temporis conditionem, et aversum maxime ab honoribus animum non poterat non esse gravissimum. Februario extremo anni 1773 designatus est a Præposito Generali, ut iterum provinciæ suæ assumeret præfecturam. Et quoniam perspecta illi erat hominis indoles modestissima, in privatis ad eum literis: *Spero te, ajebat, electionem hanc, quamvis molesta tibi sit, fore admissurum, atque omnem reluctantis animi oppositionem esse a te pro bono tue provinciæ superandam.* Hæc tamen satis non fuerunt, ut Franciscus sine ulteriore deliberatione delatum sibi munus admitteret. Voluit prius Petri Calatayudii sententiam exquirere, quem habebat domi, semperque suspexerat ob ejus vitæ sanctimoniam. Sed quia is eo tempore, receptis jam Ecclesiæ Sacramentis, ad supremam horam appropinquabat (eodem die vivere desiit) per Emmanuelem Ibarzabalem, qui Petro erat a confessionibus, quæsit ab eo, quid sibi consuleret efficiendum. Cum hæc audisset Petrus, ad imaginem Christi crucifixi convertit oculos, diuque tacitus in illius obtutu perseveravit. Emmanuelem deinde compellans, hoc ei responsum dedit: *Sic dices Patri Rectori Francisco Xavierio: orasse me Dominum, ab eoque petuisse lumen, ut recte ad interrogata res-*

pon-

*pondeam. Deus autem mihi significavit, debere ipsum demandatam provinciam suscipere sine tergiversatione, et cum perfecta iudicii, ac voluntatis obedientia. Et quoniam non ignorat, Deum sibi materna dedisse viscera, ut suorum facile misereatur, dilatet animi sinus, laboretque ad Dei gloriam, nihil ex calamitosa presentium temporum conditione deterritus, sed confidens potius, quod Deus sua causa prospiciet. Quando vero Pontifex, et Rex Catholicus conati fuerint.... Hic eum interrupit Emmanuel, cum deliquio proximam animadverteret, quod frequens illi erat per eos dies. Illam autem abruptam propositionem non dubitabat Emmanuel, ad ultiores respicere calamitates, quæ postmodum Societati supervenerunt, et quas superna luce prævidisse Petrum existimabat. Quod ne quis temere a se dici suspicaretur, hanc afferebat opinionis suæ confirmationem. Loquebatur ipse cum Petro, paulo antequam is ægrotaret, de laboribus, et molestiis, quæ Sociis eo tempore inferebantur. Tum Petrus, curvato præter solitum corpore, dolenter in hæc verba prorupit. *Alius adhuc superest haustus amarior.* „Obstupui ego, inquit Emmanuel, totusque ad eam „Petri vocem exhorui. Neque assequi cogitando poteram, „quisnam amarior haustus imminere adhuc posset, cum amarioris calicem usque ad fæces ebibisse nos crederem. Sed quæ „nobis evenerunt deinceps, vim omnem et sensum illius verbi manifestissime mihi aperuerunt. Nulla deinde fuit opportunitas Petrum super his, quæ moriturus dixerat, amplius „interrogandi. „Hæc omnia Emmanuel Ibarzabal, qui Petri socius fuit in missionibus per Hispaniam, deindeque nunquam ab eo disjunctus est in exilio, commendata literis, et propria manu subscripta reliquit.*

Ad ea jam, quæ Francisci propria sunt, revertentes; cum is de voluntate Dei prudenter dubitare non posset, humeros subiecit oneri, quod laturus non erat diu, sed neque sine dolore acerbissimo depositurus. Sub idem fere tempus, quo ipse provinciam administrandam suscepit, a Clemente XIV designatus fuerat Vincentius Cardinalis Malvetius, Archiepiscopus Bononiensis, ut erga Socios Italos, qui Bononiæ, Centique degabant, Apostolici Visitatoris munere fungeretur. Nostrum non est, hic ea persequi, quæ Bononiæ acta sunt eo tempore:

re: illa tantum obiter attingemus, in quibus Franciscus caritatis, et prudentiæ suæ nonnullum specimen dedit. Cum decrevisset Malvetius, ut Novitii omnes, qui ad S. Ignatii educabantur, relicta Societatis veste, in domos suas quamprimum dimitterentur, venit eo Franciscus, ut afflictos adolescentes, quo poterat modo, consolaretur. Longum cum eis colloquium habuit, libentissimeque obtulit domos illas, quas Hispani vicinis in oppidis habitabant, ut ad eas diverterent ex itinere. Opportunam liberalitatem omnes grato animo collaudarunt: et cum ea uti statuissent, qui profecturi erant Mutinam, statim ille Castrumfrancum scripsit ad Franciscum Gonzalium, qui Sociorum ibi erat Rector, ut advenientes juvenes exciperet perhumaniter. Misit is quosdam, qui venientibus obviam procederent, et in domum suam deducerent, in eaque ab omnibus habiti sunt humanissime. Postquam tirones in patriam quemque suam remiserat Cardinalis, de juvenibus egit exauctorandis, qui Rhetoricam discebant, et Philosophiam. Contendebat initio, ut Jacobus Belgradus, qui Rector illorum erat in Collegio Sanctæ Lucæ, religiosa spoliatus veste in parentum domos cogeret proficisci. Sed negabat is, licitum sibi esse quemquam suorum nullius culpæ reum, e religionis clauetro propellere: proindeque nunquam ad rem adeo insolitam inducendum, nisi ex Apostolicis literis, quas exhiberi sibi frustra petierat, eam esse Pontificis voluntatem, agnosceret. Perseverantem in sententia Belgradum Cardinalis in publicum detrussit carcerem: indeque post aliquot horas eductum, extra urbem, ac diœcesim Bononiensem relegavit. Deinde juvenes intra Villam quamdam prope urbem inclusit, ad eamque nonnullos ire jussit religiosos viros, qui curam illorum agerent, et ad Societatem inducerent deserendam.

In tam gravi Sociorum luctu, qui communis erat omnium ordinum civibus, Franciscus noster, quanquam et ipse vehementi dolore pressus, nullum, quod in præsentia præstare posset, fraternæ caritatis officium prætermisit. Statim ad Collegium S. Lucæ quosdam suorum misit, qui mœrentibus Patribus consolationem aliquam adhiberent. Nec multo post ipse semet ad eos venit, prudentique oratione conatus est eorumdem ægritudinem delinire: opem etiam, atque operam prom-
pta

pro animo collaturum promisit, siquid fieri a se posse crederent, ad eam tristitiam temporum mitigandam. Juvenes adire non potuit, qui detenti erant in Villa, cujus in aditu excubabant milites, et satellites, nequis ad interiora penetraret: neque ideo auxilium aliquod iisdem non contulit opportunum. Romanus quidam Præsul, cui nota erant, quæ Sociis Bononiæ fiebant, juvenibus scripsit literas, quibus eos ad perseverantiam adhortabatur. Has literas ad Franciscum nostrum nescio quis Roma direxit, ut securius ad juvenes pervenirent: illeque industria sua perfecit, ut eis tutissime redderentur. Sed vero illi juvenes non multis incitandi erant, ut in officio permanerent, cum jam inde a primo certamine demonstrassent, non facile a religionis proposito dimovendos. Quo die captus, et in exilium missus erat Belgradus, longam ad eos orationem habuit Archiepiscopi Vicarius, ut relicta Societate, ad propria reverterentur. Nemo tamen fuit inter eos, quem Vicarii verba permoverint, omnesque una voce dixerunt: nisi certo, legitimeque nossent, id a Pontifice Summo decerni, nunquam a Societate, in qua Sacramentum Deo dixerant, recessuros. Cum deinde ad Villam pertraherentur, nonnulli aderant Hispani Socii, qui abeuntibus inter lacrymas, et amplexus felicem exitum precabantur. Tunc unus adolescentium non sine Hispanorum ingenti gaudio respondit: *Novimus, quid Palentia gesserint tirones Villagarsien- ses: Deoque bene propitio, eosdem imitari speramus.* Neque horum quisquam in decertando fuit illis impar, cunctique precibus, et suasionibus cujusdam viri fortiter obstiterunt, donec tandem armata militum manu religiosi spoliati sunt vestibus, et nolentes in paternas abire domos compulsi.

Timendum erat nec immerito Hispanis Sociis, ne suis etiam adolescentibus idem, quod Italici, eveniret. Propterea Franciscus, ut in tantis periculis nullum prudentiæ officium non adimpleret, omnibus provinciæ suæ juvenibus breviculum hoc tradidit describendum, quod a singulis propria manu signatum servari jussit, ut illud, siquando usus posceret, exhibere possent: „Cum Eminentissimus et Reverendissimus Dominus Cardinalis Archiepiscopus Bononiensis mihi infra scripto intimari pro parte sua jusserit, ut deponam vestem So-

„ cietatis Jesu , itemque mihi concedi dispensationem votorum
 „ religiosorum , quibus secundum ejusdem Societatis Consti-
 „ tutiones obligatus sum ; peto humillime , et cum debita tanto
 „ Principi reverentia legitimam exhibitionem alicujus Chirogra-
 „ phi Pontificii , vel similis documenti , quo Eminentissimus
 „ sit munitus , et quo mature considerato , conscientia mea ad
 „ respondendum coram Deo conquiescat , et sit segura . De
 „ cætero , si prædicta mihi exhibitio non concedatur , reveren-
 „ ter protestor , intimationi me non consentire , sed omnino
 „ repugnare . Eminentissimumque precor etiam , atque etiam ,
 „ hanc meam protestationem æqui bonique ducere non dedi-
 „ gnetur . „ Quanquam vero Malvetius contra Hispanos ju-
 „ venes nihil aggressus est eo tempore , non ideo quiescebant
 „ Sociorum animi , quibus suspecta erant omnia , et gravissimi
 „ undique timores incutiebantur . Multi non levibus , ut puta-
 „ bant , rationibus inducti , vehementer suspicabantur , omnes His-
 „ panix Socios eo esse adigendos , ut tandem aut Societatem de-
 „ serere , aut pensionem regiam amittere cogerentur . Franciscus ,
 „ ut contra timores illos suorum animos obfirmaret , brevi quo-
 „ dam scripto demonstravit , non nisi imprudenter , et cum in-
 „ juria Catholici Regis timeri posse , ne is exulibus Sociis assi-
 „ gnatam pensionem detraheret , dum illi Sanctionis legibus ob-
 „ temperarent , in quibus nulla erat ejurandæ Societatis adjun-
 „ cta conditio . Si tamen , eam apponi aliquando posse , quis
 „ fingeret , non ideo , ajebat , debere aliquem de statione recede-
 „ re , sed in ea constanter perseverare . Id manifestis probabat
 „ Constitutionum verbis , in quarum sexta parte cap. 2. num.
 „ 10. sic ait S. Ignatius : *Parati sint ad mendicandum ostiatim ,*
 „ *quando vel obedientia , vel necessitas id exiget .* Et in Exam.
 „ cap. 4. num. 26. *Cum enim , qui primi in Societatem conven-*
 „ *runt , per hujusmodi indigentiam , et penuriam majorem rerum*
 „ *corpori necessariarum probati fuerint ; qui post eos accedent , curare*
 „ *debent , ut quoad poterunt , eo pertingant , quo illi pervenerunt ,*
 „ *vel ulterius etiam in Domino progrediantur .* His rationibus , et
 „ exemplis tam generosos spiritus inter provinciæ Socios exci-
 „ tavit , ut hi parati essent mendicitatem potius amplecti , quam
 „ Societatem relinquere , si quando ad alterutrum impelleren-
 „ tur . Ac de his certior factus Præpositus Generalis non po-
 „ tuit ,

tuit, quin egregiam Francisci curam in promovendo vocationis studio meritis laudibus celebraret.

Alia insuper Franciscus præstitit, ut Socios contra nonnullorum conatus præmuniret, paratus interim ad ea, quæ Christi Vicarius decerneret, exequenda. Sic ipse testatus est Cardinali Malvetio, cui negotium datum esse credebatur Jesuitas suæ diocesis ad alios Religiosorum ordines pelliciendi. Eidemque asseruit, parem submissionem ad Pontificis jussa exhibendam esse ab omnibus sibi subditis, pro quibus se fidejussorem constituerebat. Id omnes effectu comprobarunt, cum se dolenter quidem, sed prompte Pontificio decreto submisserunt, quo tandem suppressa est Societas a Clemente XIV. Decretum illud indictum Bononiæ fuit Sociis 25 Augusti: et Franciscus post quartum diem, secularibus indutus vestibus modestissimis, ad Malvetium venit, eique fideliter, juxta decreti formulas, obtemperaturum esse promisit. Hac tam prompta obedientia, aliisque submissionis exemplis, quæ per eos dies ediderat, Cardinalis animum ita sibi devinxit, ut deinde propitium, ac benevolum expertus fuerit. Pridie quam abolitionis decretum promulgaretur, per literas admonuit Socios, ne se deinceps Superiorem agnoscerent, sed fidum reputarent amicum, qualem se omnibus, et singulis ex animo exhibere spondebat. Statimque officium illud, nec rogatus ab aliquo, diligenter obire cœpit. Quippe usus benevolentia significationibus, quibus eum Malvetius prosequabatur (aliquando in amicitia signum osculum ori ejus impressit) facultates aliquot, et privilegia quædam ab eodem obtinuit pro Hispanis omnibus, qui Bononiensem intra diocesim exulabant. In his præcipua fuerunt, ut Oratoria conservarent, quæ in ipsorum domibus erecta fuerant: ut pœnitentia Sacramentum inter se possent administrare: ut in esurialibus, aliisque diebus exceptis vesci ovis possent, et lacticiniis, et ad condiendos cibos liquatum laridum adhibere. Quæ deinde Cardinalis Joannetus, Malvetii successor, rogatu Francisci confirmavit.

CAPUT XVIII.

De illius vita ratione post abolitam Societatem.

Religiosis vestibus incredibili cum dolore denotatis, neque ideo religiosos exutus mores, in eadem Fontanelli domo cum multis aliis, tanquam unus eorum, aliquandiu permansit. Deinde cum sufficienti sociorum numero in alias pertransiit ædes. Hoc sane consentaneum credebatur menti Pontificis, qui extinctæ Societatis individuus vel in antiquis ipsorum domibus convivere permittebat, dum ab earum administratione abstinerent, nec solita cum proximis exercerent ministeria. Is autem vivendi modus, ut plures sub eodem tecto habitarent, Hispanis exulibus maxime erat necessarius; cum ad patrias reverti non os prohiberentur, et tenuitas proventus annui non facile sumptus æquare posset, quos alias facturi essent in conducendis novis ædibus, ac servis, et in domestica supellectile comparanda. Verumtamen exeunte Junio 1775, jussi sunt omnes antiqua dissolvere contubernia, severeque interdictum, ne plures, quam terni, eandem domum incoherent. Franciscus eodem die per amicos habitationem aliam fecit inquirere, certus noctem illam extra domum suam traducere, vel si ad cauponam divertere necessarium esset. Sed inventa, conductaque nova domo, ad eam ipso die pertransiit cum ducibus sociis, quibus deinde, consentientibus Ministris regiis, adjuncti sunt alii duo. Cum eis in Bononiæ urbe, quanvis interdum ædes mutare coactus fuerit, usque ad felicem obitum perseveravit.

Ubicunque autem degeret, nunquam a diligenti cessavit perfectionis studio, et in aliorum curanda salute pro ratione temporis adlaboravit. Ad promovendum animi sui profectum hac plerumque occupationum serie utebatur. Mature de lecto surgens, primitias cujusque diei Regi seculorum offerebat, ejusque perfectionibus contemplandis, et beneficiis grato animo recolendis longa mora insistebat. Postmodum, abstersis confessione sacra conscientia maculis, ad aras operabatur: et inter agendas gratias, Sacrificium alterum auscubravit. Post hæc, brevi sumpto jentaculo, recitabat cum socio diurnæ Psalmos.

diæ partem, quæ tempori conveniebat. Reliquas ad meridiem horas lectioni plerumque dabat, vel scriptioni, nisi quid aliud suaderet caritas, aut prudentia. Quotidie tamen, dum ei per vires licuit, ante meridiem prodibat in templum maximum, ut Dominum suppliciter adoraret. Quod cum deinde propter pedum imbecillitatem non posset efficere, consuetas nihilominus domi fundebat preces, et intra cubiculum manens, Deum suum Danielis more adorabat. Post meridiem deambulationem aliquam ad tuendam valetudinem usurpabat, vel invisebat ægrotos, aut alios etiam, quibus debitum esset illud urbanitatis officium. Persolutis jam cæteris precibus Sacerdotalibus, iterum studiis dabat operam usque ad cœnam. Sed in prima noctis hora non pauci ad eum conveniebant amici, quos excipiebat humaniter, ac libenter: quanquam sæpe, facta illis inter se loquendi libera potestate, pergebat ipse legere, vel scribere, nihil interea propter amplitudinem mentis a colloquutionum rumore perturbatus. Post cœnam, in qua multis annis solo pane, et potu modico reficiebatur, disserebat cum domesticis familiariter: et antequam somnum caperet, discutebat animum, et matutinæ meditationis argumentum ex pio aliquo libro desumebat. Præter quotidiana pietatis opera, quotannis Novendialia quatuor cum suis contubernalibus celebrabat, et cum iisdem per dies octo peragebat S. Ignatii exercitia: aliosque ut idem facerent, consilio et exemplo suo permovet.

In quotidiana cum cæteris consuetudine facilis, et humanus erat, nullo diuturni imperii sapore retento, multoque minus mundanum redolens faustum, aut aliquam ex natalium dignitate jactantiam. Nunquam passus est Ducis, vel Excellentiæ titulo denominari. Quod si quis eum his vocibus aliquando compellasset, non facile illas iterum usurpabat, ut molestiæ nimirum parceret, quam inde ipsi creari ex ejus vultu, et verbis fere indignantibus agnoscebat. Nam quæ semel pro Christo abjecerat, noluit ea rursus propter hominum respectum assumere: et quam hactenus libentissime professus erat humilitatem, in eadem usque ad mortem perseverare constituit. Hac etiam de causa neque pretiosam aliquam vestem, neque ullam elegantioris formæ voluit unquam admittere. Sive
domi,

domi, sive extra illam esset, pullo semper, talarique incidebat habitu laneo, qualem gestare solent modestissimi Sacerdotum. Hoc tamen recentes illius vestes a veteribus discrepabant, quod neque obsoletæ, nimiumve detritæ, neque alicubi discissæ, ut olim; sed aptæ, ac decentes erant propter illorum, qui debebant cum ipso, diligentiam. Nunquam adductus est, ut argenteam in mensa supellectilem adhiberet, quanquam id aliqui decorem ejus exigere contendebant, cum aliquando convivio exciperet viros, quorum dignitati major quædam urbanitas debebatur. Sed non ideo ille a retinenda mediocritate discessit, neque inde offensionem apud convivas incurrit, qui moderationem illam non ex avaritiæ sordibus, sed ex altiori principio noverant provenire. In cubiculo mensam sine tapeto habebat, vulgaria quædam sedilia, et imagines aliquot sacras: inter quas una sanctissimi Cordis Jesu, quod adorabant Coelites Societatis: altera Mariæ Virginis, quæ Societatem sub augustissimo pallio contegebat, ut olim ostensa fuit P. Martino Gutierrez. His deinde linteum adjunxit, in quo pulcherrimis iconibus descriptum erat acerbissimum iter Christi ad Calvarium: quod ex adversum eum locum suspendit, in quo sedebat ipse, ut facilius illud intueri posset, ac meditari.

Paulo ante frequentes illos, et horribiles terræ motus, quibus concussa Bononia fuit anno hujus seculi undeoctogesimo, copioso et iterato sanguinis fluxu debilitari Franciscus cœpit. Inter alia, quæ multi ad occurrendum huic malo excogitarunt, censuit Paschalis Antinorus egregius Medicinæ Doctor, opus esse Francisco vitam ruri agere per ætatem, ut intermissis studiorum laboribus, mutatoque cœlo, afflictam reficeret valetudinem. Exinde cum sociis suis discedebat quotannis per menses aliquot in suburbanam Bertaliæ domum, quam illi Marchio Jacobus Mariscottus Bersellius liberalissime utendam concessit. Multum ex illa rusticatione ad reparandas vires profecit: eamque libentius ideo suscipiebat, quod proxime ad urbem manens (passus aberat MD) frequentem habere poterat cum antiquis sodalibus consuetudinem. Quotidie, dum tempus sineret, ad eum veniebant aliqui, quos recipiebat ipse benigne, per eosque de cæteris cognoscebat, qui debebant

in

in urbe, ac præsertim de illorum bona, vel adversa valetudine. Quod si aliquid fortasse occurreret, quod opem ejus exposceret, non secus ferebat illam, quam si viveret intra mœnia. Propter frequentem adventum hospitum largioribus aliquanto dapibus instruebatur ibi mensa, quam Bononiæ fieret per reliquos anni menses. Ipse tamen a frugaliore victu, cui erat assuetus, non facile recedebat: semperque ab exquisitis liquoribus abstinuit, et generosiore vino, quod interdum secundis mensis propter hospites inferebatur.

In posterioribus vitæ annis ex nervorum relaxatione ita debilitatus est pedibus, ut non nisi difficillime posset incedere, quamvis cætera bene valeret. Inde gravius aliquid timebat Medicus, si Franciscus, ob eam gradiendi difficultatem, vitam ageret sedentariam, quam ejus habitudini maxime noxiam fore credebat. Jussit ergo parari currum, in quo vehi frequenter posset, ut vocatione illa valetudinem tueretur. Multa contra hæc objiciebat Franciscus, cujus animus ab omni semper ostentatione abhorruerat, neque aliquid, quod fastum saperet, vel in præsentis vitæ statu vellet admittere. Sed tandem amicorum suasu, et constantia præsertim Medici, qui exercitationem illam necessariam ei esse affirmabat, rhedam aliquam emi permisit, quæ ab unico veheretur equo, et politioris nihil haberet ornamenti. Post aliquot annos coactus est bijugum currum admittere undique oclusum, ne vento, et frigore læderetur, quibus in aperta rheda erat expositus. Sed is etiam ad Francisci votum ita erat accommodatus, ut a Bononiensi quodam cive, dum sermo de illo incideret, non improprie *Currus humilitatis* appellaretur. Hoc modo commoditatem illam, qua ex Medici præscripto utebatur, novit ipse cum paupertatis, et humilitatis studio mire conjungere. Ingravescente deinde crurum imbecillitate, gressum facere, nisi aliorum adjutus ope, non poterat. Et quanquam nemo esset, quin libenter illi ferret auxilium, ipse tamen molestiam, quam iisdem exhibere putabat, multo ferebat ægrius, quam dolores, quibus interdum acriter urgebatur. Hos enim patienter, constanterque sustinebat, sæpe illud repetens, quod de S. Ignatio scribit Ribadeneira: *Corporis infirmitatem animi robore sustentabat, et magna patientia, constantiaque peregrinationis*

nis sua molestias perferebat. Sæpe etiam cum eo colloquens, quem habebat a confessionibus, affirmabat, quæ senescenti sibi supervenerant incommoda valetudinis, tanquam a divina voluntate profecta, æquo ac libenti animo tolerare.

Non propterea otiosam agebat inertemque senectutem, neque sui tantum sollicitus, nullam in aliorum spiritale commodum operam conferebat. Ab Archiepiscopis Malvetio, et Joannetto facultatem obtinuit indefinitam ad audiendas confessiones peregrinorum, et advenarum, qui vellent apud ipsum conscientiam deponere delictorum, cum potestate substituendi pro se alium, quem probaret ipse. Cum autem Bononiam frequentissimi adveniant exteri, multas ibi confessiones excepit, Gallorum maxime, et Hispanorum, quorum aliqui studiorum causa sedem ibi fixerant aliquandiu. Quicunque autem ad medelam animi opem ejus exquirerent, promptum, et affabilem inveniebant, neque ipse unquam laborem illum subire recusavit. Hoc etiam tempore opuscula quædam scripsit, quorum unum editum deinde fuit in Hispania. In eo pro Ecclesiæ honore contendit, institutas ab eadem fuisse Academias, et Seminaria, sive Collegia, in quibus juvenes ad scientias religioni maxime convenientes informarentur: neque id egisse ductu, et exemplis Arabum Mahumetanorum, ut asserebat quidam nostri ævi Scriptor eruditus. In altero contra eundem Auctorem agit de dignitate, ac præstantia Theologiæ Scholasticæ, deque utilitate Aristotelicæ Philosophiæ, a qua illa rectam ratiocinandi formam desumit. Scripsit etiam dissertationem de antiquitate cultus sacri Cordis Jesu, ex traditione seculorum ab ipsis Ecclesiæ incunabulis comprobata, contra Camillum Blasium. Aservatur hæc, cum aliis quibusdam, in Bibliotheca, quam Franciscus sibi comparaverat, et usque ad ultimos vitæ menses diligenter excutere non omisit: eandemque moriens contubernaliis suis, aliisque Hispanis, qui Bononiæ degunt, utendam reliquit.

CAPUT XIX.

Quadam de Francisci virtutibus singillatim.

De his quidem multa jam diximus, quæ religiosissimos hujusce viri mores ostendunt, et constantem in servando recto perseverantiam demonstrant. Sed quoniam aliqua vel solum indicanda, vel penitus omittenda fuerunt, ne nimium historix series abrumperetur, æquum fuerit de Francisci virtutibus separatim, et continenter agere, ut illarum pretium, et frequens earumdem exercitium magis lectoribus innotescat. In fide (ut ab ea sumamus initium, quæ radix, et principium est cæterarum) ita fundatus erat, ut ex eadem vivere dici posset. Hæc a puero frequenter exercita, per lubricam adolescentiæ viam gressus ejus constanter direxit, ne præceps ad dexteram deflecteret, vel sinistram. Hæc inter delicias Aulæ, et summam regii Principis gratiam, sublimes suggererat illi cogitationes, ne facile caperetur illecebris, quibus eum ad se mundus allicere conabatur. Ab ea lumen, et robur accepit, ut amplissimis honoribus, ac divitiis, quæ illum hereditario jure manebant, humilem, et pauperem pro Christo vitam præferret in Societate. Id autem tanta animi generositate perfecit, ut vel in ultima senectute affirmaret: si centies posset relinquere, quæ semel reliquerat propter Deum, magna cum voluptate facturum, his ductum principiis, quæ divina fides nos docet. Ut ad eam operationes, et cogitationes suas maxime conformaret, præter attentam Scripturæ sacræ meditationem, frequenter alios interrogabat super genuino alicujus loci sensu, adhibitis etiam Interpretibus, quorum selectam habebat copiam. Sed hoc præcipuo quodam studio inquirebat, cum agebatur de consuetudine aliqua, vel operandi modo, qui jam inter homines receptus esset, vel quem veller ipse adhibere: tunc enim diligentius investigabat, numquid huic simile sacris in literis inveniretur, ut juxta illud suum agendi morem vel in minimis ordinaret.

Hinc etiam plurimi faciebat ipse, atque aliis frequenter commendabat prudentissimas illas regulas, quas S. Ignatius ad

calcem Exercitiorum scripsit, ut cum orthodoxa Ecclesia vere sentiamus. Inter cæteras eam sæpe iterabat, magnopereque laudabat, quæ sic ait: *Denique, ut ipsi Ecclesia Catholica omnino unanimes, conformesque simus, siquid, quod oculis nostris apparet album, nigrum illa esse definierit, debemus isidem, quod nigrum sit, pronuntiare.* Nec solas fidei decisiones tota contentione animi reverebatur, sed illa etiam pietatis, ac devotionis adminicula, quæ ab Ecclesia probata sunt, et recepta, ipse quoque verbis comprobabat, et factis. In frequentibus per Hispaniam itineribus dum crucem aliquam, vel ædiculam sacram aspiceret, quamvis jam pene dirutam vetustate, reverenter ad eam conversus agebat socio: *En tibi monumentum, quod majorum nostrorum fidem ostendit.* Bononiæ, dum terra movit, supplicationibus adesse voluit, quæ publice indictæ fuerant ad Dei clementiam implorandam: quamquam ita erat defectus viribus ob copiosam sanguinis emissionem, ut inde domum regressus, semianimis corruerit in scallis, neque ad superiora conscendere sine aliena ope jam posset. In eadem urbe, quoties augustissimum altaris Sacramentum, aut simulacra Deiparæ, vel Sanctorum, solemnî pompa circumferri contingeret, domum suam decenter apparari curabat: emeratque in eum finem peristromata serica tredecim pro numero fenestrarum, quæ ad viam publicam spectabant. His hodiedum utuntur Hispani, quibus ea relictæ sunt a Francisco, cujus proinde religiosa pietas adhuc Bononiæ viget: cum nulla fere sit Urbis regio, in qua peristromata illa, occurrente supplicationum celebritate, modo in hac, modo in illa domo suspensa non inspiciantur. Sumptus etiam faciebat non modicos in conquirendis sacris reliquiis, et imaginibus, quas deinde liberaliter elargiebatur, ut Sanctorum cultum inter plurimos promoveret. Sed his majora cogitabat efficere, cum ad Indos transmittere desideravit, ut fidem inter illos vel induceret, vel excoleret. Et quoniam hoc impetrare non potuit, ad eam inter populares suos excitandam, et promovendam, omnes animi vires, atque omnem intendit industriam. Ideo enim expeditiones sacras aliquandiu ita suscepit, ut diutius, si liberum fuisset, in iisdem perseverasset: ideo in erudiendis doctrina Christiana pueris per vicos et plateas

teas congregatis frequens erat in diebus festis: ideo gravissima fidei documenta variis hominum cœtibus sæpissime proposuit ad meditandum: ideo in auscultandis confessionibus penitentium in toto diuturnæ vitæ decursu adeo fuit indefessus, ut nullis aut laboribus, aut negotiis ab utilissimo illo munere retardaretur.

Ex contemplatione perfectionum Dei, quæ per fidem edocemur, in spem certam erigebatur obtinendi beatam æternitatem, atque illa insuper temporaria bona, quæ necessaria sibi essent, aut convenientia. Huic innixus providentiæ divinæ fundamento, quando paternam abdicaturus erat hereditatem, nihil sibi reservare voluit, ne quid de fiducia illa detraheret, qua dependere a Deo semper desiderabat. Deusque vicissim erga illum ita se præbuit, ut non modo privatis ejus occurreret necessitatibus, sed multa etiam subministraret, quibus posset aliorum indigentia subvenire. Propterea inter angustias, ad quas sæpissime redactus esse videbatur, et a quibus evadendi viam non facile reperturum credebant alii, miram ipse retinebat animi tranquillitatem, nullumque diffidentia prædebat indicium. Pulsabat quidem juxta consilium Domini, ut aperiretur sibi: quærebat, ut inveniret: petebat, ut aliquid acciperet. Sed ad hæc non alia inducebatur ex causa, nisi ut obediret Deo, qui suam exigebat cooperationem: tam certus interea de felici negotiorum exitu, ut propter facultatum inopiam nihil aggredi prætermiserit, quod in majus Dei obsequium, vel in aliorum subsidium cessurum esse judicaret. Hoc modo Burgis ornatum et nitorem addidit templo, gymnasia refecit omnia, cathedras et Sociorum numerum auxit, iisque de necessariis ad vitam decentissime providit. Multa quoque molitus est Villægarsia, quæ non solum ad tironum commodum, sed in totius etiam regni vergerent utilitatem. Nam inter alia typographiam ibi constituit, ex qua emendati, et illustrati notis prodibant libri, qui pueris ad humanitatis studia faciliorem aditum aperiebant. Palentino Collegio tria aureorum millia donavit semel, quibus potuit ex angustis emergere, propter quas de illo dissolvendo, vel certe imminuendo, a Superioribus agebatur. Gallos etiam, qui ad eum in Castellæ provinciam confugerunt, liberaliter excepit, deinde

indeque in patriam reduces copioso viatico instruxit. Nec minores pecuniarum summas expendit in Lusitanis primum, ac deinde in Hispanis exulibus sublevandis. Quod si reliqua omnia iis velis adjungere, quæ in divinum cultum, et aliorum egenorum subsidium insumpsit, non temere de Francisco nostro credideris, per spem firmam in Dei providentia copiosiores ad exercendam misericordiam invenisse thesauros, quam quos domi suæ, retenta primatus dignitate, habere potuisset.

Sed spes ejus in his elucebat maxime, quæ ad superna dona pertinent obtinenda. Hæc sibi primum a Deo sperabat indubitanter. Circa cæteros vero, quos Deus custodiæ suæ commiserat, vel directioni, non facile despondebat animum, si ab eis non omnia statim obtinere posset, quæ vellet. Recogitabat, nullum esse animi morbum, qui diligenti et opportuna medicatione sanari non possit: ideoque, si priora minus succederent, ad ulteriora procedebat medicamenta, neque ante medendi faciebat finem, quam industriam omnem ex caritatis, et prudentiæ legibus exhausisset. Et quia *Domini est salus*, nullum remedium frequentius adhibebat, quam ferventes ad Deum preces, a quo debiliorum salutem, et delinquentium correctionem potius, quam ab industria sua sperabat. Quantum vero deprecationes ejus valerent, nonnumquam Deus insolito quodam modo, et portento simili visus est ostendisse. Dum provinciam in Hispania regeret, Socius quidam laicus, remisso paulatim spiritualium rerum studio, neglectisque Superiorum admonitionibus, et correptionibus, eo tandem devenit, ut dimissionem a Societate minacibus verbis a Rectore suo contenderet obtinere. De his Rector Provinciale admonuit, qui statim literas misit, in quibus opportunum suggererat ei consilium, ut audaciam illius subditi coherceret. Sed interea ipse ad orationem confugit, Deumque magnis gemitibus precabatur, ut illam miserando Fratri culpam ignosceret, eumque reduceret ad saniolem mentem. Quorum precum mox patuit effectus. Nam vix Rector epistolam Provincialis acceperat, cum hæc iterum ad eum scripsit: Eo ipso mane, quo literas dabat, Fratrem illum subito pavore correptum, et suffusum lacrymis ad se venisse: nihil jam exequi recusare, quod sibi vellent injungere: quin etiam rogasse
sup.

suppliciter, ut vel abjectissimo Collegii ministerio, et maxime laborioso addiceretur. Affirmabat enim, visum sibi per noctem fuisse S. Franciscum Xaverium, extento brachio, et terribili vultu minitantem ei multa, nisi, relicto deserendæ Societatis proposito, ad perfectæ obedientiæ normam se penitus accommodaret. In his ego, ajebat Rector, fictioni locum esse non suspicor, qui ferociorem hominis indolem, et duriti- am cordis ante perspexeram; et modo illum tam mitem, et morigerum, ad omniaque paratum inveni: propterea quæ mihi agenda scripseras, suspendenda duxi, dum te de his certio- rem facerem, quæ denuo contigerunt. Probavit hæc Præposi- tus Provincialis, qui Fratrem illum ad humiliora destinavit officia, in quibus experimenti causa libenter aliquandiu per- mansit.

Ut insignis erat Franciscus in contemnenda mundi hujus gloria, ita etiam præstabat in æterno, summoque Bono di- ligendo. Solitus erat frequenter in hæc verba erumpere: *Nilil me in hoc mundo delectat*: et frequentius etiam in hæc alia: *Quam bonum, et magnificum habemus Deum!* qui- bus et mundanarum contemptum rerum, et altissimum de Deo sensum exprimebat. Huic autem sentiendi modo æqualis erat dilectionis affectus, quo Deum ipsum prosequabatur. Super hoc Julianus Fonseca, qui diuturnam cum Francis- co habuit, familiaremque consuetudinem, sic inter alia te- stificatur: *Cum ab omni singularitate abhorreret, commu- nem tenebat operandi modum. Sed operationes suas omnes in- sentionis puritate ad eminentem perfectionis gradum elevabat: et cum propriam odisset gloriam, totus erat in Dei glo- ria promovenda. Et alibi: Pro certo habeo, inquit, intimam fuisse unionem ejus cum Deo, et propter fiduciam, et amorem, quo tanquam filius recurrebat ad Dominum nostrum Jesum Chris- tum, impetrasse ab eo multa, quæ postulabat. Hæc sane testi- monia, a tali præsertim viro profecta, præclaram ingerunt opinionem de Francisci erga Deum caritate, quæ aliunde per effecta ipsa dignoscebatur. In iis censeri merito debet imper- turbata pax animi, quam inter vitæ tam varios casus, quorum fuerunt aliqui difficillimi, constanter visus est retinuisse. Cum enim oculos in Deum converteret, a quo noverat dulce pa- riter,*

riter, et amarum sapientissima dispensatione profluere; ut in prosperis moderationem, ita etiam constantiam servabat in adversis: et in utrisque incitamenta, ut se magis divinæ voluntati conjungeret, inveniebat. Index etiam amoris erat acerbus ille dolor, quem dissimulare non poterat, cum injurias Deo illatas vel secum ipse recogitaret, vel ab aliis audiret commemorari. Olim cum amico suo Fonseca colloquens, asseveranter illi affirmavit, valde se iratum esse huic mundo. Rogatusque ab eo causam: *Infensus illi sum*, dixit, *quoniam ipse iniquissime habuit Dominum meum Jesum Christum*. Et mundus eum non cognovit. *Vide, quæso, num hoc satis superque sis, ut ego illum oderim, et fastum ejus, et vanitatem, et insanias omnes abominer*. Dum aliqui coram ipso sermonem inferebant de Philosophorum hujus ævi, et Jansenistarum artibus perniciosius, quibus impietatem et irreligionem longe lateque spargere conabantur; aut etiam de populis Americanis, qui recter ad fidem conversi, post ejectos inde sacrorum Ministros, ad montes et latibula regressi fuerant; inde illius animus inconsolabili mœrore conficiebatur, obortisque lacrymis rogabat adstantes, ut sermonem illum vellent abrumpere.

Inter divina peragenda mysteria vehementiori amoris æstu corripiebatur, cum sæpe illius vultus, dum ad aram consisteret, visus fuerit præter morem accensus. Propterea non facile, nisi si penitus insuperabilis causa intercederet, a quotidiana sacraficatione abstinebat. In profectionibus, quas sæpe suscepit, cum provinciam administrabat, prima erat cura, postquam vesperi venerat in diversoria, Parochos alloqui, ut postridie liceret sibi rem sacram facere; quamvis interdum auroram prævertere cogeretur, ut posset iter conficere destinatum. Si quando autem ad facultatem illam obtinendam gravior aliqua occurreret difficultas, facile patiebatur, quis ille, et a quibus ortus esset, per viæ comitem manifestari; adhibitis in spiritale lucrum secularibus titulis, quos alioqui neutiquam volebat commemorari. Postquam vires ita illum defecerant, ut pedibus non posset insistere, multa tentavit, multasque habuit consultationes ad explorandum, an baculo adjutus, aut alio quovis decenti modo posset peragere Sacrificium, quippe quo nihil optatius sibi esset in mundo. A spe illa dejectus,
divi-

divinæ voluntati se plene submitit, et habitationem suam ita disposuit, ut quoties e cubili non posset surgere, in eodem residens, Sacerdotem intueri posset ad aras operantem. Hoc modo duas per dies singulos audiebat Missas, in quarum prima coelestem quotidie dapem accipiebat, in altera pro tanto dono debitas agebat gratias: et ex hac divini frequentatione mysterii vires desumebat ampliores, ad tolerandos cum gaudio exilii sui labores, donec Deum, quem unice amabat, sine velamine contueretur.

Secundum Deum, Beatissimam ejus Matrem, utpote Deo conjunctissimam, præcipuo dilectionis affectu prosequabatur. Illius imaginem in tela pulchre depictam secum ferebat semper, cum ad lustrandam provinciam pergeret: eamque in Collegiis e regione mensæ collocabat, ad quam diutius manebat ipse pro Sociorum animis inspiciendis, et totius domus negotiis pertractandis. Quam ardentes ad eam funderet preces! quibus amoris jaculis dulcissimum Cor ejus peteret! novit ipsa Virgo Sanctissima, cujus benigno, potentique patrocinio tribuendi sunt felices rerum eventus, quos ille in administrationis suæ tempore obtinuit. In eadem tela sub extento augustissimæ Reginæ pallio expressæ ad vivum erant imagines Sanctorum Societatis Jesu. Hos etiam Franciscus et colebat impense, et deprecatores ad Virginem allegabat, ut facilius votorum summam consequeretur. Erga S. Ignatium, ut in Parentem utique, singularem reverentiam exhibebat, eumque plerumque nonnisi demisso capite nominabat. In colligendis ejus dictis, et factis peculiare posuit studium, ut ea deinde pro temporum opportunitate ad suam, et aliorum instructionem accommodaret. Sed inter actiones Ignatii quasdam ille *Patriarchales* appellabat, easque non facile in exemplum adducendas esse censebat; cum Societatis Institutorem decerent aliqua, quæ non æque cæteris Superioribus convenirent. Ad S. Franciscum Xaverium, cujus gerebat nomen, et genus, magna semper cum fiducia in rebus etiam difficillimis recurrerebat, eumque demereri curabat frequentandis obsequiis, et moribus imitandis. In Burgensi templo amplissimam ejus aram ex propinquorum largitionibus vestivit auro; deindeque ad fratrem suum Granatæ Ducem scripsit, ut Sacellum, quod

pridem illi erectum fuerat in arce Xaveriana, ubi natus erat Indorum Apostolus, magnificentius exornaret. Insigni quoque pietate S. Aloysium reverebatur, ejusque colendi studium juvenibus præsertim inculcabat. Noverat enim ex quorundam ipsorum testimoniis, ut narrabat ipse, si vel solum Angelici juvenis intuerentur imaginem, ad amorem puritatis vehementer accendi: si quando vero prolapsi fuissent, in ea rursum aspicienda tanto pudore suffundi, ut demittere in terram oculos cogerentur: quod erat illis ad detestanda crimina, neque iterum perpetranda, saluberrimum incitamentum. Omnes denique honorabat cœlestis patriæ beatos cives, et siquis denuo coram ipso nominaretur, solitus erat eum inclinato profunde capite venerari: quod si antea de illius gestis nondum audisset, interrogabat alios, qui noverant, indeque ad laudandum Deum, qui mirabilis est in Sanctis suis, incitabatur.

Erga cæteros homines ita caritatem exercuit, ut in eis juvandis totam fere vitam impenderit. Nondum enim Societati nomen dederat, cum jam exarserat ad animarum quærenda lucra ex consuetudine cum Apostolico viro Petro Calatayudio, quem ad sacras expeditiones secutus est aliquandiu. Et ardorem spiritus ad curandam salutem hominum, quem ex colloquiis, et exemplis talis viri concepit, potius deinde auxit, quam aliquatenus imminuerit. Ad permovendos in bonum animos nativa ejus suavitas, et jucunditas vim magnam addebat verbis, ut facilius ab ejus ore salutaria monita reciperentur. Cum simplicibus, et pusillis agebat ipse quoque simpliciter: cum iis vero, qui dignitate præstabant, noverat etiam gravitatem quamdam sermonis, dum res posceret, adhibere. Quanquam interdum primarios etiam viros ita tractabat, ut, applicita leviter manu ad illorum pectus, vel caput, brevi quadam sententia commoneret de his, quæ ipsorum conditio ab eis maxime requirebat: neque ingrata illis erat, nec infructuosa familiaritas Idiaquezii, cujus integritatem morum, et studium proficiendi omnibus suspiciebant. Quædam etiam pro concione dicebat, quæ, licet communia essent et vulgaria, tamen propter fervorem spiritus, quo loquebatur, mirabiles in auditoribus motus excitabant. Dum Burgis Rectoris munere fungebatur, convenerant
ad

ad Exercitia S. Ignatii juvenes, qui Philosophiam, et Theologiam discebant in Collegio Societatis, quibus multi etiam accesserant de Schola Patrum Dominicanorum. Franciscus ad eos quodam die descendens, postquam de his disseruerat, quæ cunsideranda illo die erant, orationi mentali cum iisdem interfuit. Inter orandum quasdam ex intervallo proferebat sententias, quæ præsentī meditationi maxime essent accommodatæ. Id autem ferventer adeo, et tam apposite ad movendum fecit, ut unus juvenum inde repente digressus, ad quemdam Collegii Sacerdotem accesserit, ab eoque multis cum lacrymis, suspiriisque petierit, ut se de totius vitæ peccatis confiteri cupientem auscultaret: talia enim a Rectore audisse affirmabat, ut nisi statim cum Deo rediret in gratiam, irreparabilem animæ ruinam pertimesceret. Rogavit eum Sacerdos, quid tandem audisset a Rectore, ut tantopere commoveretur? neque enim lacrymas tantum, et gemitus, verum etiam sanguinem e naribus profundeabat. Cui respondit juvenis: sæpe nobis hoc dixit: *Ex hoc mundo tecum feres emortualem tunicam, et non amplius.* Alia multa sine dubio dixerat in exhortatione, quam ad juvenes habuit: et hæc ipsa postrema verba probabiliter ab aliis jam audierat ille juvenis. Sed ea tunc a Francisco inter orandum prolata, per efficaciam, ut credi potest, orationis ejusdem, salutariter juvenem exterruerunt, qui conscientiam delictorum sequenti mane, quando jam tranquillior erat, apud Sacerdotem illum deposuit.

Si tantum valebat verbis ad animarum commoda promovenda, non minus efficax, et industrius erat in opere ad corporales multorum sublevandas necessitates. Quamvis enim nihil haberet proprii, neque aliquid ex opulentissimo patrimonio retinere sibi voluerit; per auxilium tamen humilitatis, qua mendicare pro Christo nunquam erubuit, latissimam exercendæ caritatis viam invenit. Hoc modo in Hispania, atque etiam in Italia quamplurimos adjuvisse, jam alias vidimus. Sed præter illa, quæ precando collegerat ab aliis, multa quoque largiebatur ipse de his, quæ pro suo qualicunque usu a propinquis liberaliter accipiebat. Illius frater Ignatius, qui successerat in omnia Francisci jura, cum memor semper esset quanta per eum divitiarum, et honoris sibi fac-

ta fuisset accessio, libenter eidem, copioseque subveniebat. Alii etiam ex propinquis non pauca subministrabant, quibus ipse, cum parvo semper contentus esset, largiorem erga ceteros exercere potuit misericordiam. His enim subsidiis et tirones provinciæ suæ magna ex parte aluit, donec omnibus industria sua pensionem a Rege obtinuit, et aliorum inopiam sæpissime sublevavit. Inter alios singulari prosecutus est caritate adolescentes duos, qui Socios ab Hispaniâ ejectos sponte sequi voluerunt, ut in eorum numero, si fieri posset, vel in exilio conscriberentur. Id alteri eorum, cui nomen Ignatio Dorronsoro, concessum fuit Calvii, ubi receptus est inter Societatis Adjutores, quorum ministeria libenter, ac laudabiliter egit, dum Societas mansit. Ea vero deficiente, cum adhuc nulla pensione donatus esset, quam ne tum quidem obtinuit, quando cæteris concessa est, qui novitii venerant ab Hispania; Franciscus omni ope destitutum intra domum suam recepit, eumque veluti filium semper apud se habuit, dum vixit: et morti jam proximus, eidem de ratione victus, quo poterat modo, etiam in posterum providit. Cum altero multam quoque beneficentiam exercuit: nam et illum ad persequenda jovit literarum studia, et quæcunque necessaria essent ad vitam, longo ei tempore subministravit: et tandem post Societatem extinctam, quam et ipse adire cupiebat, viatico et commendatitiis instructum literis in patriam suam remisit.

Sed infinitus propemodum essem, si eorum inire numerum vellem, quibus Franciscus liberalitatem suam impendit, cum aliquando vel unica largitione multorum necessitatibus subveniret. Postquam Bononiam venerat, nonnulli ex iis, qui Sociorum domibus in ea urbe præerant, cum ad angustias redacti essent, haud modicam ab illo impetrarunt opem, ut commissas sibi familias sustentarent. Quædam Hispanorum domus propter impensas in curandis ægrotis, aliisque in rebus factas, magnum æs alienum contraxerat, cui solvendo non erat Rector, qui eam administrabat. Is quodam die cum Francisco de numaria suæ domus difficultate colloquebatur; nec tamen ausus est quidquam ab eo petere, cum sciret, quam multa in aliorum subsidium expendisset. Ipse vero post non multos dies Rectorem illum convenit, eique nec opinanti crum-

menam in manus tradidit quingentis foetam uncialibus argenteis, quibus et debita exsolvit omnia, et suorum commodis melius potuit in posterum providere. Postquam autem Societas esse desierat, frequentiores fere occasiones habuit perhibendæ beneficentiæ. Initio enim multi, ex junioribus præsertim, ne arculas quidem habebant, quibus modicam conderent supellectilem: alii male fulti erant vestibus, cæterisque utensilibus, quæ ad novum vitæ genus requirebantur. Deinde non pauci vel ex diuturno morbo, vel aliis etiam de causis, egestate misere oppressi, nec Medico mercedem solvere, neque vitam nisi ægre poterant tolerare, nec demum aliquid, cum occubuissent, pro celebrando funere relinquebant. His omnibus necessitatibus Francisci caritas occurrebat, quam tanto confidentius implorabant plurimi, quanto notior erat illa universis. Nec ideo indigentibus benefacere recusabat, quod molesti sibi olim fuissent, aut beneficiorum immemores, quæ pridem ab ipso acceperant. Imo vero vulgatum inter omnes erat, liberaliorem in eos esse Franciscum, qui offensam ei aliquam intulissent. Unde quidam ex illius intimis, de hac ejus patienti, benignaque caritate disserens ita loquitur: Non raro ab amicis interrogatus, fecissetne mihi Franciscus, quod huic, aut alteri fecerat? Nequaquam, ajebam illis. Notum quippe erat, majora solitum esse beneficia conferre ingratis et aversis, quam sibi adhærentibus et addictis. Nec tamen propterea dubitabam, quin statim collaturus mihi esset opem, si quando illa indigerem. Quod si ego, aut alius quisquam ex familiarissimis ejus, de his apud eum conqueri voluissemus, certissimum mihi habeo, idem utique responsurum fuisse, quod benignus ille pater, de quo sermo est in Evangelio: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt: epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus hic cæt.* Enimvero Franciscus in beneficiis conferendis, sicut in reliquis operibus suis, Deum potius, quam homines respiciebat.

Aliis quoque pauperibus et urbanis, et peregrinis quotidiana fere subsidia conferebat. Plerique Hispanorum, qui devotionis, aut alicujus negotii causa Romam petebant pedites, ad Francisci veniebant domum, in qua semper stipem aliquam accipiebant: quod cum alii ab aliis deinde audirent, frequentior erat

peregrinorum in eam domum accursus. Sæpe illos adduci ad se intro præcipiebat, quamvis sordidi, ac pannosi essent, repugnantibusque non raro domesticis, quibus ea facilitas periculosa quodammodo videbatur; cum posset ab ignotis, robustisque mendicis contra grandævum senem aliquid insolentius attentari. Sed caritas, quæ foras mittit timorem, Franciscum ab omni suspicione reddebat liberum: et ipse occasionem illam arripiens, salutaria omnibus consilia dabat, ut eorum animis non minus prodesset, quam corpori. Non paucos eo modo induxit ad peccatorum confessionem, quam vel audiebat ipse, vel Hispanum aliquem Sacerdotem subrogabat, qui eam audiret juxta facultatem, quam acceperat ab Archiepiscopo. His autem, qui longiorem petebant moram, ut se rite ad pœnitentiam compararent, de necessario providebat victu, donec animum exacta confessione expiassent. Duos etiam religiosos viros, qui ab Hispania diversis temporibus advenerunt, in domo sua diu retinuit, liberaliterque tractavit: et eorum alteri persuasit, ut animum, antequam inde abiret, per dies octo sacris meditationibus exerceret. Sed multo diutius cum puero caritatem exercuit, qui Romam cum patre suo, et altero fratre profectus, utrumque inter peregrinandum amisit, ac matrem quoque jam ante amiserat. Hanc pueri orbitatem commiseratus Franciscus, ad quem ille regressus Roma confugit, benigniter in domum suam admisit, eumque sex fere mensibus omni ope adjuvit, atque in doctrina fidei, ac bonis moribus per Sacerdotem quemdam curavit erudiendum: tandemque illi de necessario providit viatico, ut in Hispaniam tuto reverteretur.

Qui propter Deum liberalis erat in homines, erga Deum ipsum, cui se penitus mancipaverat, multo fuit liberalior. Religiosæ perfectionis viam magno animo aggressus, constantiam semper, ac diligentiam in eadem persequenda servavit. Et quoniam permagni interest ad eam affici disciplinam, quam quisque sequi decrevit, ut progressum in ea faciat notabilior; ille, quam amplexus erat, vivendi formam sic adamavit, ut vita ipsa cariorem haberet. Libenter enim pro tuenda Societate dedisset vitam, ut ipse testatus est, si potuisset hoc pacto eam ab imminente calamitate liberare. Alias etiam

vim amoris hujus adeo vehementer expressit, ut admirationem adstantibus excitaret. Nonnunquam (de hoc argumento jucundissime disserens, in hæc verba coram multis, qui aderant, erupit: *Si forte olim audieritis, Idiaquezium de potestate mentis exisse, id non alia de causa evenisse putetis, nisi præ lætitia inexplicabili, qua cor meum exultat, quod in Societatem adscitus fuerim.* Enim vero exsuperantem gaudii voluptatem significantius indicare non potuit. Vir quidam nobilis ex eorum numero, quos Hispani Collegas majores vocant, ad salutandum Franciscum ingressus, cum eo de conditione religiosi status, quem sequebatur, nimis familiariter cœpit agere, ne dicam imprudenter. Non enim, ajebat, tui generis claritatem, neque præclaras quibus ornatus es dotes, obscurior hæc vita, quam amplexus es, admodum decet: hanc saltem induisses trabeam, quam ego gero; sic enim ad honorum culmina facillimum aditum invenisses. Patienter, dum hæc effunderet, auscultavit eum Franciscus. Deinde vero consurgens, gravi, ac severo vultu respondit: *Si trabeam istam, quam tanti æstimas, assumere voluisses ego, videor mihi honoris aliquid eidem fuisse additurus, quod tu ipse, credo, non inficiaberis. Verum hæc Societatis tunica (eam utraque manu a pectore apprehendit) me valde honorat, neque a me quidquam illi honoris accedit. Tu vero consideratius loqui didiceris et de aliorum Ordinum, et de Societatis religioso statu, quo nihil honorabilius mihi est, et præstantius.*

Ab hoc autem religiosæ professionis amore vehementer incitabatur, ut ea quoque diligeret, quæ professio ipsa requirit. Paupertas, quæ cunctis pene mortalibus invisæ est, semper illi cara fuit, et jucunda. In ipso tirocinio sic eam amplecti cœpit, ut viliora quæque indumenta deligeret, quantum posset, eaque apertissime sibi cadere judicaret. Ac fere idem in reliqua servavit vitam, cum plerumque vestibus indueretur, quæ jam essent usu detritæ, nisi ab eis, quorum imperio vel curæ suberat, novas aliquando sumere cogeretur. Nonnunquam fraude aliqua, vel artificio fuit impellendus, ut decentius aliquod reciperet indumentum. In Collegio, cui tum ipse præerat, contendebant ab eo Socii, ut galero vetustissimo, quem gestabat, alium sufficere vellet non æque obsoletum. Verum id assequi non poterunt,

runt, donec advenientibus Marchionis de Valmediano filiis ad Avunculum invisendum, eorum obtinuerunt opera, quod diu frustra desideraverant. Cum enim ostendissent eis galerum Avunculi, dum is extra cubiculum nescio quid facturus evaserat, unus eorum a summitate illumprehendens, quæ jam pertusa erat, facillime totam evulsit, penitusque discidit. Doluit inde Franciscus, quasi gloriam sui capitis amisisset, et nepotem audaculum objurgavit: sed cedere necesse habuit, et galerum alium ægre tandem admisit. Cum deinde ad Aulam venisset pro negotiis provinciæ suæ, non erubuit in scissa veste coram Magnatibus apparere. Et quamvis inde aliquis cavillandi desumpserit occasionem; plerique tamen, et Rex ipse ante alios, generosum animum, quo mundana omnia contempserat, ex neglecto ejus vestitu conjecerunt.

Post Societatis abolitionem, quantum novi status ferebat conditio, in eodem colendæ paupertatis studio perseveravit. Priusquam vestem deponeret religiosam, aderat quodam die coram Vincentio Cardinali Malvetio, ad quem simul etiam venerat Ferdinandus Coronelus, qui Bononiæ regius Administer erat pro solvenda exulibus pensione. Is in colloquio illo vehementer apud Malverium institit, ut Franciscum ad induendas vestes cogeret, quæ decebant Excellentissimum Grana-tæ Ducem; sic enim illum in primo ad Cardinalem ingressu denominaverat. Franciscus denominationem illam iniquissimo tulit animo: certumque, ac deliberatum sibi esse dixit, pretiosas, et elegantes vestes, quas jam pridem repudiaverat, in posterum nunquam admittere: nec dubitavit caligas, et femoralia, quibus erat indutus, ostendere Cardinali, qui tantam in tali viro simplicitatem vestium admiratus, noluit eum a proposito consecundæ moderationis dimovere. Ille quidem deinceps, etsi convenientem statui Sacerdotali gestavit amictum, nunquam tamen adjuici ullo modo potuit, ut elegantius aliquod, aut pretiosius indumenti genus assumeret. Et quam tenuit semper in cultu corporis moderationem, eandem in cæteris rebus omnibus observavit. Nunquam usus est horologio, neque argenteis fibulis, nec serico pileolo, vel muc-cinio. Nulla unquam voluit ornandis parietibus aulae: nullum elaboratum stragulum in lecto, quem semper obtexit
per-

pervetusta quadam Iodice, Carthagine sibi tradita, cum inde solveret in Italiam. Illas etiam commoditates, quibus uti ex Medici præscripto aliquando debuit, ita cum paupertatis studio temperavit, ut nullum in eis ostentationis specimen appareret. Palam hoc demonstrabat et currus ille, de quo supra mentionem fecimus, et adscititia cæsaries, quam extremis temporibus adhibere coactus est ad fluxiones capitis cohibendas. Hæc sane ab omni elegantiae specie longissime aberat, aperteque intuentibus indicabat, necessitati tantummodo deservire: illiusque usum noluit ipse ultra Missæ tempus extendere, aut cum Eucharistiam quotidie sumeret, quando Missam celebrare non potuit.

Ex amore paupertatis propensiore quodam affectu diligebat pauperes, in quibus Christi personam reverebatur, qui propter nos egenus factus est, cum esset dives. Humaniter ac benigne illos alloquebatur, et stipem propria manu donabat, recusato sæpe aliorum ministerio, qui suam ad id operam offerebant. Hoc extra urbem frequenter eveniebat, cum æstivo tempore manebat in Villa, ex qua neminem, qui ad petendam opem accederet, sine illa dimitti patiebatur. Cum autem foras deambulandi causa prodiret, multi eum pauperes in loco, ad quem accedere solitus erat, opperiebantur: quorum singulis, detento curru, stipem aliquam impertiebat. Et quamvis in promendis numulis non modice interdum ex vestium volumine impediretur, non ideo precibus annuebat comitum, qui stipem etiam dare, ut molestiam illi minuerent, contendebant: sed omnino volebat ipse aliquid in singulos sua manu erogare. Id cum fere quotidie faceret, ipsi etiam equi, cum ad prædictum venissent locum, præ consuetudine sistebant gradum, immotique perseverabant, donec inde turba pauperum digrederetur.

De illius modo castitate dicturus, paucis id agam verbis, ut Francisco ipsi consentiam, qui de hoc argumento parissimè loquebatur. Quanto enim impensius amabat illam, atque ab aliis pariter amari cupiebat, tanto accuratius ab iis sermonibus abstinebat, qui possent imagines contrarii vitii excitare. De hoc vitio ne in concionibus quidem ita volebat agi, ut oratio descenderet ad singularia: in privatis vero colloquiis,

quamvis reprehendendi causa fieret, multo minus sinebat illud attingi, nec verebatur de his loquentem interpellare, licet importunus videri nonnunquam posset. Sed neque locutiones illas in familiari sermone usurpari probabat, quibus sacræ literæ, Doctoresque mystici explicant unionem intimam, et castissimos illos amplexus, ad quos Deus puriores aliquot animas dignatur admittere. Hæc enim, dum opus esset, privatim potius discutienda esse censebat, quam in colloquio multorum pertractanda; cum ea possent interdum in alicujus vergere detrimentum. Solertissimus nimirum erat in his omnibus avertendis, quæ vel leviter virtutem illam offenderent, cujus est indoles simillima lilio, quod tanto candidius emicat, quanto minus fuerit attrectatum. Ut eam servaret ipse illibata, jam inde a primis annis, rejecta nuptiarum, et hereditatis amplissimæ cogitatione, serio cœperat de amplectendo religiosæ vitæ instituto deliberare: ab eaque mente, tanquam a Deo injecta, nullis potuit illecebris, nullis tentationibus dimoveri. Hoc autem perfectioris vitæ desiderium vel inter ipsas Aulæ delicias ita gressus ejus direxit, ut adolescentiam duxerit innocentem; cum ipse interea, et honestis studiis, et Christianis operibus deditus, illa constanter effugeret oblectamenta, quæ candorem animi poterant offuscare. Intra religiosa deinde claustra receptus, quanquam in tutiore loco thesaurum pretiosissimum collocaverat, non ideo securum credit, nisi custodiam adjungeret diligentem. Itaque ad eum augendum, et conservandum, asperitatum adhibuit usum, orationis et humilitatis studium, cibi potusque parsimoniam, quam ad extremam usque vitam servavit. His autem subsidiis, ac divina præsertim ope suffultus, puritatem mentis et corporis creditur fideliter custodisse. Ad studium ejusdem virtutis in sacris poenitentix Ministris promovendum, librum in Hispania scripserat *De castitate Confessarii*, quem eleganti latinitate, solidæque doctrinæ copia compositum, Censores designati jam approbaverant. Sed illum, propter indictam eodem tempore legem exilii, prælo mandare non potuit: ejus tamen autographum in tabulario Ducis Granatæ ad Egam, cui Franciscus illud miserat, verisimile est cum aliis ejusdem scriptis asservari.

Etsi vitam in gerendis magistratibus maximam partem duxerit, non ideo pauca obedientiæ, nec parum illustria dedit exempla. Nam in primis nullum obedientiæ genus gravius illi erat, ac difficilius, quam imperandi munus, quoties ei deferrebat, admittere. Hinc sæpe profusæ lacrymæ, et animi angores intimi, qui corporis etiam valetudinem nonnunquam immutarunt. Sed postquam demandata munera nec lacrymis, nec precibus poterat declinare, perinde illis subiciebat humeros, quasi grata sibi essent, aut levia: quod non modicam in obediendo perfectionem indicat, et requirit. Deinde in imperio ipso exercendo singulorum vires, et indolem sic explorabat; ne cui forte majus, aut non ita conveniens onus imponeret, sed omnes ad officium faciliori via compelleret; ut quodammodo subditis potius obsequi, quam ab eis obsequium exigere videretur. Præterea Superiores habebat ipse, quorum potestati subjectus erat, et quorum proinde jussa prompte, ac fideliter exequabatur. De hac ejus perfecta ratione parendi, vel cum difficilia præciperentur, præclara quædam argumenta jam exhibuimus, dum ea, quæ Panzani gessit, recenseremus. Sed et alibi, quamvis nullo Superioris cogeretur imperio, ad illius sequendos nutus promptum se animo, et opere ostendit.

Dum provinciæ præerat in Hispania, scripserat ad eum aliquando Præpositus Generalis, novum sibi videri, alienumque ab aliarum consuetudine provinciarum, quod in Castellana fiebat, ut tirones alterum probationis annum cum studiis conjungerent humanitatis. Id enimvero antiquissimum erat ibi, ac fortasse ab eo institutum tempore, cum mos idem vigeat Romæ, ut Sacchinus indicat Hist. Soc. P. 4. lib. 3. num. 37. Sed quocunque demum tempore mos ille inductus fuerit, ad eum modo emendandum non leves intercedebant difficultates. His tamen Franciscus nullo modo deterritus, ad indicatam Generalis voluntatem explendam serio convertit animum: statimque de ratione suppeditandi necessarios redditus, ac de habitatione constituenda cogitare cœpit, in qua juvenes post completum tirocinii biennium, studiis incumberent humanioribus. Et quamvis consilium hoc, superveniente postmodum Sociorum expulsionem, perficere non potuerit, in eo tamen

aggrediendo non modicam obedientiæ laudem promeruit. Patrem etiam conatum adhibuit ad reformandas Philosophiæ Scholas, postquam ex literis ejusdem Generalis agnovit, gratum sibi facturum, si curaret, ut in eis aliquid de amœniore, et experimentalis Physica tractaretur. Sine mora probatissimos aliquot Scriptores conquiri jussit, quibus in explicanda naturali Philosophia juvari Magistri possent: ac, nisi adversa obstitissent tempora, novum aliquem cudi fecisset Cursum philosophicum, quem sequi deberent omnes, ut plenius Præpositi Generalis voto satisfaceret. Ad eundem de provinciæ suæ rebus tam exacte ac simpliciter scribebat, ut qui ejus aliquando dictantis excepit verba, dum morbo impeditus erat ad scribendum, magnopere miratus fuerit ingenuam sinceritatem in exponendis quæ gesserat, aut gerere cogitabat, et absolutam submissionem judicii ad Præpositi voluntatem, quippe qui nolleret ab ea nec in minimis discordare.

Postquam Societatis Moderatoribus subesse desierat, erga illum, cui ex communi jure subiciebatur, promptam similiter exhibuit obedientiam. Vix enim Pontificiæ literæ, quibus suppressa est Societas, Bononiam allatæ fuerant, cum ipse protinus ad Archiepiscopum ejusdem urbis Cardinalem Malvetium venit, eique tanquam legitimo Superiori se plene submisit. Ab eodem facultatem pro deligendo sibi Confessario, pro pecuniarum usu, proque aliis similibus tam simpliciter petiit, quam si cum aliquo ageret veterum Superiorum. Quod Malvetius ita probavit, ut eum deinde singulari benevolentia prosequeretur: nec solum postulata omnia libenter illi concessit, sed potestatem insuper fecit, ut eadem ipse cum Hispanis exulibus pro arbitrio suo communicaret. De aliis Francisci virtutibus, ac præsertim de illius in gubernando prudentia, de fortitudine in adversis, de honoris et gloriæ mundanæ contemptu, atque indefesso humilitatis studio tam multa in præcedentibus dicta sunt, ut ad eas comprobandas minus necessarium existimem lectorem pluribus demorari.

CAPUT XX.

De Francisci obitu, et illius funere.

Earum intentus exercitationi virtutum, quas modo commemoravimus, laudabilem agebat vitam, et inter molestias ægræ valetudinis cum tranquillitate migrationis suæ diem expectabat. Nonnullis antequam obiret mensibus, significaverat Medicus, qui eidem ægrotanti semper adfuit, et cui proinde nota erat illius corporis habitudo, Francisci vitam per annos jam decem divina potius, quam humana ope sustineri. Tribuebat hoc ille precibus Hispanorum exulum, quibus novebat ex multorum colloquiis civium, quorum frequens intrabat domos, vel solum Francisci nomen defensionis esse, potentique patrocínio. Sed et Franciscus ipse, cui semper aliena commoda potiora fuerunt, quam sua, constantius adversam valetudinem tolerabat, ut facilius aliorum intenderet utilitati. Illud etiam in provecta, et afflicta ætate vigorem ei aliquem addidisse crediderim, quod spem bonam aleret, in desideratissimum Societatis gremium tandem aliquando reversurum. Itaque cum eam in Alba Russia incolumem servatam esse cognovit, iter illuc agere cogitavit, paratus ad experimenta quælibet subeunda, ut iterum in ipsa reciperetur. Sed cum timerent Russiæ Patres, ne id Hispaniæ Curæ non probaretur, et graviora inde nascerentur incommoda, ab incepto illo destitit eo tempore.

Deinde vero, cum mitiora esse tempora videbantur, et ipse jam octavum et septuagesimum agebat annum, ad Pontificem Maximum libellum supplicem misit, his conceptum verbis: *Beatissime Pater: Franciscus Xaverius de Idiaquez, filius primogenitus Ducum Granatæ ad Egam, Hispaniæ Magnatum ex prima classe (alia quædam adjungebat gentilitia decora, quoniam hoc ad obtinendam gratiam expedire illi dixerat, qui libellum erat Pontifici traditurus) Orator humillime accedit ad Solium Sanctitatis vestræ: et post humile pedum osculum exponit, se in Societate Jesu vixisse ab anno trigesimo secundo hujus seculi, atque semper in Societate perseveras-*

se usque ad extinctionem. Jam vero, cum sibi constet, Societatem Jesu adhuc subsistere in Alba Russia, petit etiam atque etiam, ut Oratori seni, et laboribus fracto lenimen concedat, illum in Societatem restituendo, et provincia Alba Russia auctoritate Pontificia applicando, ut sic mori tandem possit in Religione, in qua tandiu libentissime vixerat. Hanc gratiam a Sanctitate vestra postulat Orator per viscera Jesu Christi Domini nostri, qui cxt. Ut libellus opportuno tempore redderetur, usus est opera cujusdam Bononiensis viri, qui multam apud Pium VI. iniverat gratiam. Sed tamen verisimile est, Francisci preces non fuisse exauditas, cum de his nunquam ipse locutus fuerit, ac ne cum eo quidem, quem adhibuerat ad libellum supplicem scribendum. Hic etiam, vivente Francisco, silentio rem texit, eamque nonnisi post illius obitum cuiquam aperuit.

Interea Franciscus ad vitæ metam appropinquabat, et quamvis lecto non esset affixus, gressum tamen movere sine aliena ope vix poterat. Sed quanto debilior erat corpore, tanto mens ejus a perituris abstracta bonis ardentius anhelabat æterna. Frequenter per id tempus verba illa iterabat: *Nihil me in hoc mundo delectat*: et alia, quæ familiarissima sibi fuerant: *Quam bonum habemus Deum!* Credi etiam potest, aliquam propinquæ mortis præensionem habuisse. Postquam enim de more in Bertalia suburbanum venerat anno 1790, Notarium illum accivit, quocum Bononiæ ante aliquot annos cum facultate Summi Pontificis condiderat testamentum: illudque modo coram eodem Notario, et testibus recognovit, atque aliqua ejusdem capita reformavit. His peractis, contubernales etiam suos per insequentes dies ad se vocavit, et ab eorum unoquoque quæsit, quosnam Bibliothecæ suæ libros habere sibi unusquisque vellet, postquam ipse decessisset: quod potuit de imminente illius morte suspicionem injicere, quam de hoc ipse nihil expresse significavit. Perrexit deinde cum domesticis, et externis eodem modo agere, quem hæcenus observaverat, donec post Augusti medium vertigine contactus est, dum mensæ cum cæteris accumbebat. Inde inter suorum brachia in proximum deferitur cubiculum, in quo per diem manere consueverat, et collocatur in lecto. Cupiebat

ille transferri ad superiorem habitationem, in qua Sacellum erat positum, ut et Missam audire posset, et divinum quotidie recipere Sacramentum. Sed Medico, qui statim adfuit, mutationem illam non approbante, Franciscus devotioni suæ prætulit obedientiam. Hanc etiam erga inservientes sibi pariter exhibuit, sive cibum illi offerrent, aut potum, sive pharmaca ministrarent. Ad omnes eorum nutus facile flectebatur, nullamque vocem impatientiæ, vel doloris indicem edidit, quamvis paucos intra dies, alicubi disrupta cute, fuerit exulceratus.

Sed nihil in eo magis fuit admirandum, quam animus imperturbatus, quo mortem jam appetentem aspexit. Deficientibus paulatim viribus, quo potissimum morbo laborare videbatur, spes nulla erat reliqua illius valetudinis relevandæ. Quod cum ei denuntiatum esset, ut se ad æternitatis viam compararet, non animo, non vultu concidit, non timore aliquo visus est corripui, sed gaudere potius, et exultare, quod peregrinationis suæ finis advenisset. Ea nempe in Deo fiducia, quam fovere ipse studuit divinis perfectionibus contemplandis, et virtutibus exercendis, vires illi credenda est addidisse, ut eam denuntiationem sine ulla conturbatione reciperet: et qui generose mundum spreverat propter Deum, gaudere utique potuit, quod tandem relicto mundo, ad Deum, quem unice amabat, appropinquaret. Quos deinde dies vixit, eandem animi pacem retinuit. De valetudine interrogantibus, Bene secum agi, placidissime respondebat: nihilque ab illius ore prodibat, aut ex vultu deprehendebatur, quod tranquillum hominem, Deoque submissum non indicaret. Sacro jam præmunendus Viatico, quod magno pietatis sensu recepit, veniam prius ab omnibus exoravit, quos verbis offendisset, aut factis. Idemque postmodum erga famulos præstitit, quos nominatim compellatos rogavit, ut quæcunque in eos deliquisset, benigne vellent ignoscere. Sed illi profusis lacrymis, ac gemitibus demonstrarunt, quam nihil ab eo fuissent offensi, a quo nonnisi optima morum exempla, et sana consilia, et assidua receperant beneficia. Post non multos dies inunctus est oleo sancto: et tanquam ipse alteri adesset, cui Sacramentum ministraretur, perinde intentus erat omnibus, et ad singulas deprecationes distincte, religioseque respondebat. Cum sæpe
roga-

rogatus esset a Confessario, num quid illius animum sollicitaret, toties eidem asseruit, nihil esse per Dei misericordiam, quod eum angeret, et affligeret. Cum hac imperturbabili tranquillitate ad extrema devenit, Deoque solitis precibus commendatus, placide tandem in Bertaliæ pago decessit Kal. Septembris 1790, hora circiter quinta post mediam noctem, ætatis anno septuagesimo nono cum dimidio. Facies ejus venustior, et amabilior post mortem apparuit, quam viventi fuerat: et venerationis affectus, quo multi eum propter opinionem virtutis prosequébantur, divulgato illius obitu, maxime increbuit. Bertaliensium aliqui ad videndum exanime corpus ingressi, reverenter deosculati sunt manus ejus, ad easque Rosaria devotionis ergo applicuerunt. Alii deinde non solum ex urbe Bononia, sed Mutina etiam, et Parma, et aliunde petebant aliqua, quæ Francisco usui fuissent, ut ea sibi pro sacris pignoribus asservarent. Nec defuerunt, qui brevi post tempore beneficia quædam commemorarent, quæ a Deo per Francisci merita obtenta fuisse affirmabant. Ego vero, ut alia, quæ minus comperta sunt, prætermittam, hoc unum referam, quod accepi a Sacerdote perspectæ probitatis, et fidei Dominico Balestrio, cujus testimonium manu sua perscriptum, atque signatum subijcio.

„ Testor ego infrascriptus, fidemque facio, Franciscum
 „ Xaverium Idiaquezium, qui fuerat olim e Societate Jesu,
 „ diem supremum obiisse anno millesimo septingentesimo no-
 „ nagesimo. Is per annos multos rusticatum venerat cum aliis
 „ Sacerdotibus, qui pariter ex eadem Societate fuerunt, in sub-
 „ urbanam domum, quæ valde vicina est Parochiali Templo
 „ S. Martini de Bertalia, in quo ipse ab annis jam octo et vi-
 „ ginti Capellani munus exerceo. Possum autem sincere, ve-
 „ rissimeque asserere, atque etiam testimoniis confirmare toti-
 „ us populi, cujus numerus superat septingentos, et Francis-
 „ cum, et ejus socios ita hic fuisse versatos, ut caritatis, et
 „ aliarum exercitatione virtutum optimo exemplo fuerint uni-
 „ versis incolis S. Martini de Bertalia, et Rovoreto, qui si-
 „ mul sunt uniti. Hoc insuper, quod ipsemet expertus sum,
 „ et eos, qui me norunt, in admirationem adduxit, æque ve-
 „ ridice affirmo. Quo die, post Francisci mortem, justa illi
 per-

„persolvebantur in Parochia Bononiensi SS. Gervasii et Pro-
„tasti, illuc ego profectus sum, ut Sacrum pro illius anima
„offerrem. Sed iter illud nonnisi ægerrime, magnaue cum
„defatigatione confeci: nam podagra laborabam, quæ me mul-
„tis retro annis usque ad prædictum diem afflixit. Tunc ve-
„ro indesinenter rogabam Dominum, ut me vellet ab eo in-
„tolerabili incommodo non meis meritis, qui peccator sum
„indignus, sed per merita servi sui Francisci liberare. Deus-
„que preces meas benigniter exaudivit. Nondum enim ad me-
„dium perveneram Sacrificium, cum me penitus dolor ille
„pedum reliquit. Ab eoque tempore in hodiernam usque di-
„em perfectam obtinui sanitatem, iis valde mirantibus, qui
„me podagra misere afflictum viderant, modoque perfecte sa-
„num vident, et agnoscunt. Præterea, cum adessem in do-
„mo quadam, ubi amissa fuerat certa pecuniæ summa, quam
„surripuisse arguebatur virguncula annorum sedecim, hanc
„ego remotis arbitris interrogavi, esset ne furti rea? illaque
„omnino innocentem esse affirmante, in semotum discessi lo-
„cum, Deumque per merita ejusdem servi sui Francisci de-
„precatus sum, ut rem illam domesticis aliqua ratione mani-
„festaret ad inculpata, atque afflictissimæ puellæ consolatio-
„nem. Non multæ abierunt horæ, cum tota inventa est pe-
„cunia in eodem ipso contenta involucro, intra quod illam in-
„cluserat accusator. Denique multis ego variisque molestiis
„per maximam cujusdam noctis partem exagitatus, somnum
„conciliare non poteram; cum venit mihi in mentem recur-
„sum ad Deum facere, interpositis viri hujus optimi meritis,
„ut quietem mihi aliquam concedere dignaretur. Quod cum
„fecissem, continuo me somnus cepit: deindeque expergefec-
„tus, nihil eorum memini, quæ me noctu sollicitaverant, nec
„nisi post horas multas animadverti, quod mihi nocte illa
„contigerat. Hæc omnia verissima esse, subscriptione mea con-
„firmo, apposito Sigillo Parochialis hujus Ecclesiæ S. Martini
„de Bertalia, et Rovoreto. Septima die Martii, millesimi
„septingentesimi nonagesimi quinti.

„* Dominicus Balestrius Capellanus. „

Quamquam Franciscus in testamento suo disposuit, ut fu-
nus ejus perinde atque aliorum exulum Sacerdotum celebra-
Lib. II. a a a retur,

retur, æquum tamen visum est multis, non tam illius humilitatis, quam propinquorum dignitatis habendam esse rationem. Itaque corpus ejus, postquam unguentis conditum est Bertalix (ubi sepulta sunt illius viscera prope aram Sanctissimi Cordis Jesu, quod ipse totis visceribus amavit, ut Inscriptio indicat, quæ ibidem incisa fuit marmori) Bononiam delatum est noctu ad Parochialem ædem SS. Gervasii, et Protasii, sub qua domus sita erat, quam incolebat in urbe. Postridie in eadem æde, quæ magnifico funebrium velorum apparatu, et ingenti cereorum numero instructa erat, parentatum Francisco fuit, magno ex omni civium ordine facto concursu, multisque illius vultum plenior, et gratiosior quam antea demirantibus. Eximius Francisci amor in Societatem eum impulit, ut sepeliri peteret ad S. Ignatii, ubi multa Sociorum, etiam Hispanorum, quiescebant corpora: ut quibus tandiu professione vitæ conjunctissimus fuerat, iisdem communione sepulchri copularetur. Reverendi autem Domini Congregationis Missionis S. Vincentii a Paulo, qui sedem illam tenent, Francisci cognita voluntate, tanquam se divites felicesque reputarent talis viri nactis exuviis; eidem libentissime consenserunt. Illuc ergo deportatum est solemni pompa cadaver, arcæque inclusum lignæ, in eodem collocatum fuit loculo, in quo sepultus erat Petrus Calatayudius, quem Franciscus, dum viveret, tanquam suum in Christo Patrem dilexit, eidemque post mortem consepeliri voluit, ut simul cum ipso ad vitam inde resurgeret sempiternam. In arca illa lignea repositum fuit hoc Elogium, a Josepho Petisco elaboratum, quo et vitæ series, et præcipua Francisci laudes continentur:

D. O. M.

FRANCISCVS . XAVERIVS . DE . IDIAQVEZ
 PATERNO GENFRE . TOPARCHIÆ . GENTIS . LOJOLEÆ
 MATERNO . COMITATVS . XAVERII
 HERES . NATVS
 REGIO . SANGVINE . ANTIQVOS . NAVARRÆ . REGES
 ET . INCAS . IMPERATORES . CONTINGENS
 VICECOMES . ZOLINÆ . MARCHIO . DE . CORTES
 INTER . PRIMARIOS . HISPANIÆ MAGNATES
 DVX . GRANATÆ . AD . EGAM
 INFANTIA . ET . PVERITIA
 CASTISSIMORVM . INNOCENTIA MORVM
 ET . LITERARVM . PRÆSERTIM . HVMANIORVM
 INGENTI . LAVDE . FELICITER . EXACTA
 JAM . ADOLESCENS . IN . IPSO . ÆTATIS . FLORE
 ANNO . SCILICET . VIGESIMO
 HEREDITATIS . NOBILISSIMÆ
 ATQVE . OPVLENTISSIMÆ . JURE
 IN . FRATREM . TRANSLATO
 SOCIETATEM . JESV
 QVAM . DIV . IN . VOTIS . ARDENTISSIMIS . HABVERAT
 POST . LONGA . ET . VARIA . CERTAMINA
 FORTITER . SVPERATA
 INGRESSVS . EST
 MAGNA . HOMINVM . ADMIRATIONE
 AC . MAJORI . EXEMPLO
 IN . EA . SANCTORVM . IGNATHI . ET . XAVERII
 CONSANGVINEORVM . SVORVM
 VIVAS . IMAGINES . EXPRESSIT
 MAGISTERIO . PRÆDICATIONE . PRVDENTIA
 SANCTITATE . MORVM
 DIVINÆ . GLORIÆ . PROMOVENDÆ . TAM . AVIDVS
 VT . AB . HOMINIBVS . CONTINVO . PRÆPEDITVS
 NE . ILLAM . AD . INDOS . PROPAGATVRVS . ABIRET
 EJVS . APVD . DEVM . HÆC . ESSET . JVGIS . ORATIO
 a a a 2 DO-

DOMINE . SI . TV . ES
 JVBE . ME . VENIRE . AD . TE . SVPER . AQVAS
 HVMILITATE . TANTA
 VT . CVM . OMNIVM . SOCIORVM . SVFFRAGIIS
 AD . SVPREMAM . ORDINIS . PRÆFECTVRAM
 EXPETERETVR
 IPSE . SIBI . SOLI . VILISSIMVS
 NIHIL . NON . TENTAVERIT
 SOLFERTISSIMO . QVO . PRÆDITVS . ERAT . INGENIO
 DONEC . ALIO . EAM . DIGNITATEM . AVERTISSET
 NIHILOMINVS . ASSISTENS . HISPANIÆ
 ABSENS . LICET . CREATVS
 HOC . ETIAM . MVNVS
 SVMMIS . IMISQVE . PRECIBVS
 APVD . PATRES . CONGREGATOS . DEPRECATVS . EST
 VT . CARISSIMOS . SIBI . NOVITIOS
 IN . VILLÆGARSIAE . SOLITVDINE . REVISERET
 - VOTI . COMPOS . FACTVS
 INCREDIBILE . DICTV . EST
 QVANTVM . IN . EORVM . ANIMIS . EXCOLENDIS
 TVM . VIRTUTE . TVM . ERVDITIONE
 ADLABORAUERIT . AC . PROFECERIT
 AD . PROVINCIAE . CASTELLANÆ . GVBERNACVLA
 QVANTVMVIS . INVITVS . ADMOTVS
 SCHOLARVM . OMNIVM . DOMESTICARVM
 NON . MAGIS . QVAM . EXTERNARVM
 VIA . ET . RATIONE . DOCENDI . ACCVRATISSIMA
 IN . INTEGRVM . RESTITVTA
 SPLENDOREM . PIETATEM . STVDIA . COMPENDIA
 MIRIFICE . RENOVAVIT
 RECTOR . REGALIS . COLLEGII . SALMANTICENSIS
 SECVNDVM . RENVNIIATVS
 ET . MADRITVM
 GRAVISSIMI . NEGOTII . CAUSA . MISSVS
 CVM . CÆTERIS . SOCIIS . HISPANIS . RELEGATVR
 IN . ITALIAM
 SED . DVX . OMNIBVS . FVIT
 IN . LABORIBVS . ET . ÆRVMNIS . ITINERIS . AC . EXILII
 PRO-

PROPE . INFINITIS . PRRERENDIS
 DETERIORA . QVÆQVE . SIBI . SEMPER . SVMENS
 IN . LECTO . VESTITV . HABITACVLO . CIBO
 QVO . RELIQVI . MELIVS . HABERENT
 ABOLITA . SOCIETATE
 DVM . ESSET . ITERVM . PROVINCIALIS
 MORFS . NON . MVTAVIT
 PERPETVO . SVI . SIMILIS
 CONTEMPTV . RERV . HVMANARVM . EGREGIO
 DEMISSIONE . ANIMI . SINGVLARI
 NON . MINVS . QVAM . MAGNITVDINE
 ADVERSITATVM . TOLERANTIA . OBEDIENTIA
 MANSVETVDINE . RELIGIONE . CONSTANTIA
 FIDE . SPE . CARITATE
 DENIQVE . SPCTATISSIMO . EXEMPLO
 VITÆ . VEL . IN . MEDIO . SECVLO . DVCENDÆ
 AD . NORMAM . EVANGELII
 ET . ECCLESIE . CATHOLICÆ
 CVJVS . SACRAMENTIS . DEPRECATIONIBVS
 INDVLGENTIIS . RITE . SVSCEPTIS
 EXIMIO . DEVOTIONIS . INTIMÆ . SENSV
 AD . EXTREMVM
 EHEV ! QVANTOPERE . DESIDERANDVS
 ÆTERNVM . VICTVRVS . PACATISSIME . OCCIDIT
 ANNOS . NATVS
 SEPTVAGINTANOVEM . MENSES . SEX . DIES . SEX
 KALEND . SEPTEMB:
 ANN . A . CHRISTO . NATO . & IOCCCLXXX
 PARENTI . SVO . BENEFICENTISSIMO
 COMMVNI . MAGISTRO . VIRTVTVM
 ET . SCIENTIARVM
 POLITIORVM . ARTIVM
 CVM . PIETATE . CONJVNGENDARVM
 AVCTORI . PRÆCIPVO
 VERBO . SCRIPTIS . ET . OPERE
 BENEMERENTI
 PERENNIS . OBSERVANTIÆ . MONVMENTVM
 SODALES . HISPANI . OPPIDO . MÆRENTES
 POSVERVNT .

In ipso pavimento Templi marmoreus collocatus est lapis, qui Sepulcreti loculo imminet, in quo Francisci Xaverii, et Petri Calatavudii corpora reconduntur. Eidemque lapidi sequens insculpta est Inscriptio:

A. P. Ω.

FRANCISCO. XAVERIO. IDIAQUEZ. HISPANO

PRIMARIO . DYNASTÆ
 ANTIQVIS . NAVARRÆ . REGIBVS . ORTO
 ET . MAGNO . REGNI . MARESCALLO
 TOPARCHIÆ . LOJOLEÆ
 AC . XAVERII . COMITATVS . HEREDI
 DVCI . GRANATÆ . AD . EGAM
 HIS . ALIISQVE . DITIONIBVS
 AMORE . JESV . SPRETIS
 QVAM . JURE . HABITIS . NOBILIORI
 PRIMIS . IN . SOCIETATE . JESV . MVNIIS
 VEL . HVMILITER . RECVSATIS
 VEL . BENE . GESTIS . INCOMPARABILI
 IN . OMNI . ÆTATE . AC . VITÆ . GENERE . INSIGNI
 CUNCTARVM . VIRTVTVM . EXEMPLO
 LITERARVM . INDVSTRIO . CVLTORI
 SAPIENTISSIMO . MAGISTRO . SCRIPTORI . ELEGANTI
 EXVLVM . HISPANORVM
 SOLATIO . ET . PRÆSIDIO
 QVI . CVM . VIXISSET . A . LXXIX . M . VI . D . VI
 FELICITER . DECEDENS . KAL . SEPT . A . MDCCXC
 HEIC . CONTVMVLARI . OPTAVIT
 PATRI . SVO . IN . CHRISTO
 PETRO . CALATAYVD . S . J . VIRO . SANCTISSIMO
 PIETATE . DOCTRINA . SCRIPTIS
 EVANG . PRÆDICATIONE . INCLITO
 IN . EXILIO . III . KAL . MART . EXSTINCTO
 A . MDCCCLXXIII . ÆTAT . LXXXIV
 VIRIQUE . B . M .
 CONTVBERNALES . DOLENTES
 F . F .

Hæc habui, quæ de rebus Francisci Xaverii dicerem, non tam pro ipsius dignitate Viri, quam pro ingenii mei tenuitate conscripta. Aliorum autem Virorum facta, quæ initio mens fuerat in hoc etiam complecti libro, cujus moles ad sufficientem jam modum excrevit, alteri tractanda relinquo, qui velit inceptum a me opus persequi. Ego enim, ut vera loquar, cum jam diu et titubante pulsu, et caligantibus oculis, et capite præter morem defatigato, non nisi ægre in eodem promovendo adlaboraverim, ulterius illud urgere non ausim. Hoc etiam, quod hactenus utcunque feci, benigno illorum patrocínio adscribendum existimo, quorum laudabilia narravi gesta: præsertimque acceptum refero meritis Idiaquezii, qui mihi hoc onus imposuit, idemque, ut spero, vires quoque impetravit, ut illud in hunc usque portarem locum, ubi jam obligatam olim fidem scribendi duos de Viris illustribus libros sufficienter puto exsolvisse.

Utinam meus hic labor et in honorem Dei, qui laudandus est in Servis suis, et eorum, ad quos pervenerit, in aliquam cedat utilitatem.

I N D E X

R E R U M N O T A B I L I U M.

A
Alava (Teresia) Rosarium aureum S. Aloysio donat. Pag. 122
Alustiza (Joannes) expulsos e Gallia Socios humanissime recipit Sebastianopoli. 276
Annales Jesuitici, anonymum et perversum opus, a fidei Quæsitioribus in Hispania intercipiuntur. 278
Annonæ, pecudum, et armentorum augmentum post exercitum erga pauperes misericordiam. 171. seq.
Arteagarum familia ex Christianæ vitæ legibus optime constituta. 226
Avenione P. Nolhacus cum aliis Catholicis impie a Jacobinis occiditur. 336

B
Belgradus (Jacobus) primum in custodiam, deinde in exilium mittitur. 338
Bellettus (Josephus) de Jesuitis initio sinistre sentit, quos deinde amat impense. 318. seq. 333
Benedictini Monachi erga infirmos Socios multam Burgis exhibent caritatem. 44
Bononiæ præclarum constantiæ exemplum adolescentes perhibent Societatis. 339
Bozizius (Antonius) aliq. Germaniæ Socii inopiam sublevant

Hispanorum. 328. seq.
 Burgotarensium erga prætereuntes Hispanos Socios humanitas singularis. 309. seq.

C
Calatayudii (Petri) jam morituri ad Idiaquezum verba. 336. seq.
Calvinus necandos Jesuitas, vel calumniis opprimendos esse censebat. 317
Castellana provincia quot haberet Socios, et quem quique adierint portum exilii tempore. 7
Castelvetrus (Joannes Maria) Regiensis Episcopus quosdam Societatis juvenes ad se vocat, ac munere donatos dimittit. 312
Castillus (Gaspar) Societati gaudenter adjungitur. 178. Diuturnis in tirocinio morbis exercitus, non inde contrahit languorem animi. 178. seq. Compostellam studiorum causa missus, longiorem inde profectionem arripit in exilium. 179. seqq. Dum Coruniæ detinetur, sedulo divinis rebus, et literariis incumbit. 187. seq. Absolutis studiis, evehitur ad Sacerdotium. 188. Multam in perficiendo spiritu curam impendit. 189. Eximiam reputat felicitatem subesse obedientiæ jugo. 189. seq. In externo cultu ita decentiam amat, ut simul aus-

teritatem sectetur. 190. Ad continendos animi motus egregium conatum adhibet. ib. Laudabile ponit studium in referenda beneficiis gratia. 191. Offerendo Sacrificio diligenter se præparat, multumque inde fructum reportat. ib. Suppressa Societate, nihilo segnius incumbit studiis. 192. In extremo morbo multa virtutum edit exempla. 192. seq. Vitam inter frequentes Christi amplexus Bononiæ fuit. 193.

- 2 S. Christophoro (Joannes Thomas) tironibus a jungitur Societatis. 95. Copulandis litteris ac virtutibus Patronum sibi asciscit S. Aloysium. 95 seq. Docendis, regendisque Sociis magnam vitæ partem impendit. 96. Inter discipulos scientiam promovet, et virtutem. 97. Ab ejus Schola multi ad Indos proficiunt. ib. Vallisoleti cum magno studentium fructu Congregationi præficitur Aloysianæ. 98. seq. In orationibus habendis ad populum non probat exquisitam quorundam diligentiam. 100. seq. Sacerdotes, qui tertium probandi erant, diligenter instruit. 101. Ministerium explicandæ doctrinæ pueris studiose promovet. ib. In Rectoris munere vigilantiam cum prudentia, severitatem cum indulgentia conjungit. 102. seqq. Tenacitati Procuratoris remedium adhibet efficacissimum. 105. Ipse in alios caritatem et largitatem exercet. ib. Beneficiis gratum se perhibet, idemque commendat aliis. 106. Corpus suum austere
Lib. II.

b b b

castigat. ib. Et animi motus strenue cohibet. 107. seq. Humiliter, et constanter adversa tolerat. 108. seq. In morbis patientiam retinet, et obedientiam. 109. seq. In extremo morbo constantiam, et pietatem exhibet singularem. 110. seq. Bononiæ obit, ibidemque sepelitur 111.

Colmenares (Eugenius) quo loco, ac tempore natus sit. 151. Post tirocinium, et studiorum cursum, Grammaticam docet. 152. Et Philosophiam, aucto discipulorum, et poenitentium numero. ib. Socius datur Magistro novitiorum: et Theologiam Palentia docet. 153. Postquam multa Collegia rexerat, Provinciam sæpe administrat. ib. Tota Eugenii vita oratione præsertim, et mortificatione constabat. 153. seqq. Quædam ex adversariis ejus excerpta, quibus ejusdem orandi studium comprobatur. 155. Orationis ope concitatos iræ motus viriliter superat. 156. In objurgando lenitatem rigori præfert. 157. Perpetuum corpori bellum indicit. 158. seq. Quam largus in austeritatibus, tam modicus cibi erat, et somni. 159. seq. In laboribus aliis, unde unde advenientibus, patientem et submissum Deo animum gerit. 161. seq. Ab elatione, ac singularitate alienus, hilarem se præbet in quotidiano congressu. 163. Sed idem demisse abjicitur coram Deo. 164. Paupertatem, et moderationem tenet in omnibus. 164. seq. Castimoniam decus omni ope defendit.

dit . 165. Levitatem vel in alterius ore ferre non potest . 165. seq. Obedientiam etiam minoribus exhibet . 166. Divinam fidem frequenti fovet meditatione . ib. Spem quoque promissis alit a Deo factis . 166. seq. Caritas in Eugenii regnabat corde . 167. seq. Sacratissimum Cor Jesu ferventi amore prosequitur . 168. Inde mansuetudinem traxit , et invictam in portanda cruce constantiam . 169. Inde misericordiam didicit erga pauperes . 170. seq. Quam misericordiam multiplici mercede Deus rependit . 171. seq. Et homines liberali compensant officio . 172. seq. Beneficentiam ad immerentes quoque , sibi que molestos extendit . 173. Nonnihil de rigore remittit , ut aliorum voluntati consentiat . 173. seq. Ne quem offendant verbis , studiose cavet . 174. Quanto propinquior ad metam , illustriora promittit virtutum exempla . ib. In tranquilla pace postremum diem expectat , ad quem se præparat diligenter . 175. Sacramentorum adjutus ope , Bononiæ moritur , et ibidem cum honore tumulatur . 176. Eugenii elogium sepulcrum . 176. seq. Compostellani Socii , imminente jam proscriptione , nullis suasionibus inducuntur , ut sibi prospiciant . 180. Decretum exilii constanti , et submisso animo excipiunt . 181. seq. Archiepiscopus doloris sui , et amoris in Socios non dubia prodit indicia . 183. De Sociorum exilio dolet civitas universa . 183. seq. Quid in discessu , quid item in pro-

fectione contigerit . 184. seqq. Quam rationem vitæ Corunniæ instituerint . 187. Ferrolii cæteris adjuncti Sociis , lætanter ab eis discunt , generalem fuisse submissionem ad jussa Regis , et neminem propter afflicta crimina fuisse detentum . 188.

Cousani Comitum , Gallorum ducis , insignis pietas in ægrotantes Socios . 51.

D

Diezii (Emmanuelis) elogium . 224. seq.

Diezius (Philippus) insolabiliter dolet , quod ab exilii pœna eximatur . 184.

Dissidiis componendis nihil aptius est mansuetudine . 5.

E

Episcopus Britonoriensis multos Sociorum promovet ad Sacerdotium . 332.

Exercitiorum spiritalium occasione fabula conflatur in Jesuitas . 317. seqq.

F

Ferdinandi I. Parmensium Ducis egregia in Hispanos exules liberalitas . 308. seqq.

Foglianus (Josephus Maria) Episcopus Mutinensis Socios amplectitur , eorumque constantiam laudat . 312.

Frenerus (Antonius) erga Josephum Turrianum eximiam perhibet caritatem . 196. seqq.

G

Gonzalvus (Franciscus) dum Theologiam Pompelone docet , Christianam doctrinam pueris frequenter explicat . 101. seq. Idem Xaverii Idiaquezii res gestas colligit . 289.

Gordaliza (Marcus) Sociis inter
A iutores adscribitur. 85. De-
mandatum in tirocinio manus
cum laude virtutum exercet. ib.
Rem domesticam, et alienam
diligenter curat 87. Magno pue-
rorum commodo ludimagistrum
agit 88. Exilium tanquam op-
portunitatem ad sanctiorem vi-
tam acceptat. ib. Et mentem et
corpus diligenti coercet studio.
89. *Suum* esse ducit cæteris mi-
nistrare. 90. Erga senem infir-
mum admirandam exhibet cari-
tatem. 90. seqq. Martham, et
Mariam refert. 91. seq. Mendi-
cum, vel procul agens quotidie
juvat. 93. Centi laudabiliter o-
bit. 93. seq.

Goyrii (Josephi) elogium. 87. seq.

Granellius (Joannes) Mutinensis
Rector omni officiorum genere
Idiaquezio, ejusque Sociis opi-
tatur. 311. seq et 315.

Guillenii (Joannis Francisci) Bur-
gensis Archiepiscopi singularis pie-
tas, et in Burgense Collegium
beneficentia 235. seqq.

H

Hispani exules ad contubernii dif-
ficilem mutationem Bononiæ ad-
iguntur. 17.

Huelgarum Antistita potestate fun-
gitur fere Pontificia. 233.

I

Idiaquezii (Francisci Xaverii) or-
tus, et prima educatio. 201. So-
cietati post maturam deliberati-
onem adjunctus, tirocinium in ea
ponit, et literis informatur. 209.
Humaniores docet literas Phi-
losophiam, et Theologiam, in
qua Doctoris detrectat lauream.
217. De ministeriis ab eo exer-

eitis ad animorum salutem pro-
curandam. 224. Burgensis Colle-
gii Rector designatur. 230. Re-
nuntiatus tirocinii Rector, Ro-
mam mittitur ad comitia. 238.
Ad Hispaniam regressus, pergit
in Collegio regendo Villagarsien-
si. 242. De ratione, quam ha-
buit, in tironibus educandis. 249.
Collegio præficetur Salmantino.
256. Provincia Castellana pri-
mum illi decernitur. 264. Quid
egerit, exortis in Societatem gra-
vissimis tempestatibus. 271. De
his, quæ fecit, cum Societas
in Hispania incepta est pertur-
bari. 277. Cum cæteris Hispaniæ
Sociis ejicitur in exilium. 293.
Relicta Corsica, in continentem
pertransit Italiam. 305. De illi-
us in Panzanensi Villa commo-
ratione. 314. Bononiæ sedem
sibi, suisque constituit. 329. De
his, quæ Bononiæ gessit: ubi
provinciam iterum suscipit guber-
nandam. 334. De illius vitæ ra-
tione post abolitam Societatem.
342. Quædam de Francisci vir-
tutibus singillatim. 347. De Fran-
cisci obitu, et illius funere. 365.
Iraola (Vincentius) sui nominis re-
cordatione ad continendos natu-
ræ motus incitatur. 136. Prop-
ter morum probitatem a Mar-
chionibus de Valmediano in ip-
sorum domum ad filiorum curam
admittitur. ib. In deligendo vitæ
statu prudenter, et Christiane
procedit. ibid. Ex literis Indicis
ad petendam Societatem induci-
tur. 137. In tirocinio imitandum
sibi proponit S. Aloysium. ib.
Philosophiæ Studium, quod Me-
thymnæ inchoaverat, absolvit in

Cor.

Corsica. 138. Viliora quæque ministeria libenter exercet. ib. Theologiam Panzani, et Bononiæ discit. ib. Ubique ad aliorum excurrit commoda, et in legibus eminet observandis. 138. seq. Sacerdotio consecratus, Castrumfrancum mittitur, ubi usque ad mortem manet. 139. Multa ibi agit, multaque tentat, ut animorum saluti serviat. 139. seq. Mortuum sepelire contendit. 140. Post Societatis excidium nihil omittit, ut se juvandis animis habilem reddat. 140. seq. Obtenta confessiones audiendi potestate, munus hoc integerrime, indefesseque obit. 141. seqq. Veteribus adjunctus sociis, multam eis opem affert, et solatium. 143. In juvandis infirmis, et morti proximis infatigabilem operam ponit. 143. seq. Ecclesiasticum addiscit cantum, et Curionis exercet munera, ut missioni proludat Indicæ, quam semper in votis habuit. 114. seq. Perficiendi sui curam cæteris occupationibus anteponit. 146. In cibo parvus, et in oratione prolixus, quamvis modicam inde caperet suavitatem. ib. Paupertatem cum misericordia in egenos conjungit. 147. Modestiam, et gravitatem in colloquiis exhibet seminarum. ib. Erga omnes obedientiam, et submissionem observat. 147. seq. Eminebat in eo æquabilitas animi, ex assidua vincendi sui contentione profecta. 148. seq. In ægrotorum obsequio contracta lne, vitam invidendo fine concludit. 149. seq. Castrifranchi cum ingenti omnium luctu sepelitur, 150.

de Iriarte (Gregorius) ab exilio Sociorum excipitur. 44.

L

Lacaze (Petrus) mathesim docet Salmanticæ. 39.

de Losada (Ludovicus) laudatur. 38.

Lubianus (Firminus) consilium Idiaquezi probat de Societate amplectenda. 210. Frustra illum deinde hortatur, ut Doctoris Theologi gradum accipiat. 223. Insignis ejusdem caritas erga Socios e Gallia profugos. 274. seq. Lusitani aliquot Socii quanta in ergastulis passi fuerint. 9. seqq.

M

Mariæ Leczinskæ, Galliarum Reginæ, parentalia fiunt Calvii. 50. Mariana Herculani Princeps multam erga Panzani degentes Socios perhibet caritatem. 315.

Marchionis Jacobi Mariscotti liberalitas erga Idiaquezium. 344.

Mendiburi (Petri) elogium. 112. seq.

Mendiburi (Sebastiani) natalis dies, et locus. 112. ingressus ad Societatem. 114. Diligentia in virtutibus, et literis assequendis. ib. Pompelone Grammaticam cum fructu docet. 115. Per ætatem ad montanos excurrit populos. ib. Varias Vasconicæ linguæ dialectos perfecte discit. ib. In ejus linguæ usu peritiam, et elegantiam obtinet. 116. Inter alias Oratoris dotes præstantem actionem habuit. ib. Qualem teneret in excursionibus agendi morem. 117. Inter multorum plausus, multas etiam hominum, ac Dæmonum paritur impugnationes. 117. seq. Philosophiam, et Theologiam ex-

pli-

pliat Pompelone. 118. In eadem urbe Congregationem erigit Aloysianam. 119. Quantus ab ea fructus proveniret. 120. seq. S. Aloysium impense colit, et ab aliis satagit ut colatur. 121. seq. Congregatio Sacerdotum, et Schola Mariana sub illius ductu et numero augetur, et fervore pietatis. 122. seq. Multos commentationibus sacris, et concionibus excolit. 123. seq. Quotannis per diocesim excurrit concionabundus. 124. Obtrectationes initio sustinet, quas major deinde consequitur veneratio. 124. seq. Extra diocesim Arnedum, Autolum, et Calcidam ministeriis excolit Apostolicis. 125. seqq. A profec-tionibus redux, nullam in Collegio requiem assumit. 127. Varios scribit libros, quorum aliquos edit Vasconice. 127. seq. Modestiam, et parsimoniam ubique servat. 128. Tuendæ castitati duriores adhibet castigationes corporis. ib. Paupertatem exacte colit. 129. Multa pro augendo Dei cultu agit, multaque meditatatur. 129. seqq. Congregationes multas erigit in honorem SS. Cordis Jesu. ib. Hoc ipse frequentibus reveretur obsequiis. ib. Feralem Passionis noctem pene ducit insomnem. 130. Pompelone novam templi molitionem aggreditur. 131. Domum item Exercitiorum in ea mænium parte, ubi S. Ignatius concidit. ib. Neutrum tamen absolvit propter indictum exilium, quod ipse constanter excipit. 132. In itinere militibus timorem eripit seditionis. ib. In durioribus exilii casibus alios erigit

ad fiduciam ib. Scribendis libris utilibus tempus impendit. 133. Bononiæ vitam agit a privatis commodis abhorrentem. ib. Ad mortem in antecessum se præparat diligenter. 134. In longo vitæ cursu nullam gravem culpam creditur admisisse. ib. Pietatem, et constantiam perhibet in morte: in qua S. Firmini Martyris, et Mariæ V. patrocinium expertus fuisse videtur. 135.

Mendizabal (Joseph Joachimus) ante aditam Societatem multa patitur a domesticis. 23. Eorum animos singulari consilio expugnat. 24. A tirocinio domandæ naturæ incumbit. 24. Divinæ consuetudinis studiosus, humanæ minus indulget. 25. Ab honore mundano abhorrens, se ipse despicit. 25. Parvo semper contentus, lautiora non curat. 26. Aliorum famæ, atque utilitati deservit. 26. Patientiam in diuturno morbo cum insigni pietate conjungit. 27. seq. Ut pudori serviat, gravissimum celat incommodum. 28. Ejus in Foro Cornelii obitus. ibid. Mozius (Aloysius) Hispanis exilibus libros mittit, et pecuniam. 300. 326.

Muriel (Dominicus) Faventiæ moritur cum opinione sanctitatis. 97. Mutiloa (Vincentius) statuam erigit S. Aloysio, cujus aram aliis donis exornat. 122.

N

Novitiorum nomina, qui venerunt in exilium: et aliorum facta quædam fusius explicata.... in Præfat.

O

Obesus (Hieronymus) ad necem, quam certam credit, invicto ani-

mo properat. 186. seq.
 Osorii (Ignatii) genus , et Paren-
 tum mores indicantur. 29 Quali
 animi comparatione Societatem
 adierit. 30. In tirocinio spem ma-
 gnā facit futuæ probitatis. 31.
 In scientiarum curriculo cæteris
 antefertur. 31. Philosophiam Me-
 thynnæ docet. ib. Sed contracto
 ex labore morbo, Salmanticam re-
 dit , ubi creatur Doctor. 32. Ro-
 mam Theologiæ Magister evoca-
 tus, exspectationem superat, quam
 de se moverat. 32. Ejus docendi
 ratio probatur a Cardinali Quiri-
 no , et aliis. 33 Quædam ejus
 scripta prælo evulgantur. ib. Re-
 dux in Hispaniam , Salmanticæ
 docere pergit. 34. Ab Academiæ
 Doctoribus Matritum mittitur, ut
 Carolo III de adventu ad regnum
 gratuletur. 34 Jam rude donatus,
 Dissertationes perficit. quas Ro-
 mæ inchoaverat. ibid. Designatus
 spiritualium rerum Præfectus , ac-
 curatissime munus illud exercet.
 35. Conciones domi habet, et ex-
 tra illam. ib. Collegium regit Sal-
 mantinum pari vigilantia, ac pru-
 dentia laude. 36. Magistros æ-
 que , ac discipulos diligenter ex-
 citat ad officium. 37 Erga om-
 nes religiosam exercet beneficen-
 tiam. ibid. Templum et Sacrarium
 exornat. 38 Bibliothecam auget.
 39. Villam ampliat , et amœ-
 norem reddit. 39. seq. Post ite-
 ratam Salmantini Collegii guber-
 nationem provinciæ Castellanae
 præficitur. 40. Tirocinium ante
 omnia lustrat. 41. Proscriptione
 Sociorum cognita, iter arripit Ma-
 tritense, ut Regem alloqueretur.
 42. Habita per Arandæ Comitem

eligendi portus facultate , San-
 ctanderum ire decernit. 43. Ex
 itinere literas ad Socios mittit.
 43. seq. Per viam tum alios pas-
 sim , tum maxime novitios conso-
 latur. 44. Sanctanderi cum gaudio
 Sociorum excipitur. ib. Inde ad
 Comitem Arandæ rescribit libere.
 45. Calvium appulsus, multam ibi
 prudentiam , et caritatem exer-
 cet. a pag. 45 ad 52. Ad Ligu-
 riam ductus , in Januensi portu
 conatibus Gallorum obsistit. 52.
 Per Bononiensem agrum Socio-
 rum domicilia disponit. 53. Ab-
 soluta præfectura Provinciæ , do-
 mum Bononiæ regit. 54. Socie-
 tatis exterminium patienter fert,
 et humiliter. 55. In suburbanam
 domum secedit. 56. Erat in eo
 singulare religionis studium. 56.
 Precandi , meditandique frequen-
 tia . ib. Amor solitudinis et pau-
 pertatis. 57. Ad retinendam com-
 muni vitæ rationem indefessa
 cura . 58. seq. In pudore servan-
 do sollicitudo. 59. seq. Prompta ,
 submissaque obedientia . 60. 61.
 Humilitas cum magnanimitate
 conjuncta . 42. Animus ab ela-
 tione, fastuque abhorrens. 61.
 seqq. Eximia ad imperandum do-
 tes. 63. Prudentiam ejus Socii sus-
 piciunt , et Societatis Præpositus
 laudat . 64. In extremo diuturno
 morbo patientiam et pietatem æ-
 que demonstrat . 65. 66. Ad bal-
 neas Porrectæ ducitur . 66. seq.
 ibidem pie decedit , ac sine pom-
 pa, ut petierat, tumulatur. 67. 68.

P

Peregræ (Emmanuelis) patria , et
 ingressus in Societatem . 1. Ejus
 inter studia devotio. 2. Magisteria.
 ibid.

ibid. Diuturna præfectura socio-
rum. 3. In ea vigilantiam adhibet,
prudentiamque religiosam. 4. Ad
irrogandam poenam, discrimen in-
ter culpas habet. ibid. Externos
pariter, ac domesticos mansuetu-
dine sibi conciliat. 5. In exilium
abiturus, honori suorum prospic-
cit imperterritus. 7. Calvii Socio-
rum animos variis modis erigit ad
constantiam. 9. seqq. Ad perqui-
rendum subditis victum industri-
am, et operam adhibet. 12. Æ-
grotantibus eximia caritate minis-
trat. 13. Suam interim negligit
valetudinem. 14. Ad Bononien-
sem translatus agrum, familiam
ibi ducit numerosiorem. 14. Ei-
dem de necessariis providet, et
optimam vivendi formam statuit.
15. Hospitalitatem cum multis ex-
ercet. 16. Bononiam accitus, qui-
busdam Sociorum domibus præ-
est. 16. Soluta jam Societate, vi-
tam agit simillimam religiosæ. 17.
Propinquæ mortis nuntium sere-
no vultu excipit. 19. Ad eam
multis religionis actibus compa-
ratur. 19. Deiparæ opem, cui se
pridem mancipio dederat, suavis-
sime implorat. 19. Placide Bono-
niæ obit. ib. Quædam ejus virtu-
tes indicantur. 20. seqq.

R

Recii (Bernardi) elogium, et o-
bitus. 69.

Recii (Clementis) ortus; et ingres-
sus in Societatem. 69. Magistri,
et Oratoris munus laudabiliter o-
bit. 70. Segovienses et vitæ exem-
plo, et prudenti consilio juvat. 71.
Sociis sine inferiorum querela, et
cum profectu juvenum præest. 72.
seq. Provinciæ Præpositus illam

sibi adhibet ab epistolis. 72. Ubi-
que censetur dignus, cui Provin-
cia deferatur, ibid. Hanc ei de-
cernit Præpositus Generalis, præ-
cluso ad recusandū aditu. 73. Post
biennium, cogente valetudine,
magistratum abdicat. ib. Labores
Societatis, quam amabat intime,
recuperandæ saluti obsistunt. 74.
Expulsis ab Hispania Sociis, Val-
lisoleti manet. ib. Inde in Corsi-
cam, et Bononiam venit, invicto
semper animo sub extenuato cor-
pore. 75. Diligenter se præparat
ad extremam horam. 76. Bono-
niæ obit. ib. Elucebat in eo fides.
76. seq. Familiam Sacram singula-
riter veneratur. 77. Ad novum S.
Jacobi festum preces ordinat Sa-
cerdotes. ib. Erga S. Joannem
Chrysostomum mirifice afficitur.
78. S. Joanni Nepomuceno aram
statuit, celebrandoque illius festo
dotem assignat. ib. Fiduciam in
Deo collocat. 78. seq. Ejus in De-
um, et homines caritas. 79. Libe-
ralitas ejus in pauperes insperato
dono rependitur. 80. Illius in gu-
bernando prudentia. 80. seq. For-
titudine in tuendo suorum jure. 81.
seq. Patientia inter injurias. 82.
Modestia, et temperantia. 83.
Constantia in officio religioso ser-
vando. 84.

Religiosos inter viros officium nul-
lum est vile. 12.

S

Salazarii Comitis erga Philippum V
in bello, et in pace merita. 205.
Ejusdem oratio ad pronepotem
suum Idiaquezum. 208. seq.
Salgadi (Jacobi) elogium. 90.
Sanctistephani (Michaelis) elogi-
um. 231.

Silentium mansuetudini admixtum ad propulsandas injurias tutissimus clypeus. 5.

Societas a Magistris suis non minus modestiam, quam sapientiam exigebat. 103. seq.

Socii, qui Collegis aberant, dum Societas proscriberetur, sponte se sistunt Judici. 186.

T

Tergestini Socii opem ferunt exulibus Hispanis. 328. seq.

Turriano (Josepho) propter vitæ periculum Baptismi gratia prope-ratur. 194. Apud Hieron. Dutarium primam confessionem instituit ib. Contra Matris, et Patruï vota Societatem amplectitur. ib. Ad Indos mitti petit, neque illud obtinet. 195. Post magisteria cum laude obita, regendis Sociis addicitur. ib. Auricæ cives, et Episcopum valde sibi conciliat et Collegii templum instaurat. 195. seq. In Sociorum expulsionem propter valetudinem in Cœnobio quodam detentus, multa ibi patitur. 196.

Profectus deinde in Italiam, sed tandem Medicinæ constituit. ib. Perhumaniter a Mexicanis Sociis habetur. 196. seq. In meditando divinis sesquihoræ quotidie ponit. 197. Mystera Christi patientis assidue meditatur. ib. Eucharistiam, et Mariam V. frequenti cultu prosequitur. 198. Servilibus modis corpus suum excipit. ib. Inter molestias morbi, et incisiones Chirurghi patientiam invictam retinet. 199. Castimoniam, et paupertatem diligenti colit studio. ib. Vitam religioso fine concludit, et honorifice sepelitur. 200.

U

Ugualde (Franciscus) apud Maragualios votum obtinet fundendi pro Christo sanguinis 100.

Vulnerata Sanctæ Mariæ Virginis Imago quædam celebris, quæ Valisoleti colitur. 228.

Z

Zelus (Stephanus) Salmanticæ, cum aliis occumbit in obsequio militum contagiosorum. 262.

Errata

Corrige

Pag. 23.	lin. ult.	cœpit	cepit
196.	8.	celam	cellam
246.	17.	Villagasienses	Villagarsienses
247.	28.	alios	alios
276.	pen.	venientibus	venientes
344.	1.	incidebat	incedebat
371.	8. in aliq. exemp.	Vicecmoes	Vicecomes

NAVARRETE

-o-

DE VIRIS

ILLUSTRIBUS

IN CASTELLA

VETERI

II

G-E 157

Bononiae

1797